POŠTARINA PLAĆENA U GOTOVOM

HR

HRVATSKA REVIJA

2

MCMXXXIX

UREDNIŠTVO JE PRIMILO OVE KNJIGE:

Olesnicki Aleksije A., Bošnjak Hadum Jakub, pobjednik na Krbavskom polju g. 1493. (Posebni otisak iz „Rada" knj. 264). Zagreb 1938. Str. 38.

Nikolić Vinko, Svijetli putevi. (Pjesme). Zagreb 1939. Str. 96. Cijena 20 d, uvezano u platnu 35 d.

Rubin Drago dr., Milan Ogrizović. Život i rad. Izdala knjižara Vasić, Zagreb 1938. Str. 184. Cijena 50 d, uvezano 70 d.

Nametak Alija, Narodne junačke muslimanske pjesme. Sarajevo 1938. Str. 160. Cijena 10 d.

Deželić Velimir sin, Sitna sreća. Vesela priča o malome čovjeku ovelikoga grada. Izdanje knjižnice dobrih romana, kolo 20., knjiga 80. Zagreb 1938. Str. 112. Cijena 30 d.

O' Flaherty Liam, Noć nakon izdaje (Doušnik). Roman. Preveo Lav Medanić. Savremena biblioteka, knj. 1. Zagreb 1939.

Graves Robert, Ja, Klaudije, car i bog. Preradba: Iso Velikanović. Minerva, Zagreb 1939. Str. 418.

Aćimović Dragan, Za sedmu umetnost. (Članci i eseji). Izdanje biblioteke »Novi film«, Beograd 1938. Str. 88.

Andrić Josip dr., Najljepši među otocima. (Lutanja po Siciliji). S 19 umetnutih slika. Naklada »Dobra štampa«, Slav. Požega 1938. Str. 192. Cijena 40 d.

GENERALNO ZASTUPSTVO ZA CIJELU DRŽAVU

J. GLAD — MERCEDES

ZAGREB, NIKOLIĆEVA 14, TELEFON 22-614

STRUČNA I SPECIJALNA TRGOVINA MODERNIH UREDSKIH STROJEVA

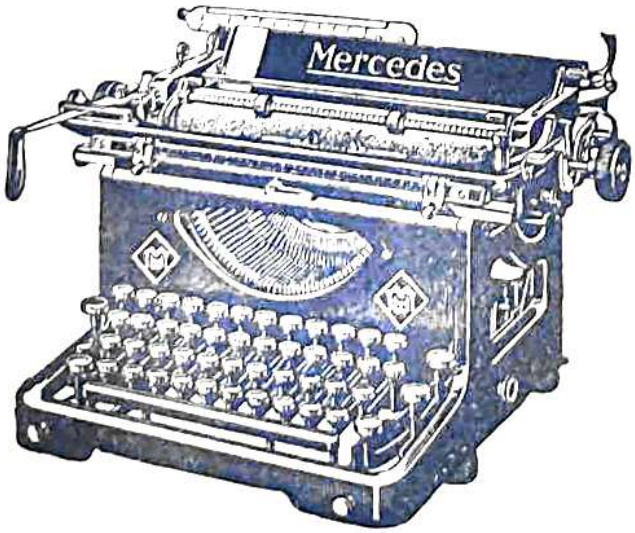

MERCEDES EXPRESS normalni uredski strojevi, najnovije tehničko izdanje.

MERCEDES PRIMA
MERCEDES SUPERBA
MERCEDES SELECTA
portable prenosivi pisaći strojevi.

MERCEDES ELEKTRA električni brzopisaći strojevi.

MERCEDES EUKLID ručni električni računski strojevi.

ORIGINAL-ODHNER
strojevi za sve računske radove.

Niske cijene za gotovo i na otplatu.

Specijalna mehanička radionica za obnovu svih vrsta uredskih strojeva.

ZAG

HRVATSKA REVIJA
GODINA XII BROJ 2 MCMXXXIX

SONETI

MORU

Mnogima je često kucaj srca stao
pred tobom, more, došavši do žala,
mnogi je tužan motreć trk tvog vala
uzdah divljenja prema tebi slao.

Njemu je dah tvoj kosu raščupao,
i milovo ga, a duša je dala
bolu mu krila riješena svih zala,
da bi se tvoje moći domogao.

Jest od svih bića ti si ponajviše
odmaklo k nebu što vladajuć pati,
u tvome huku Bog nepoznat diše

i sva mu snaga i sva mu ljepota,
samo kroza te može da se shvati
zagonetna igra skrita mu života.

ZEMLJI

Tko te već nije gledao u maju
raznobojnim cvijećem okićenu,
zemljo, ili u purpur odjevenu
kada je bila godina pri kraju.

U jesen te duše usamljene znaju
s vijencem sjete vidjet zamišljenu,
il svečanu, tihu zlatom okrunjenu
boravit sa suncem u zagrljaju.

Onda je srce kao i ti zrelo
i podatno svijetlom ushićenju,
koje ni lišće krhko, neveselo,

ne može da smuti, sve je udruženo
i izmireno u mističnom zrenju,
a nebo plavo u beskraj produženo.

U T J E H A

Časovi trpnje kada se sve krši,
užasne slike stvari dotrajalih,
lomljenja dana što su zanos znali,
dok vrijeme djelo razaranja vrši.

Stup ili zabat što iz zemlje strši
ljuto nas boli. Kazuje nam pali
kamen il mramor, sjaj u kom su sjali
dvori što su danas prah vrh puste krši.

Ljepota tek živi u riječi skrivena.
Tvoj zanos dični Miltone zar nije
i danas isti? Da l' je uništena

Tibulova ljubav što već živi dugo?
Homere, još nas tvoja duša grije,
Ti si samo život, a tlapnja sve drugo.

Š U M I

Razrijedio te vjetar duvajući,
polugole grane tvoje lišće tresu,
još više će ga stresti kad u bijesu
nasrne sjever oštriji i ljući.

Mnogoj će jeli možda i trup pući
i srušit će se u tom urnebesu,
razlomit će se bukvi ili lijesu
i deblo i krošnja na drum padajući.

Al kad se vrate prvi ljepši dani
što april nose ti ćeš pomlađena
opet da blistaš. Bodri, razdragani

pjevat će ti korovi svih ptica:
noću slavuj srca zaljubljena,
a danju u lišću skrita kukavica.

S T R A H

Mom srcu nije puna sreća dana
dok tvoje oči tamna sjena krije,
znam da u tebi srce za me bije
i da je tvoja ljubav postojana.

Al ružu dok je još i neubrana
zna vrijeme, koje često propast sije,
da povene, pa ona onda gnjije
i bude prije reda oplakana.

Kada me tvoje mlade ruke grle
pokazuju mi sav izvor vreline
ljubavi svoje, da bi neumrle

barem bile kroz dugi niz dana!
Kraj ljubavi neće doć iz nutrine
naše, neg nenadano od smrti, iz vana.

Z I M A

Promrzla veče što se uz drum krade
Sa zvijezdama skritim ide pusta, sama,
studen se širi a s njome i tama,
njen maglen veo dobro duša znade.

O teške noći duge i bez nade,
kada je sleđen ko sred pusta hrama
onaj tko vas prati, bez strasti, bez plama
protječe život čak i krvi mlade.

Pjevanje ptice il tok brza vrela
gdje je? — Pod snijegom zar zastrto trune
sve što je duša s ushićenjem htjela?

Sad može samo maštanje da stvori
krajine cvjetne, brežuljčiće pune
plodova nad kojim ljetno sunce gori.

O L I N K O D E L O R K O

EVOLUCIJA I DEVOLUCIJA SLOBODE

Današnji svijet pun je zagonetaka i iznenađenja, žurbe i kriza. Sve ove pojave uzbunjuju ljude i pobuđuju ih na intenzivno razmišljanje. Sve je zahvatio nemir i uzbuđenje. Ako se promotre dnevna zbivanja, u kojima jedan događaj historičke važnosti dostiže drugi, čini se kao da toliko željeni duševni mir i blagostanje pojedinaca i naroda predstavlja nedostiživ san. Povodom različitih događaja, koje proživljuju suvremenici, mijenjaju se gotovo preko noći državne granice, ruše državni sistemi, unose nove ideologije i stvaraju novi socijalni poreci. Možda nije neispravna konstatacija, da se ljudi i narodi nijesu još nikad u tisućgodišnjoj pisanoj povijesti dijelili u tolikoj mjeri kao danas prema rasi, boji kože, privrednim interesima, vjerskim naziranjima, političkoj i socijalnoj ideologiji i različitim svjetovnim nazorima. Danomice izbijaju novi politički i ideološki konflikti i ratni zapletaji, a mjesto sporazuma i harmonije nastupa gruba fizička sila, nepomirljivost i neprestana prijetnja strahovitim ubojnim sredstvima. Glavna težnja modernih država koncentrirana je u ogromnom i nezapamćenom naoružavanju na kopnu i moru, pod morem i u zraku tako, da naše napredno tehničko XX. stoljeće karakterizira strahovita ljudska drama, koja je već započela ili se sprema. Za to nije pretjerano, ako se kaže, da danas čovjek ne zna, kakva je sutra njegova sudbina ni kakav će prekosutra biti njegov (njegovih potomaka) javno-pravni statut, čiji će biti državljanin ili će postati sans patrie. Danas čovjek ne zna, da li će mu sutra ostati neokrnjena njegova imovina. Izgleda kao da je skinut dosadanji autoritet s mnogih dobara, koja su se (kao primjerice državljanstvo, državne granice, privatno vlasništvo i sl.) smatrala nepovredivim kulturnim pravnim dobrima. Iz dana u dan mijenjaju se uvjeti vanjskih privrednih (trgovačkih) odnosa među narodima i državama te podižu nove smetnje, ograničenja i zapreke kooperaciji i izmjeni dobara. Nekad, — a tome nije davno, — slobodno su i gotovo nesmetano prometali ljudi, kapital, roba i činidbe, vršeći pri tome korisne funkcije za sve interesente i podižući ljudsku kulturu, — a danas udaraju o zatvorene granice, koje su često isprepletene bodljikavim žicama. Izgleda kao da vlada latentni privredni rat, a to onemogućuje svaku kalkulaciju te povrh toga unosi u život sadanjeg vremena elemenat straha, trajnog nemira i nepovjerenja.

U općoj krizi sviju dosadanjih kulturnih vrednota susreće se i kriza države kao dio opće krize. Ova kriza države uključuje u sebi i krizu odnosa između individuuma i države, koja se često označuje i kao kriza slobode čovjeka i građanina. Današnja epoha naziva se vulgarno političkom epohom. U suvremenoj državi pripada politici — sticajem prilika — primat gotovo u svim pitanjima, koja se tiču odnosa između čovjeka i države. Sudjelovanje individuuma kao građanina u političkom zbivanju apsorbira danas gotovo sve ostale interese. Svijest čovjeka o opstojnosti države prošla je tečajem kulturne povijesti čovječanstva različite faze razvitka. Iz helenske antike reflektira se u današnjosti znanost o državi, ali se to u još znatnijoj mjeri pokazuje u praktičnom držanju. Ako se promotri današnja borba između individualizma i kolektivizma-univerzalizma, odnosno individualističko ili univerzalističko stajalište pojedinca prema državi, državnoj supremaciji i apsorpciji i sl., mogu se na to primijeniti klasični grčki i rimski ugledi. Iz rimske antike doprla je do nas misao o velikom imperiumu, koji je nekad u pax romana zaokupljao čitavu tad poznatu oekumenu. Najveća važnost u pitanju regulacije odnosa između države i individuuma pripada kršćanstvu, koje je usredotočeno u univerzalnoj kulturnoj instituciji rimokatoličke crkve, koja se tečajem tisućljeta daleko izdiže iznad sviju ostalih državnih i vjerskih organizacija.

Problemu slobode pripada kardinalna važnost u odnosu između države i individuuma, društva i individuuma te zajednice i individuuma. Govori se dapače o dekadanci slobode, o njezinom prestanku. Halevy drži, da je u većini evropskih država sloboda mrtva, a u mnogim (pa i u Francuskoj) teško bolesna, jer danas prevladava imperijalizam države na području unutarnje i vanjske politike, etatizam, državna intervencija, autoritativni regime, totalitarizam i sl. Postavlja se pitanje o budućnosti ljudske slobode. Centralni problem današ-

njeg čovječanstva obuhvaća pitanje, da li je slobodan individuum u budućnosti osuđen na propast kao socijalni tip, koji u svom djelanju slijedi svoju savjest i spoznaju. Na to pitanje pokušao je primjerice u najnovije vrijeme odgovoriti Hermann Steinhausen uvažujući kaotičko stanje današnjega društvenog, političkog i individualnog ljudskog života. Svako takvo stajalište može se označiti odvažnim pokušajem, jer se danas nalaze u međusobnoj borbi različiti sistemi i doktrine, koje su naročito aktivne u poslijeratnom vremenu tako, da jedva opstoji jedna mirna točka s koje se može pregledati sadanje stanje. Možda je u tu svrhu potrebno prije svega ustanoviti bilancu duševnoga i moralnog sloma, koji je evropskom čovjeku donesao prošli strahoviti kataklizam evropskog rata i teško poslijeratno vrijeme, pa nakon negativne analize (t. j. nakon ustanovljenja vrednota, koje su konačno propale) odrediti vrednote, koje su izbjegle uništenju. Kolike je promjene proživio evropski čovjek kroz posljednjih 30 godina, dok nije konačno kod suvremenika došao do erupcije konflikt između realnosti (t. j. svijeta, u kojemu dominiraju podmukli instinkti i ružne strasti, kaotično stanje i prevladavaju vizije apokaliptičkih jahača) i iluzije (ili težnje za duševnim i nadrealnim poretkom). Taj konflikt dopro je do tragičnog vrhunca, koji se najjasnije odrazuje u svjetskoj krizi sviju kulturnih vrednota. Razumljivo je, da u takvoj atmosferi sve jače slabi pojam slobode. Često izgleda kao da današnji nosioci javne svijesti, koji se mogu označiti kao ljudi-mase, osjećaju osobnu slobodu kao kletvu, iako se ova u nedavnoj epohi humanizma i rennaissance (građanske prosvijetljenosti) smatrala usrećiteljicom, jer je omogućivala pojedincu, da slobodno bira između različitih forma životnog oblikovanja. Kao da se pojavljuje dekadenca građanstva, zakona i ugovora, što sve slabi otpornost protiv akcijâ, koje su upravljene na skučavanje ili oduzimanje pojedinačne slobode čovjeka. Te promjene utječu na odnos između ličnosti i zajednice, koji se danas mora naročito promatrati s dva stajališta, i to sa stajališta moderne demokracije XX. stoljeća i sa stajališta pretstavnika autoritativnih dogma o državi i zajednici, jer ta dva stajališta označuju podjedno paradoks sadanjeg stanja. Novo vrijeme donijelo je snažne zahvate u pojam slobode, koji je prešao iz XVIII. u XIX. i na početak XX. stoljeća, odnosno negaciju preživjelih životnih prilika i shvaćanja, unoseći nove ideje s revolucionarnim sadržajem (boljševizam). Jedva je čovjek nakon tisuća godina zatvorenoga i sputanog života oživotvorio svoje stremljenje u slobodu, t. j. na svijetlo istine, i u pravnoj državi novijeg vremena oživotvorio svoju slobodu kao realnost, i tek što je rennaissance stvorila ideal slobodne ličnosti, odnosno neovisnost u djelanju te time omogućila čovjeku da samosvjesno uzme na svoje rame svoju sudbinu i da se uzdigne protiv neopravdanih ograničenja društva pozivajući se na svoja prirodna prava čovjeka i građanina, — pojavljuje se pokret, koji djeluje u suprotnom pravcu. Povijest se običaje označivati kao pojednostavljenje kontinuiranog procesa ljudskoga kulturnog zbivanja, koje omogućuje odrediti neke epohe i iznijeti neke prekretnice, — a ipak i pitanje čovječje slobode pokazuje, da sve što se događa, zapravo pretstavlja samo jednoličan u malo izmijenjen tečaj onoga što je bilo i što će biti, s neprestanim ponavljanjem u ritmičkom padu i uzdizanju tako, da je kronisti dosta teško odrediti značajnije promjene, koje pokazuju tendenciju k nesumnjivom novom socijalnom uređenju.

Od sviju »privilegija«, kojima raspolažu evropski narodi, koji pripadaju individuima u evropskim državama na početku XX. stoljeća, i za koje su se krvavo borili naši očevi, pripada slobodi najveći značaj. Ideja slobode i pravice vodila je Hrvate u hrvatskoj seljačkoj buni, koja je vremenski daleko prethodila poznatijoj velikoj francuskoj revoluciji. Ta ista ideja nadahnjivala je velikoga hrvatskog pjesnika Gundulića, koji je prije tri stoljeća ispjevao veličanstvenu himnu slobodi, koja odrazuje uvjerenje Hrvata o njezinoj kulturnoj potrebi i vrijednosti. Ta sloboda uključivala je prema ustanovljenju dr. Vinka Krišković a u kasnijoj njezinoj formulaciji na osnovi francuske deklaracije čovječjih i građanskih prava od 26. VIII. 1789.: slobodu go-

vora, mišljenja, tiska i pisma, slobodu kućnog praga, slobodu vjere i savjesti itd. Prema svim tim slobodama mogao je svaki pojedinac u okviru pravnog poretka slobodno raditi onako, kako je smatrao za dobro i ispravno u religioznom, intelektualnom, socijalnom, pravnom i političkom osvjedočenju i smislu. Ta sloboda predstavljala je donedavno najglavniju vezu, koja je spajala jednu generaciju s drugom i zavjet otaca, a s mnogo strana ističe se da bi njezino napuštanje značilo odbacivanje kulturnog dobra, koje je sadanjoj generaciji povjereno na čuvanje i koje je ona obvezana neokrnjeno predati svom potomstvu. Shvatljivo je, da se za to postavlja pitanje o samom biću slobode. Što je sloboda? Da li je sloboda uvijek jedna ista? Ili svako vrijeme ima svoj vlastiti pojam slobode po kojemu se spoznaje u historičkom redosljedu i koji za nj znači njegovu sudbinu? Ako se svjetska povijest shvati u smislu naučavanja Hegela, može se razumjeti kao napredak duha u svijesti slobode, a biće čovjeka u političkom smislu uključuje njegovo sudjelovanje kod izvojštenja slobode, za koju se vodi borba kroz stoljeća. Poprište i cilj te borbe uvijek se pomiču naprijed, obuhvaćajući sve šire krugove ljudi, ali uvijek su upravljeni na istu konačnu svrhu. Iako milijuni ljudi nijesu imali jasne predodžbe o filozofskoj, prirodnoj ili pravnoj slobodi, ipak su se za nju oduševljavali i ginuli.

Ako se sloboda shvati kao pojam, uključuje u sebi čitav niz društvenih, političkih i pravnih činjenica, koje u skupnosti sačinjavaju slobodno životno područje (slobodnu sferu) odredenoga slobodnog čovjeka kao ličnosti. Tako shvaćena sloboda ne pretstavlja prema tome samo svjesni ili nesvjesni osjećaj, odnosno puko snatrenje (fantaziju), nego je ispunjena stvarnim sadržajem po kojemu čovjek kao ličnost tek postaje pravim čovjekom.

U filozofiji i pravnoj znanosti postoji više interpretacija pojma slobode i pravednosti i to prema stajalištu s kojega se promatra. Za to se primjerice Steinhausen ne upušta u bezizgledne diskusije o pojmu i biću slobode, jer mu se to pitanje pretstavlja kao bure bez dna, a govori o ideji slobode kao vjeri o stvaralačkom samoodredenju ljudi i naroda. Ako se sloboda shvati u tom smislu, uključuje u sebi najveće moralno dobro pojedinca i naroda. Sloboda naroda označuje potpuno suvereno gospodstvo nad vlastitom sudbinom s vlastitom voljom i vlastitom odgovornosti. Pa iz kojih je razloga ta vjera zapala danas u krizu? Diagnoza za tu krizu postavljena je već češće. Steinhausen potvrđuje tu diagnozu i nastoji pregledno grupirati odnosne simptome. Čovjek-mase otklanja slobodu odlučivanja, jer pridaje prednost stanju, u kojemu se može lagodno sakriti za tuđu odgovornost tako, da se gotovo može smatrati da je danas oživotvoreno mišljenje Dostojevskoga o ljudskom čoporu, koji vapi za despotom, a koji mu obećaje unutarnju odredenost i vanjsku sigurnost. — No na to pitanje ispada drugojačije odgovor već prema tome, da li se promatra s individualističkoga (liberalizam) ili kolektivističkog stajališta (boljševizam), odnosno sa stajališta liberalno-demokratske ili autoritativne države. Tako primjerice pristaše kolektivizma susreću s nepovjerenjem ideju o slobodi individuuma radi njezine individualističke tendencije, dok pristaše individualizma odbacuju svako sputavanje čovječje slobode kao protunaravno. Prema individualističkom shvaćanju čovječja sloboda uključuje u sebi pravo na individualitet t. j. pravo biti individuum kao subjekt prava; tako shvaćen individuum pretstavlja čovječje biće, koje ne opstoji u drugom ni po drugom biću, nego samo o sebi, po sebi i u sebi, te koje vrši vanjska djelanja po svojoj slobodnoj (a ne po tuđoj) odluci. S time je spojena slobodna ljudska ličnost, koja sama izgraduje svoju duševnost i samostalnost.

Kardinalno je pitanje zajedničkog života ljudi u pravno uredenoj zajednici: kako i da li je moguća opstojnost čovječje ličnosti i osobne slobode u povezanostima, koje nužno opstoje u zajednici? S teoretske (načelne) strane pita se, kako se može u našem dekurzivnom mišljenju spojiti načelo socijalne povezanosti s načelom osobne slobode ljudske ličnosti, a s praktične strane treba odgovoriti na pitanje, kako se može ljudska ličnost razviti u državi, u kojoj vlada jedan heteronomni autoritet i jedna premoćna tuđa (državna) volja, dok se slobodna ličnost

može načelno razvijati samo u slobodi i nevezanosti. Odgovor na ta pitanja predstavlja osnovni problem u današnjem odnosu individuuma naprama zajednici, državi i autoritetu. Danas se naglašuje s jedne strane, da se ne smije nikad žrtvovati prednost ljudske slobodne ličnosti nikakvim novim naukama, dok se s druge strane nastoji tu ljudsku ličnost ograničiti, odnosno na mjesto ljudske ličnosti postaviti različite idole, u čijem se kultu žrtvuju za slobodu naroda ili države. Prema odlučnom stajalištu rimokatoličke crkve ne može se katolička tradicija spojiti s naukama, koje zabacuju individuum kao slobodnu ličnost, a na njegovo mjesto postavljaju različite idole (državu, klasu, rasu i sl.). Prema shvaćanju katoličke crkve čast i slobodan razvitak ljudske ličnosti mora predstavljati konačni smisao svakoga političkog i pravnog života, jer je čovjek slobodu stekao od Boga, a svoju unutarnju vrijednost i moralnu ljepotu života zajedno s pretenzijom na vječno blaženstvo zahvaljuje upotrebi svoje slobodne volje; pritome treba ljudima iskazivati uslugu jedino u pomaganju, da svoju slobodu upotrebljavaju u dobrom smislu. Prema shvaćanju političkog individualizma sloboda čovjeka uključuje u sebi subjektivno ovlašćenje za izvršavanje privatnih i javnih ljudskih prava prema opstojećem pravnom poretku; po tome shvaćanju sloboda kao socijalni i politički pojam ne nastupa nikad izolirana, nego je uvijek nerazrješivo spojena s pravnim poretkom, tako da u društvenom i pravnom poretku označuje mogućnost nesmetanoga izvršavanja priznatog prava i dužnosti. No tu počinje teškoća, jer škola prirodnog prava naučava, da čovjeku pripadaju određena slobodnjačka prava već po njegovoj naravi tako, da mu ih nitko (pa ni država) ne može ni stegnuti ni oduzeti, te on može biti prolazno ili trajno spriječen samo zbog tudega protupravnog ograničenja. Teorije, koje zabacuju prirodna čovječja prava i priznaju samo ona subjektivna prava, koje je utvrdila država osnovnim (ustavnim) i specijalnim državnim zakonima, smatraju, da su individualna prava promjenljiva prema vremenu i stanju kulture odnosnog naroda (države).

Problem vezivanja slobode, zajednice i ličnosti, koji datira već stoljeća i tisućljeta, nije nastao danas slučajnim spojem (isprepletanjem) određenih ideja, nego obuhvata osnovne veze svega socijalnog života uopće, i zato oduvijek zaokuplja duhove. Taj problem predstavlja gordijski čvor zajedničkoga ljudskog života, koji još ni danas nije riješen ni teoretski ni praktički. Tim problemom bavili su se filozofi svih vremena, od Platona do moderne filozofije. Taj problem opisao je J. J. Roussseau u svom djelu Contrat social riječima: kako se može naći društvena forma, koja čitavom zajedničkom snagom brani i štiti osobu i imovinu svakoga pojedinog člana, a da usprkos toga ostane svaki pojedinac slobodan kao prije stvaranja takve zajednice, bez obzira na njegove veze, tako da sluša jedino sebe samoga? To je po Rousseau-u glavno pitanje, kojega rješenje nalazi on u društvenom ugovoru.

Pomenuto pitanje slobode ličnosti dominira u današnjoj različitoj evropskoj ideologiji. Postavlja se naime kulturno pitanje, da li je potrebno proširiti ili suziti slobodnu sferu individuuma. Rimokatolička crkva naglašuje, da u svakoj ljudskoj zajednici mora ostati sačuvana časnost svakoga pojedinog čovjeka i njegova pravedna sloboda. Zato postavlja katolička crkva čovjeka na najviše mjesto u svakoj ljudskoj političkoj organizaciji. Od toga katoličkog stajališta oprečno je ono socijalno shvaćanje i stanje, u kojemu kolektivitet apsorbira individuum tako, da ovaj postaje samo neznatan kotačić u ogromnom državnom stroju. Historija pokazuje, da je kulturan uspjeh postignut u onom poretku, u kojemu se poštovao individualitet i sloboda pojedinca čovjeka, a što je pojedinac imao više slobode, to ga je okružavalo više dostojanstva. Svako oslobođenje individuuma od šablonskih formaliteta povećava njegovu sferu slobodnog kretanja. U čovjeku se spaja socijalno s individualnim, a svemu je posluženo, ako se skladno razvije oboje. Iz slobode čovjeka postalo je pravo, a ovo predstavlja njezinu zaštitu i osiguranje. Kod toga neovisnost ličnosti ne može nikad predstavljati djelanje bez svake stege i vezivanja (obveza), nego mogućnost smišljenog formiranja vla-

stitog bića u granicama društvenih mogućnosti.

Liberalizam ustaje i danas za slobodu ličnosti u državi, iako je to u mnogim političkim organizacijama lakše kazati nego izvršiti, jer biti slobodan podjedno znači biti vezan. To frapantno protivurječje ulazi na području osobnoga i državnog u svijest, naročito u slučajevima zloupotrebe slobode, t. j. uvijek u onim događajima, u kojima određeni individuum misli, da može činiti što hoće, iskorišćujući svoju bezobzirnost (egoizam) prema drugim individuima. U takvim prilikama treba da etičke veze i shvaćanja čuvaju pojedince od više-manje brutalnih iskorišćivanja položaja i različitih vrsta moći. No u čemu zapravo sastoji etika? To je nauka o apsolutnom dobru, i zato ona nema važnosti u životinjskom carstvu, u kojemu važi samo prirodni zakon o pravu jačega. Nasuprot etika predstavlja u životu ljudi vrelo svake kulture, a rezultira kod svakog djelanja (ili propusta) u odgovoru na pitanje, da li je ono pravedno s obzirom na sudbinu drugih ljudi. Nauka katoličke crkve predstavlja vječno vrelo prava i slobode individuuma, koje se bori protiv bornirane državne vlasti naglašujući slobodu savjesti.

Nikola Berdjajev postavlja u svom essayu postulat integralnog humanizma i traži integralnu realizaciju ljudske ličnosti; središnji problem »čovjek« kulminira po njegovu mišljenju u problemu ličnosti, koji je oprečan društvu, ali njoj pripada socijalna i kozmička strana; ličnost je identična s načelom slobode u duševnom smislu, i zato teži za višim duševnim smislom, t. j. za duhovnom sferom, u kojoj nema društva, ali opstoji množina pojedinaca, koji treba da teže za unutarnjim oduhovljenjem i spoznajom tajna duhovnog života. Berdjajev smatra, da je ličnost opravdana i u krizi našeg vremena, u kojoj sve prividno teži kolektivizaciji, i to po svojem zahtjevu za spiritualiziranjem i etiziranjem vegetativnog procesa. Takvo tumačenje ne pokazuje svrhu, ali upućuje na put, koji individuum vodi k višim kulturno-moralnim vrednotama. Ljudskoj ličnosti pripada nadlična vrijednost. U drugoj polovini XIX. i na početku XX. stoljeća smatralo se, da je čovjek socijalno biće, koje je formirano po društvu i u društvu. Berdjajev odbacuje to mišljenje. Ako se kao nosilac ljudskih vrednota označi ličnost kao društvena tvorba ili kao biološki produkt, treba uvažiti, da individui nijesu samo ljudi, nego i biljke, životinje i minerali. Ličnost je po njegovu mišljenju uvijek pojedinačna pojava i kao takva nije dio prirode; svaki kulturni ljudski čin je podjedno stvaralački čin, a čovjek mora doprinositi i žrtve zbog časti svoje ličnosti. Berdjajev se dodiruje i pitanja odnosa ljudske ličnosti i naroda. Narod kao kolektivna kategorija nema u sebi ništa, što bi mu davalo značajke kolektivne ličnosti. Treba uvažiti, da na području prirodnog života opstoji individuum, ali ne opstoji ličnost, koja bi pripadala carstvu slobode, i koja ne bi potpadala pod prirodne zakonitosti — shvaćena kao društvena tvorba.

Tečajem stoljetnoga kulturnog razvitka evropskih naroda postepeno evolucionira pojam, biće i sadržaj slobode. Misao o neposrednoj i nepovredivoj slobodi individuuma naročito je naglašena u kršćanstvu, koje ju je prvobitno isticalo kao zaštitu religioznog života svakog pojedinca od državnog potiskivanja. No s vremenom proširuje se sadržaj slobode i prima mnoge opće političke zahtjeve, tako da uključuje osobnu slobodu, nepovredivost egzistencije i života, privatno vlasništvo, sigurnost i otpor protiv tlačenja. Dovoljno je spomenuti englesku Magna charta od 1215, act of supremacy od 1559., The petition of Right od 6. VI. 1628., Habeas Corpus Act od 26. V. 1679. i Bill of Right od 16. XII. 1689.; zatim sjeveroamerički ustav od 14. X. 1772. i virginijski ustav od 12. VI. 1776., i deklaraciju francuske revolucije od 26. VIII. 1789., čije su odredbe ušle gotovo u sve kasnije evropske ustave. U posljednjih 150 godina nije se na nijedan socijalni ni politički čin toliko pozivalo, koliko na francusku deklaraciju čovječjih i građanskih slobodnjačkih prava tako, da je postala političkim katekizmom i vrelom nove socijalne i političke povijesti i reforma ljudskog društva i države. Ta deklaracija revolucionirala je svijest ljudi i zanosila narode u traženju slobode, naglašujući, da se ljudi rađaju i ostaju slobodni (art. 1). Tadanji ustavotvorci smatrali su, da sloboda

sastoji u tome, da čovjek može raditi sve, što ne škodi drugom čovjeku, jer živi u društvu, pa su zato njegovi čini ograničeni činima drugih ljudi. Ta deklaracija proglasila je neotuđivim i nezastarivim pravom: slobodu čovjeka, vlasništvo, sigurnost i otpor protiv tlačenja, a pošto se čovjek rađa slobodan, nije ovlašćen odreći se svoje slobode. Na taj način triumfirao je godine 1789. individuum nad državom, koja je bila pozvana, da mu osigura »slobodu njegovih lakata«. Francuska revolucija preformirala je francuski narod i pred Europu iznijela devize »liberté, egalité, fraternité«, u kojima je izražena ideja modernoga individualizma, ljudskih i građanskih prava, slobode te sveljudskoga materijalnog i moralnog napretka. Tom revolucijom postala je Francuska voditeljica prosvijetljenoga XIX. stoljeća i pomogla buđenju nacionalne svijesti kod mladih i potlačenih evropskih naroda. Kroz čitavo jedno stoljeće Francuska je država ljudskih i građanskih sloboda, demokracije, napretka i ideala, koji se mogu označiti i kao sveljudski ideali. Francuska velika revolucija stvorila je najprije u Francuskoj (a kasnije i u drugim državama) novi socijalni sloj (modernu bourgeoisi-ju), koja je kasnije konačno preuzela vlast i formirala svoju doktrinu umjerenog liberalizma kao srednji put između lijevog radikalizma i reakcionarnih pokušaja povratka k »ancien régime-u«, a imala je jak potporanj u engleskim i sjeveroameričkim institucijama, koje su nastale kao posljedica analognih tamošnjih duhovnih revolucija. Francuska se smatrala nasljednicom velike revolucije, te je i nakon 1830. utjecala na razvitak čitavog čovječanstva, kako se izrazio J. Michelet u svojoj ideologiji, smatrajući povijest vječitom borbom između čovjeka kao slobodnog individuuma i tiranije. Revolucionarci iz godine 1789. pridavali su najveću ideološku vrijednost kategoriji »liberté«, dok novija francuska struja personalista suprotstavlja »personne« Rousseauovu »individu« kao apstraktnoj političkoj jedinici, koja zahtijeva apsolutnu slobodu kao jedinu mogućnost razvitka, što mora konačno dovesti do posvemašnjeg atomiziranja života na svim područjima u XIX. stoljeću, dok »personne« po tome personalističkom shvaćanju predstavlja konkretne ljude, koji su usko povezani s određenim socijalnim tvorbama (obitelj, zvanje, vlasništvo i sl.) u totalitetu njihovih duševnih i tjelesnih sposobnosti. Personalisti smatraju, da je individuum sve, što se u pojedinom čovjeku naprama vani proširuje u doticaju s okolinom, a »personne« akt, po kojemu se svaki čovjek sam sabire tražeći svoj pravi poziv, jer čovjek živi u polarnoj opreci »individuum-personne«, »čovjek-okolina«, a njegove veze usko ga povezuju s obitelji, domovinom, narodom, slobodom i nužnosti.

Prema shvaćanju personalista, u zajednici ne opstoji slobodni individuum, nego »personne«, čime je doduše priznato virtualno pravo na osobnu slobodu, ali je ono praktički apsorbirano od »homme d'une totale responsabilité«. To znači, da je »personne« konkretan čovjek (a ne apstraktan individuum ili atom), koji je usko povezan s određenim životnim prostorom i s određenim socijalnim životnim uvjetima, a čija je harmonija osigurana unutarnjom instancijom (ili svijesti) o njegovu pozivu (vocation) kao čovjeka. Personalisti svode čovjeka na društveno biće, kojemu ne pripada i ne može pripadati naravna neograničena sloboda, nego sloboda, koja je ograničena socijalnim mogućnostima.

U Engleskoj identificiraju se često izrazi »liberty« i »freedom«, ali se uvijek naglašuje načelo slobode kao dio engleske ideologije. Prema engleskom shvaćanju uključena su u slobodi tri momenta, tako da ne opstoji jedinstveni dogmatički ni ukočeni pojam slobode, ali opstoji vjera u opću valjanost objektivne vrijednosti, koja se označuje izrazom »sloboda«, i smatra se, da se sloboda mora uvijek promatrati s njezinim povezanostima, i to naročito s idejom »service« čime je spojeno uvjerenje, da takva sloboda zaista opstoji u Engleskoj.

Novija pravna filozofija zastupa shvaćanje, da čovjeku kao takvom (kakav izlazi iz krila naravi) pripadaju određena neotudiva i neokrnjiva prava, i to na prvom mjestu sloboda, iako moderne države smatraju čovjeka s prirođenim pravima historičkim petrefaktom, jer svojom silom određuju individualna prava, koja priznaju i zaštićuju, a koja (u pravnoj državi) mogu konkretno

i okrnjiti, ako to traži opće dobro. U tome sastoji konkretna problematika slobode u modernim državama. Potrebno je naime provesti harmoniju između slobode i autoriteta. S druge strane opstoji nastojanje, da se određena osnovna individualna prava (potpuna i neskraćena zaštita života i slobode, bez obzira na rođenje, narodnost, jezik, rasu i vjeroispovijest) izuzmu iz uskoga regionalnog kruga i da im se prizna međunarodna važnost. (Prijedlog Andre Mandelstam-a.)

Sudbinu slobode dijeli liberalizam kao tvorba XIX. stoljeća, koja označuje sistem slobodnih socijalnih, političkih i privrednih predočaba i institucija osnovanih na slobodnoj utakmici. Taj liberalizam nije bio (kao ni sama sloboda) puki sanjarski osjećaj, ali se nije ni identificirao s potpunim odjeljenjem od sviju tradicija. Međutim sloboda (jednako kao i svaka druga historička kategorija) pokazuje i određene forme degeneracije, koje se također smatraju liberalnima. Liberalizam je potpao kao historički pojam pod nužne promjene, jer već prema svojem biću ne može biti stacionaran. Danas se iznose mnogi prigovori liberalizmu, koji se ne tiču samo njegovih nepodopština, nego i njegovih dragocjenih komponenata, među koje spada naročito vječna vrijednost osobne slobode. Zbog toga brani liberalizam i danas svoj pojam i sadržaj slobode, nastojeći da ih unese u zgodne forme suvremenoga socijalnog, privrednog i političkog života.

Mi danas živimo u vrijeme velikih i naglih zbivanja. Prevrati i promjene, koje su inače dozrijevale u decenijima i stoljećima, zbivaju se kroz nekoliko godina ili dana. Zadaće, koje su prije rješavale čitave generacije, rješavaju se danas za nekoliko dana ili mjeseci. Neprestano struje događaji, a struja života, u kojoj se nalazimo, jedva dopušta da u našoj svijesti osjetimo njihovu dubinu i važnost. Kolo povijesti okreće se danas brže od ljudskog duha, tako da ovaj jedva može slijediti njegova zbivanja. Možda će neke od zamišljenih i pokrenutih promjena i zadaća izvršiti tek iduće generacije, ali i danas opstoji dinamika određenih ideja, koje zbog svoje stvaralačke i životne snage iziskuju njihovo promatranje i jasnoću pogleda. U ovom kratkom prikazu mogu se iznijeti samo neka zapažanja, i to naročito u vezi s njemačkim nacionalnim socijalizmom, koji je proveo revoluciju mišljenja zamijenivši individualističko stajalište (koje već stoljećima dominira u našem razvitku) s načelom zajednice (općeg dobra), koje treba da pruži nove podloge života i neograničene mogućnosti razvitka. Prema shvaćanju nac. socijalizma udaljuje se individualističko shvaćanje sve više od stvarnosti, smatrajući pojedinca izoliranim bićem (mjesto članom zajednice), a njegove životne manifestacije izvodi iz prirođenih prava.

Individualističko stajalište izgubilo je prema prigovoru nacionalnog socijalizma s vida činjenicu, da čovjek nije izolirano biće i da svoj život može provoditi samo u zajednici, koja je određena po prirodi (rasa), i u narodu, kojega je član tako, da zajednica i narod predstavljaju uvjet njegove egzistencije od kolijevke do groba. Zato i mišljenje individuuma nije izolirano (atomističko), nego zajedničko mišljenje, bazirano na zajedničkom životu. Nacionalizam dao je i pojmu politike drugojačije značenje i dao mu sadržaj pun života, postavljajući narodnu zajednicu iznad pojedinačke ličnosti, jer smatra da u prirodi ne opstoji čovjek kao izolirano biće. Ne postavlja se prema tome pitanje — kako to čini Nietzsche — »Frei nennst du dich? Frei wovon?«, nego »Frei wozu?«. Zato se smatra slobodnim samo onaj čovjek, koji stvara za zajednicu, t. j. koji prema Kantu »seinem Wesen gemäss handelt« (prema svojoj vrsti, narodnom značaju, rasnoj povezanosti i sl.), jer je glas krvi izvor slobode, i tko ga slijedi, smatra sebe slobodnim.

Nacionalni socijalizam smatra, da su individualizam i zajednica, odnosno zajednica i ličnost dva pojma, koji leže na različitoj razini. Nacionalni socijalizam zabacuje shvaćanje Rousseau-a i drži, da se pomenuti problem ne može riješiti društvenim ugovorom, nego jedino na osnovi svjetovnog nazora, u čijem se središtu ne nalaze beskrvne i bezsadržajne konstrukcije, nego vrednote ljudskog života, koje su određene po naravi, a koje ne predstavljaju društvo (agregate) ni individuum s individualizmom, nego zajednica i u njoj svrstani individuumi.

Teoretičari nacionalnog socijalizma prikazuju pojam slobode sa stajališta njegove ideologije u vezi s promjenama shvaćanja o modernom prirodnom pravu. Prema mišljenju dr. Hans Helmut-Dietz-a s promjenom shvaćanja o pojmu pravednosti izmijenjen je i pojam slobode u novoj nauci o prirodnom pravu, jer se izmijenila realnost po kojoj je taj pojam sačinjen: iz društva je nastala zajednica, a to znači da je na mjesto samovolje stupila odgovornost, a na mjesto apstraktnih individua konkretne ličnosti. U društvu znači »sloboda« apsolutnu samovolju, ali ta sloboda zapravo nije prava sloboda, nego samo negativan pojam i zato po sebi neodređen, jer bitno ne sastoji u negativnom nego uvijek samo u pozitivnom. Sloboda u društvu označuje oslobođenje od vanjskih ovisnosti, jer se liberalističko mišljenje opire svakom vezivanju po heteronomnoj sili pošto ono operira s apsolutnom izoliranosti ljudi tako, da sloboda označuje mogućnost određenja ili izbora po volji. U skrajnoj konzekvenciji označuje sloboda prema liberalističkom shvaćanju autonomnu vlast izbora i samovolje, a in ultima linea anarhiju. Zapravo je čovjek u takvoj slobodi posve neslobodan i svoj vlastiti rob. Formalna zakonitost mišljenja smatra čovjeka u liberalističkoj epohi prema njegovim individualističkim osebinama za supstanciju s vlastitom zakonitosti, a to ga doduše oslobađa od tuđe sile, ali podvrgava u jednakoj mjeri njegovoj vlastitoj zakonitosti, koja se manifestira u samovolji. Na taj način suprotstavlja se samovolja svakog individua samovolji ostalih članova tako uređenog društva i po tome čovjek postaje neslobodan, a zakonitost pojedinca dovodi do neslobode cjeline, jer tako shvaćena sloboda označuje samo puku neovisnost i potpuno odijeljenje od stega dokle doseže vlastita snaga. Tome naprotiv pretvara se taj ekstremni pojam u kolektivističkoj zakonitosti u suprotan ekstrem, jer tu se apsolutna sloboda pretvara u apsolutnu vezanost na volju kolektivnog čovjeka tako, da se samovoljno »mogu« pretvara u prisilno »moraš«. Dok je individualizam rušio sve granice, koje su se suprotstavljale slobodnoj volji, i to sve do neobuzdanosti i samovolje, uništava kolektivizam potpuno svaku individualnu volju tako, da čovjek osjeća zakonitost cjeline kao svoju vlastitu, pri čemu mu ne pripada nikakva slobodna odluka, a on se pretvara u puki izvršni organ čitavog organizma, koji ne pozna ni ne dopušta slobodno i odgovorno djelanje svojih članova. U kolektivističkoj organizaciji podudaraju se pojedinačna i skupna volja, a kod toga pripada potonjoj prednost. U liberalističkoj slobodnoj privredi pojedinac nije slobodan, nego samo funkcija svoga privrednog egoizma ili privredne samovolje i zato neslobodan. Isto tako je u liberalističkom društvu i građanin neslobodan, jer pretstavlja samo izvršitelja svoje privatnosubjektivne političke supstancije. Posve je drugojačija konstelacija u društvu, koje se pretvorilo u zajednicu, a po tome i drugojačiji njezin pojam slobode, jer ovaj dobiva pozitivan sadržaj, koji pretstavlja nužnost za zajednicu. Ideja zajednice ne promatra čovjeka u njegovom prvobitnom neprijateljstvu prema ostalim članovima, nego u uskoj povezanosti sa sunarodnjacima. Nosilac sve volje je zajednica, koja se nalazi iznad društva i skupnosti pa zbog toga ne shvaća slobodu kao puku samovolju ni kao obvezatni »moraš«, nego kao formu u kojoj se život mora razvijati prema načelu da općem dobru pripada prednost pred pojedinačnim. To znači da ideja zajednice pozna samo vezanu slobodu tako, da sloboda i poredak pretstavljaju dialektički odnos: zajednica pretstavlja jedinstvo, koje nastaje iz bezuvjetne povezanosti, a čovjek postaje osoba (persona) tek, ako radi u smislu svoje bezuvjetne odgovornosti i time podjedno afirmira zajednicu; pošto je odgovorno djelanje moguće samo u bezuvjetnoj (ali ne apsolutnoj) slobodi, izuzet je ovdje čovjek od kauzalnog »moranja« prema naravi tako, da se može slobodno odlučiti i za druge mogućnosti. Ako zajednica opterećuje pojedinca s odgovornosti t. j. ako dužnost pretstavlja normu, onda se mora pretpostaviti njegova sloboda. No pošto dužnost ne opstoji u društvu (u kojemu je najveća vrijednost pojedinačna samovolja) ni u materijaliziranom kolektivu (jer se tu poklapa skupna volja s pojedinačnom tako, da pojedinac nema osjećaja da se podvrgava tuđoj zapovjedi), može dužnost opstojati samo u zajednici, u

kojoj je pojedincu ostavljena mogućnost slobodne odluke kod izbora vrijednosti i djelanja, koje se ne protive njezinom dobru. Prema ideji zajednice može pojedinac konkretno htjeti nešto drugo nego zajednica, ali se time odalečuje od realnosti zajednice i potpada pod onu istu nerealnost, u koju dolazi izolirani tip čovjeka u društvu. Pojedinac može se konkretno suprotstaviti zajednici, ali ostaje i dalje s njome povezan, jer ga dužnost i savjest opominju.

Zbog toga smatra nacionalni socijalizam, da su izrazi: osoba, persona, odgovornost, vezanost na cjelinu, sloboda i sl. sinonimi. Prema tome ličnost i sloboda imaju isto značenje, a takva sloboda moguća je samo u bezuvjetnom poretku. Neslobodna »slobodnog« čovjeka u društvu potječe iz njegove apstraktne jednakosti, po tom samovolja kao jednakovrijedna potencija osniva društvenu jednakost omogućujući time, da se sloboda čovjeka razvija kao neslobodno vezivanje s njegovom vlastitom zakonitosti, dok se zajednica osniva na različitosti ljudi iste krvi, istog mjesta i istog naziranja. Jednakost unutar društva postaje istovrsnost unutar zajednice i tek po tome omogućuje se poredak kao formirana cjelina i tek po tome postaje sloboda pravom slobodom. No ta sloboda vezana je i u mišljenju i u djelanju uvijek na ostale ljude i na zajednicu. Prema pjesniku Rudolfu G. Binding-u: »Sloboda počiva na podlozi, koja mora biti osigurana. Mi živimo pod slobodom kao pod vedrim nebom. Ali bez svoda toga neba, pod kojim živimo, ne bi sloboda bila ništa. Sigurnost toga neba i pokrov, koji nam on pruža, dozvoljava nam da smo slobodni. Slobodni ljudi mogu opstojati samo pod jednakim poretkom. Ti si slobodan samo sa slobodnima. Voljno uključenje pojedinca pretstavlja podlogu i osnovnu činjenicu svakog poretka«. U tako shvaćenoj slobodi smatra se ova apriorno uvijek podjedno i uključenjem u zajednicu i njezin poredak. Indogermanska riječ »fri« ili »frija« (frei) označuje »pažen«, »čuvan« ili »ljubljen«, a to znači, da u slobodi prvobitno djeluje ljubav. Ako se tako shvati sloboda novoga prirodnog prava, pretstavlja ona bitno nužnu značajku ljudi u zajednici. Takva sloboda nije samovolja, nego djelanje prema pretpostavkama, koje uvjetuju uključenje pojedinca u zajednicu. Sloboda pojedinca vezana je na poredak zajednice, a zajednica kao cjelina može se s druge strane razvijati i živiti samo ako pojedincima prepusti slobodu, t. j. sposobnost odgovornosti, koja je potrebna za razvitak ličnosti. U tome leži naravno životno pravo zajednice i pojedinca. Za to je svako individualno pravo ograničeno pravom zajednice. Prirodno pravo zajednice je socijalno pravo, u koliko je pojedinac s njome povezan u dobrom i zlu, a tek po tome onemogućuje se izopačenje slobode u samovolju.

Dok ličnost i sloboda predstavljaju osnovne stupove individualističke ideje te služe kao dokaz ispravnosti njezinih političkih zahtjeva (po kojima ličnost ne može živjeti u prinudnoj atmosferi socijalizma ni pod pritiskom zajednice, jer je utemeljena u samom individuumu, iako spada u sferu zajednice, jer jedino u njoj može postići najviše uspjehe), zastupa nacionalni socijalizam mišljenje, da ličnost nije individualistički pojam, nego pojam zajednice, i to tipičan pojam i pojava zajedničkog života. Nacionalni socijalizam polazi naime sa stajališta, da se ličnost može razviti samo na području zajednice i kao njezin atribut, jer samo zajednica može nekome podijeliti naslov ličnosti. Individualitet je član i sluga zajednice, jer on ne opstoji kao dio atomizirane cjeline, nego predstavlja po sebi vrijednu cjelinu, koja vrši svoju socijalnu funkciju kao služeća i spajajuća karika. To znači, da se cjelina zrcali u ličnosti kao makrokozmos u mikrokozmosu, pa se zbog toga ne može ličnost shvatiti prirodoznanstvenim mišljenjem ni psihologičkim raščlanjenjem, nego samo u okviru zajednice tako, da ličnost predstavlja samo onog čovjeka, koji djeluje iz unutarnje nužde u smislu zajednice. Nacionalni socijalizam naglašuje, da individuum kao takav (kao biološki produkt) nema ni prava ni dužnosti egzistirati, jer sva njegova prava i dužnosti izlaze tek iz zajednice, pa se zbog toga i svaki pojam slobode, koji nije osnovan na zajednici, ne smatra opravdanim, jer ne odgovara činjenicama. Nacionalni socijalizam tvrdi, da »individualna sloboda« ne predstavlja nešto, što ljudima pripada po naravi, jer na-

rav daje čovjeku samo smisao za zajednicu i osjećaj dužnosti za zajednicu, u kojoj je rođen i u kojoj živi i radi, dok ga individualističko mišljenje želi osloboditi od njegovih dužnosti naprama zajednici izdižući ga iznad nje. Emanuel Kant dao je pojmu slobode najviše moralno značenje, naglašujući, da se ona mora harmonizirati i povezati sa zajednicom, a time je istaknuo, da kod ljudi opstoji sloboda i povezanost, tako da slobodno radi onaj čovjek, koji radi prema svom biću, a ovo je utemeljeno na njegovoj vrsti, narodnom značaju i rasnoj uvjetovanosti. Zato je sloboda istovetna s povezanošću s narodnom vrstom (zajednicom), tako da čovjek radi u istinu slobodno tek ako radi odgovorno u smislu zajednice, kojoj pripada po vezama krvi i narodnosti, dok liberalistička sloboda označuje zapravo neodgovornost individuuma prema zajednici.

Fundamentalna razlika između francuskoga personalizma i njemačkoga nacionalnog socijalizma (a po tome i između francuskoga i njemačkog narodnog bića) sastoji upravo u pitanju pojma ličnosti, osobne slobode i zajednice, a može se ukratko svesti na formulu, da Nijemac promatra sve te pojave ontološki, a Francuz psihološki. Nijemac priznaje prirodne zakone i nastoji da po njima živi, dok Francuz želi živjeti po zakonima, koje on (iako to zvuči paradoksno) nameće (pripisuje) prirodi. Zbog toga je intuitivni njemački nazor o svijetu i organičko shvaćanje života prema rasnoj podlozi oprečno racionalno konstruktivnoj francuskoj slici o svijetu i životnom stilu.

Poznato je, da katolička crkva teži za univerzalizmom (jednako kao i nacionalni socijalizam i fašizam), jer želi obuhvatiti i prožeti (religiozno i socijalno) čovjeka u cjelini (njegovu dušu i tijelo) od kolijevke do groba, i preko čovjeka nastoji svojim načelima prožeti i obitelj, općinu, narod i državu, a budući da propovijeda spasenje duša i nadzemaljsko carstvo, nije vezana na državne granice ni na narodnosne i rasne razlike, po čemu njezin univerzalizam obuhvaća čitav svijet. Nacionalni socijalizam ne polazi tako daleko, jer se njegov univerzalizam ograničuje samo na njemački narod, ali ne dopušta nijednoj drugoj (ni svjetovnoj ni duhovnoj) vlasti, da se miješaju u tijelo i dušu njemačkog čovjeka, jer traži totalitet života. To su podjedno dva reprezentanta različitoga univerzalnog shvaćanja svijeta.

Ako se shvaćanje nacionalnog socijalizma isporedi s individualističkim shvaćanjem slobode, onda čovjek u nacionalno-socijalističkoj državi predstavlja kariku u čvrsto satkanom lancu života, čiji mehanizam može, kadgod hoće, pokrenuti nekolicina ljudi, a pritome je pojedini član narodne zajednice (karika) nemoćan. O tome nema sumnje, da današnja Njemačka uživa veći ugled i moć nego prije dolaska na vlast nacionalnog socijalizma, ali je pojedinac dobio posve drugo značenje unutar narodne i državne zajednice.

Prevladava shvaćanje, da slobode nema bez prave demokracije, koja uključuje slobodnu volju naroda i osobnu slobodu svakoga čovjeka. Država, u kojoj vlada prava (ne lažna) demokracija, mora nastojati zadovoljiti svoje kulturne svrhe i neprestano izgradivati višu političku, socijalnu i nacionalnu pravednost i humanitet, jer samo tako može postati državom narodne pravde, socijalne i religiozne tolerantnosti i zaštitnicom osobne slobode te postići viši napredak u zapadno-evropskom smislu. Sloboda i demokracija predstavljaju se kao dvije sestre, ali zahtijevaju duži politički odgoj. Gdje ne živi liberalno-demokratski slobodarski duh, može se vladavina lako izvrnuti u despociju ili netolerantnu stranačku oligarhiju, koja potiskuje svaki dašak osobne slobode državljana uopće, posebnih nacionaliteta ili stranačkih protivnika. Smisao i pravo slobode ne leži naime samo na pisanim ustavima i zakonima kao ni u racionalno provedenoj diobi državne vlasti, nego u faktičnoj mogućnosti, da svaki čovjek može slobodno odlučivati o svojoj orijentaciji unutar pozitivnoga pravnog poretka, jer sve drugo predstavlja samo formu, koja je podvrgnuta promjenama vremena i neprestanoj kritici (reviziji), dok je volja čovjeka za slobodom i za uklanjanjem svih njezinih asocijalnih i apolitičkih nepravednih ograničenja komad vječnosti u promjenljivoj povijesti čovječanstva i država. Slobodna kritika (samokritika) i slobodno određenje

jesu motori ljudskog uma i čovječje djelatnosti, a to oboje dolazi do potpuna izričaja samo u slobodi. U modernom čovjeku usađeno je uvjerenje, da na svijetu nema većeg dobra od slobode, odnosno da nema dobra, koje bi trebalo više cijeniti. Ljubav domovine i dužnost žrtvovanja života za nju ukorijenjena je u čovjeku samo u težnji za slobodom, jer je gorak kruh, koji moraju jesti ljudi okovani u okove neslobode i tlačenja, a šarlatanom smatra se političar, koji takve ljude želi uvjeriti, da mogu zasititi želudac, ako žrtvuju srce i dušu. Svaki isključivi materijalizam teži za tim, da konačno razori časnost ljudske ličnosti, koja bez sumnje predstavlja najbitniju pretpostavku socijalne pravde. Sloboda naroda i pojedinca rezultat je stoljeća, a svršava se u pravoj demokraciji, humanitetu i nacionalizmu, koji ni danas nije izgubio svoju vrijednost. Nacionalizam će po svoj prilici uvijek biti sredstvo za održanje slobode i integriteta naroda i narodne države, a danas predstavlja savjest naroda, koja je istovetna s odgovornošću pred historijom. Pošto se demokracija osniva na slobodi, to bez demokracije nema pune slobode ni prave slobode. Težnja za slobodom prirođena je ljudima, jer svi ljudi kroz sve vjekove teže za slobodom i odbijaju ropstvo, a teško podnose tiraniju i nasilje, dok u slobodi mogu do maksimuma razviti svoje sposobnosti i energije. Kad se govori o krizi demokracije, ne valja smetnuti s vida, da bi bilo bolje ukloniti opasnosti, koje joj prijete s unutarnje i vanjske strane, jer zapravo ona nije nikad bila u krizi, budući da njezina načela o slobodi nijesu vještačka konstrukcija ni apstrakcija, nego dio stvarnog života pojedinca i naroda. Interes čovjeka nije nikad priklonjen državi po sebi, nego onoj ideji, koja se nalazi iza ili iznad države, a koja se može konkretno označivati kao sloboda, grad, domovina i sl. »Političko« nije naime nikad ono posljednje, jer iza svake politike nalazi se metapolitika, kao što se iza svake fizike nalazi metafizika. Tome odgovara i dominantno shvaćanje rimokatoličke crkve, prema kojemu država nije sama sebi svrhom, nego samo sredstvo za više kulturne svrhe, a uvijek mora težiti za tim, da provede harmoniju između autoriteta i slobode. Današnje stanje u svijetu može se označiti kao borbena situacija, u kojoj se sukobljuju opstojeće ideologije, a rezultira u odgovoru na pitanje: da li »pojedinačni individuum« ili »kolektivni individuum«, t. j. u rješenju problema pozicije čovjeka u državi.

Kakvo je stajalište hrvatskog naroda naprama tim problemima? Hrvati su demokrati prema razvitku čitave svoje povijesti, po svojoj socijalnoj strukturi i tradicionalnoj strasti da čuvaju slobodu individuuma i naroda kao i slobodu govora, tiskane riječi i savjesti. Kod Hrvata je duboko usađen zahtjev za socijalnom pravdom i jednakosti ljudi. Hrvati razumiju, da politika i vlast spadaju zajedno u dobru i zlu, ali oduvijek odbijaju mišljenje, da se politika mora voditi samo za to, da se dođe na vlast ili jedino u svrhu da oni, koji momentano drže vlast u rukama, iskorišćuju svoj položaj za zadovoljavanje egoističkih osobnih ili materijalnih težnja i strasti. Hrvati su tečajem svoje dugotrajne povijesti imali priliku sve do najnovijeg vremena — na žalost — na svojoj koži osjetiti, što je politika u zlom smislu. Zato odbacuju svaku diktaturu, jer se ona protivi njihovu najunutarnjijem biću. Kad se kaže, da su Hrvati demokrati i slobodoumni ljudi, onda to znači u praktičnom životu zahtjev građana, da mogu sami postavljati i mijenjati ustav i zakone te određivati, što država smije, a što ne smije činiti na području unutarnje i vanjske politike uz striktno čuvanje individualne slobode svakog pojedinca. Budući da slobodnjačka prava čovjeka i građanina mora poštivati država, uvjereni su Hrvati, da vlast i vršenje vlasti leži u prvom redu u demokratskom izboru i glasovnici građana, pa odbacuju svaki izborni falzifikat i svaku izbornu zloupotrebu. Prema hrvatskom shvaćanju izbora i demokratske slobode mora svaki građanin sam slobodno odlučiti, kome će pomoći do vodeće većine, koja će po tome biti u mogućnosti da vrši političku vlast u ime naroda pod potpunom odgovornosti pred državnim saborom i redovitim sudovima. Hrvatski narod željan je slobode, jer je uvjeren, da je ona potrebna za razvitak narodnih energija. Ta težnja očituje se i u geslu »prosvjetom slobodi«, koje se prak-

tično provodi. Sloboda, jednakost i pravica jesu postulati trajne hrvatske narodne borbe. Ta ideja nije nova, jer ona živi u hrvatskom narodu kroz vjekove i generacije, a predstavlja osnovu sviju njegovih težnja i nastojanja. Mnogi događaji u historiji hrvatskog naroda pokazuju, da je narodna borba bila historička nužda, koja je često nametala narodu, da u sudbonosnim časovima svoje političke samostalnosti i egzistencije stvori odluku, ali nikad nije pokolebala volju u vlastitu snagu, da se odupre zlu i nevoljama, koje su ga snašle. Nikad se u povijesti nije dogodilo, da bi slobodouman i svijestan hrvatski narod prezreo sebe i svoje ljudske i narodne ideale ili napustio pravo na samoodređenje, nesmetani narodni razvitak i svoju slobodu. Kod toga je hrvatski narod uvijek bio svijestan, da ne smije praviti nikakvih iluzija, jer narodi ne proživljuju svoj život kroz generacije sa smiješkom, nego s borbom, ali ju je uvijek vodio s uvjerenjem i voljom, da nikoga ne napada i ne ugrožava. Hrvati su uvijek smatrali svaku diktaturu nametnutim gospodstvom neodgovornih nad odgovornima, a težeći za punom slobodom suzbijali tiraniju i nepravdu. Povijest pokazuje, da se grubom silom može osnovati i podržavati država (Timurlenk, Džingiskan), ali se takva država ne može zadugo održati. Zato su Hrvati uvjereni, da konačno pobjeduje vječna pravda, jer se trajna država može osnovati samo na fundamentu osjećajnih vrijednosti (a ne bajuneta i klanja) i na trajnoj sreći. Takav trajni fundamenat imaju Hrvati u svojoj narodnoj katoličkoj crkvi, čiji se tisućgodišnji utjecaj manifestira u formiranju slobodoumne psihe hrvatskog naroda. Hrvati su nacionalni, a biti nacionalan znači imati spoznaju o važnosti vlastite narodnosti, t. j. osjećati ono, što obuhvaća sve, što leži u moralnim i duhovnim silama vlastitog naroda. No kod toga se hrvatski nacionalizam nije nikad suprotstavljao ideji čovječanstva, jer upravo po tome, što je priznao i čuvao svoju narodnost, poštovao je i tuđu. Hrvati su uvijek ljubomorno čuvali svoju narodnost, koja je, prislonjena na zapadnu evropsku kulturu, dovela do višeg izričaja njihovu posebnu kulturnu individualnost. Budući da je kultura zbroj svih radnih činidaba naroda postignutih u prošlosti i sadašnjosti, zahtijevaju Hrvati u ideji slobode, da je uživaju svi, a ne samo privilegirani slojevi.

Hrvatski narod odbacuje sudjelovanje u ideološkim borbama, jer one ne ublažuju nastale konflikte, nego ih produbljuju među narodima i rasama u Europi. No usprkos svih teškoća, koje sad opstoje, gledaju Hrvati s puno pouzdanja u budućnost, svijesni, organizirani i uvjereni u pobjedu pravde. I u prošlosti hrvatskog naroda bilo je teškoća i socijalnih i političkih, ali su sve prebrođene, iako u onim vremenima nije opstojala takva jedinstvena organizacija čitavog naroda kao danas, koja se ustrajno i požrtvovno bori za ideale narodne i individualne slobode.

Sloboda potrebna je pojedincima i narodima poput zraka. Čovjek može doduše živjeti i s malo zraka, kao primjerice kažnjenik u zatvoru, ali to nije pravi ni potpuni život, nego umiranje. Čovjek i narod može stvarati kulturna djela samo u slobodi.

Dr. Eugen Sladović

DJECA

Blato na cestama stalo se pomalo zgušnjavati od studeni, koja je nadolazila; iz dimnjaka imućnijih kuća izvijahu se tromo sivomodri dimovi za čitava dana.

U te dane, pripremajući s dvorišta stari alat i oruđa, naiđe Luka na podrtinu, koja je zjapila na kući još od prošle zime: pleter tu bijaše rijedak, a iz šupljine otpao je ovelik komad skrutnute ilovače.

— Zemlje bi trebalo donijet i kuću omazat prije neg dođe zima! — rekao je ženi izjutra, a već popodne pozvala je ona Andriju, da pođe s njom po ilovaču.

— Motiku nađ, neš prstma kopat! — zapovjedila je; motiku ubacila u truge, koje ponesoše, odlazeći uporedo, držeći svako za jednu ručicu.

Pošli su kroz polja do brijega, koji se dizaše iza seljačkih gruntova. A na povratku, poradi težine trugâ, presijekoše poprijeko poljskom stazom, koja je vodila uz Mijatovo gospodarstvo. Na livadku, gdje je ljeti rasla djetelina, stajaše Đurđa, udovica Mijatova.

— El vas vrag nosi baš po mome?! — zakriči kad se približiše; — dubradi jedna besramna, tatska: đe naoči sela kradu tuđu zemlju po bijelom danu! Fuj, sramte se! I ti, droljetna, lijepom si učiš sina!

Odnekud doskače njezin kudronja.

— Ajd, ajd, el ti još ni dost vraga! — odgovori Kopričanka; — man se otog, bit će t' bolje!

A kad prolažahu mati i sin mimo nje, došapne Đurđa psu:

— Drž, Garo! — a pas, koga su, zbog njegove ćudi, u selu smatrali slikom i prilikom gazdinom, priskoči do dječaka i ščepa ga za lijevu slabinu. Andrija zavrišti, a mati dograbi nekakvu kolčinu i navali na Garu, koji poslije prvih udaraca odbježa, muklo lajući.

— El mog psa da buš tukla ti, smeće jedno, i još na mojoj zemlji? — udari zapomagati Đurđa; na oči joj dođoše suze; i prosikće, dozivajući psa i huckajući ga na Kopričanove: — Garo, Garo, drž, ne boj se!

Pas se ponovno zaleti prema dječaku, ali mati skoči preda nj i odbije ga žestokim udarcima; uzalud ga Đurđa nahuckavala, pas se zalijetaše sa strane, kukavički; ne usuđivaše se doći na dohvat batine. Razljućena, mati potrči za njim, a on pobježe do nogu Đurđinih, tražeći u nje utočišta. No mati ga dostigne i stade ga udarati po leđima, a zatim zamahnu tri-četiri puta, zviznuvši Đurđu pod noge. Ona zajauka, zovući u pomoć, a mati ode pobjednički, dobacivši joj: — evo t, — na koga se ucka psa! Mater ti tvoju vlašku, još ćeš ti izvuć za oto kak nis ni mislila!

Andrija je još uvijek plakao, a šake, stisnute i prljave od zemlje, držaše na očima.

— A šta cmizdriš tolko? — otrese se na nj; — ni te pojo! Prim truge — i ajd!

I pođoše kući.

Jedva su ostavili truge na dvorištu i ušli u kuću, kad dođe starješina.

— Dobar dan! — poviče s praga, zagledajući u kuću.

Luka ustade iz kuta.

— Šta je oto, Luka, es ti baš nakan'jo cijelom selu jašt za vratom?

— Ajd, starešna, pust ti mene i moje lijepo na miru, to t bu najbolje!

— Esam ja starešna da se mene sluša il da se na me viče? — zapita oštro.

— Id ti odovud s milim bogom, da te moje oč ne vide! — odgovori Luka. — Ti s vla, oni vlaji, a vrana vrani, znaš i sam. Svi ste vi edna družina!

— Pajz ti dobro, budu tu još imal, sve se men čini, i budrovački dendar posla!

— Ak budu oni — neš ti ni tvoji vlaji! Es me razumjo? A ak će trebat, sjekira je tu, za vratma, sasjeć ću svakog ko m bude na putu; ne bojim se ja više ni Lepoglave, nek znaš!

Starješina slegnu ramenima; — bumo vidli dokle š ti tak! — reče i ode mirno.

Pošto je on otišao, mati, spazivši Andriju gdje još uvijek zaplakan kutri u zapećku, pozove ga: — Ajd, dod vám da vidim el te zbiljam ujo! — pa, razgledajući ranu, iz koje je istjecala jasnocrvena krv, otrese se na nj: — a šta m tu cmizdriš, ti bedak! Pa to t ni ništ! — i, ostavljajući ga, reče: — čekaj! — pa u struganji s hladnom vodom stade namakati lanenu krpu i otirati mu njome ranu, da bi zaustavila krvarenje, a potom rastopi loja i njime prelije ranu.

— El ide još krv? — pozanimao se Luka, pušeći u svome kutu.

Nikola Mašić Mrtva priroda

Vlaho Bukovac Pet ćutila

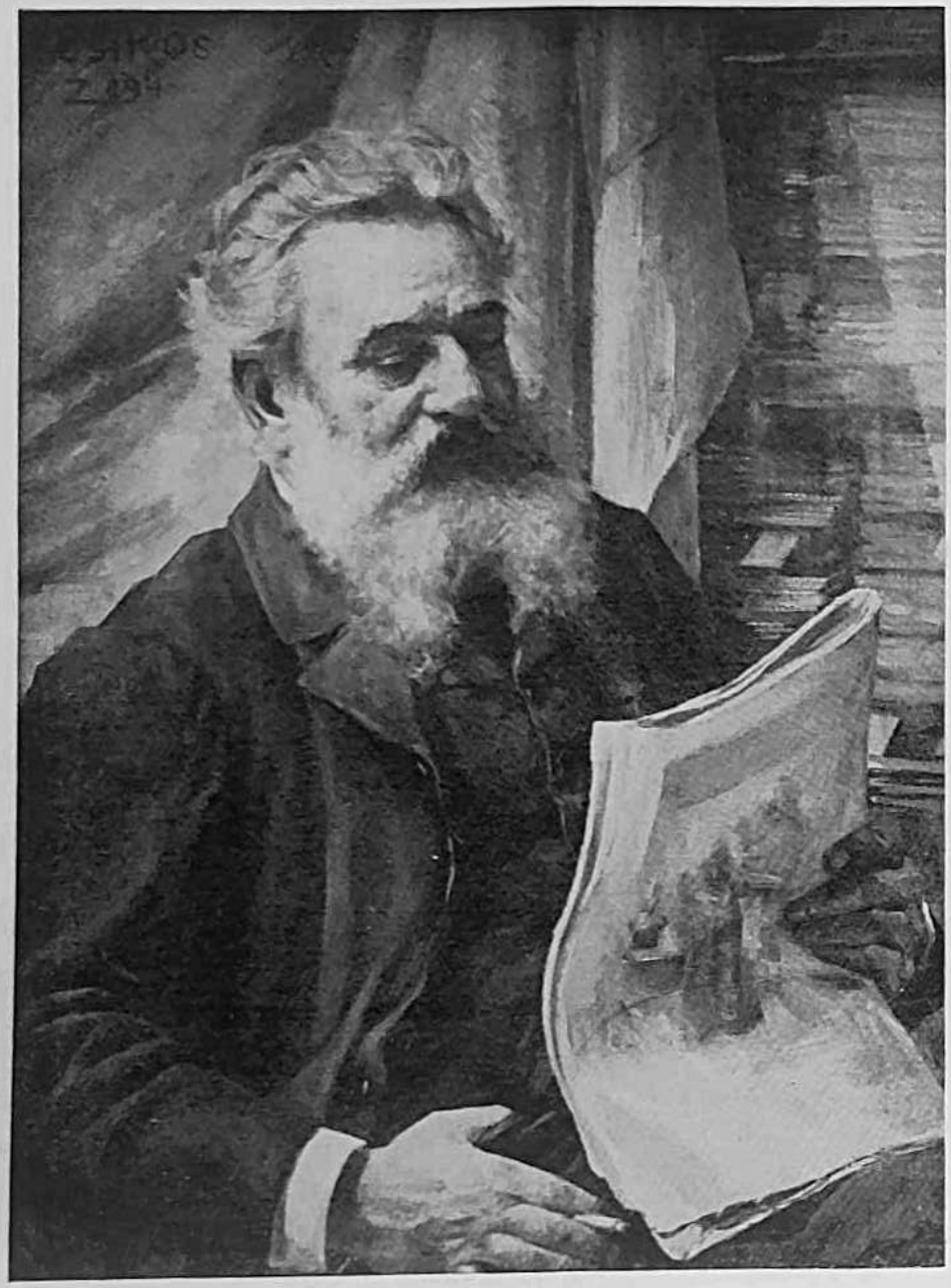

Bela Csikos-Sessia Portret kapetana K.

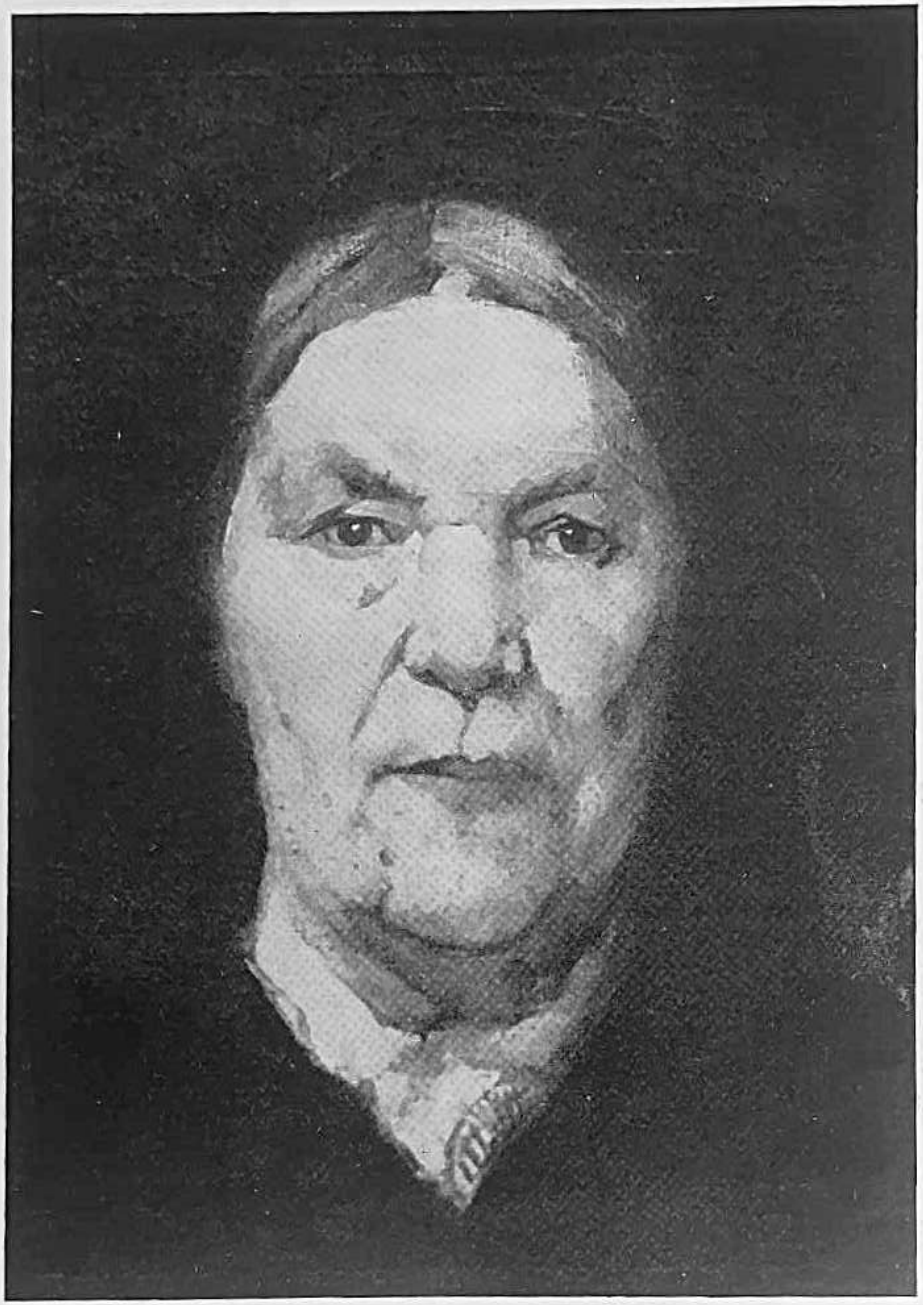

Celestin Medović Moja majka

— Thja, malo ide; säm cmili; sad će valjda i stat od loja.

Podvečer došla je iz Močvarâ Lukina tetka; sutradan je trebala poći u Budrovac na općinu radi nameta, pa da ne mora odjedamput ići toliki put, smislila je da prenoći u Stupovači; — šta b se trudla tolko, i ustat moraš, da te bog sačuva, u mrkloj noći ko nekakvi zloduh! A el mi oto baš sila, mislim ja, ko da nemam u Stupovač svog roda! — obrazlagala je svoju odluku.

Andrija sjeđaše na klupi i poklopljene glave buljio je preda se.

— A šta e malom rodi? — zapita tetka.

— A ništ! — odmahnu mati; — malo ga ujo pas.

— Eh, za oto t nema boljeg neg što e dječja mokraća; al säm mora bit od djeteta, kod kog je još čista, dok čeljade još ni smiješalo krv. Oto t sve izgrize i iscijeli; svaka t rana prođe od otog ko da je nigda ni bilo.

Po zapovijedi roditelja, morade Andrija odmah primijeniti tu metodu. Skupio je dlan u oblik školjke i po uputi materinoj stao mokriti u nj. Između prstiju mokraća je curila na pod.

— El ne znaš malo stisnut prste, čuklješa! — okosila se na nj mati; — ajd, sade to polij đe te boli! — i on prinije drščuću šačicu nespretno k rani; ali nije imao šta politi jer se već mokraća bijaše scijedila.

— Još jedamput! — zapovjediše mu.

A kad je ranu polio, zapita ga otac:

— El peče?

— Jako, — odgovori.

— Onda i est dobro; ak peče, onda i koristi; — i obraćajući se tetki doda: — dobro s se ti otog sjetla. Ko b bio reko, da i u ženskoj glavi ima negda pameti! Slano je, a sol je dobra za ranu, to se zna.

A potom do kasno u noć razgovarahu o svadi s Đurdom i usput izrešetaše sve znance i susjede...

Poslije te svade Kopričanovi ne imadahu zadugo mira u selu: jednoga jutra osvanuše im prozori oličeni ljudskim izmetinama; na vratima se nađe natpis, ispisan kredom, krupnim, neravnim pismenima: »oto e razbojnikova kuća«; dan-dva iza toga noseći napoj nađe Kopričanka u kocu njihova za smok ugojena prasca — zaklana i svega u krvi, te se ne mogaše s mužem načuditi, tko li je mogao zaklati prase da nije ni zacviljelo; — est, vražja oto ruka bila, otpala mu, dabogda, — reče Luka, — bez vraga se oto ni dogodlo; — a, jedne noći, probudi ih štropot; ustavši, nađoše porušen, na zemlju povaljen, petnaestak metara dugi dvorišni plot, a već ne bje nigdje čuti ni vidjeti nikoga živog; iz dvorišta im nestajahu kokoši i patke; a u živici, iza kuće, nailazili su ponekad na poubijanu živad, kojoj je zlotvorska ruka zavrnula vratom ili je zatukla kolcem ili kamenom, što se lako raspoznavalo po modricama na tijelu.

Nekoliko puta razgalamio se Luka u nedjelju pred crkvom u Velikom Budrovcu, odgražajući se najstrašnijim osvetama; ali, ma da je izabrao mjesto, gdje su ga svi morali čuti, i ma da su oni, kojih se te prijetnje ticahu, za njih svakako doznali, počinjanje pakosti nastavljalo se i dalje. Uzaludnom se pokazala i sva pažnja Luke i žene mu; dok su oni budno bdjeli, danju i noću škiljili i provirkivali kroz prozore, budili se i od najmanjega šušnja te odmah skakali iz kreveta, ne bi li uvrebali počinitelja, zlodjela se događahu baš kao i prije, dok nisu uopće pazili.

— Ma da m je znat: kade vrag uvati priliku! — psovao je Luka; ali još uvijek nije gubio nadu, da će napokon doznati, tko mu to pakosti; za taj slučaj držao je u pripravi naoštren dugi kuhinjski nož i sjekiru za vratima; a dok je on tako oboružan stražio nad svojom imovinom, sjetio se netko, da mu na kraju šljivika, koji se protezao uzduž čitava grunta, potpili dvije šljive, a s ljeta pokazao se još veći kvar: mnoge šljive počele se sušiti, valjda su ih zlotvori pofurili kipućom vodom.

No najvećma je stradao Andrija. U kući je morao paziti, da ne svrati na sebe pozornost vječito ozlojeđenih roditelja; u školi se svi zabavljahu, dražeći ga; na cesti, kad se vraćao iz škole, bio je prepušten divljačkom mučenju dječurlije, koja se na njemu iskaljivala.

Jednoga mlakog kasnojesenjeg popodneva, pošto dospješe u budrovačku šumu, stali su obješenjačiti njim gore no ikad; Joško Biljan, — onaj isti koga su sedam-osam godina kasnije u tučnjavi radi cure bećari za-

tukli kolcima, — dječak kozičava, vječito narogušena lica i tvrde, neošišane, čekinjaste kose, koja je bila bijele, kudjeljine boje, toliko poznat zlica, da su i najraspuštenijoj dječurliji roditelji zabranjivali druženje s njim, — taj Joško poče jednoga dana u školi za odmora uvjeravati dječake, kako on sigurno znade, da Andrija nema u sebi dušu, jer su mu je odnijeli vragovi; a da bi mogao bez duše živjeti, uselio se u njega, reče, crni vrag.

— Vako divane ljud, — govorio je, — koji to dobro znadu. Takima, koji s vragu dušu prodal, mam duša pobjegne iz njija, vragov je preplaše i išćeraju, i ona prhne, ko tica, iz usta, a vragov je sam šćape kandžama, neš, veli, nikud, nema tu bježanja, ajd ti s nama kam spadaš! — pa s njom ravno u pakao. I više joj onda nema spasa. Krila joj izgore, i od nje postane poslije vrag! A naki čock, brez duše, bio b smjesta gotov, al već ga čeka njegov vrag pa mam skoči u njega i skrije se u trbuh, među crijeva; vragov više vole živt u čoeku na zemlji, neg da se prže u paklu; a bog im je dô oto pravo da smiju ući u čoeka, koji je puno zgriješjo. A kad se vrag edamput zavuko, više ga ne mre iz čoeka išćerat ni najveći pop ni vračar; i tu nema drugog lijeka, neg da takog skota zatučeš na mjestu! A tekar kade s oto napravjo, onda da vidiš čuda, majka te porodla! U čoeku t počne nešt cukat i trgat, uprav čuješ kak vrag grebe u tijelu kandžama; a prije neg ode, udari drečat, moraš uši začept, ne da se slušat. A ljud, koji se trefe okolo, moraju onda pravt križ nad mrtvacom i polijevat ga svetom vodom: dok se, na komad, vrag ne otme. Prije neg izađe, on se pretvori u crnu mačku — pa dip! — kroz usta na drvo il u kaki jarak, i više ga ni njegov vrag ne stigne!

Po pripovijedanju dječakovu razabiralo se, da je to morao mnogoput čuti. Riječ mu je tekla bez zapinjanja, govorio je užurbano, ne smišljajući, kako se pripovijedaju dobro poznate i čestoput slušane stvari.

A istoga dana na cesti, pošto zamakoše, vraćajući se iz škole kući, u šumu, došapne on dječacima:

— Trebalo b njega zatuć il priklat, vidli b onda crnog vraga, kak bi mu dipjo iz usta! Alaj bi zacvil'jo kade b ga primli ćerat!

— Ajdmo ga! — prihvatili dječaci. Lica im bijahu blijeda od uzbuđenja, a dok su jednima oči gorjele, upaljene kao u bulažnjenju od groznice, kod drugih se odražavala prepast; neki, najkukavičkiji, stadoše drhturiti; ali sve je obuzeo nekakav grozničav zanos, koji ne dade nijednomu od njih, da pokaže svoj kukavičluk. Može biti, da bi jedna trijezna riječ bila dovoljna, da svima povrati razbor. Ali tko je među njima u takovu času mogao biti toliko pri sebi?

Da je tada naišao onud slučajno kakav prolaznik pa se otresnuo na dječurliju, svi bi se, zacijelo, odjednom splašili i rastrkali se kojekud, potuljeni i postiđeni, i sva velika nesreća ne bi se, jamačno, ni dogodila; čak bi i ubuduće i najokorjeliji bećari zazirali od toga, da po drugi put pokušaju izvršiti, čega se jednom postidješe. Ali djeca, izbirući u takovim zgodama najsamotnija mjesta, baš kao da žele ostati nesmetana i nesprečavana u zlu, izmiču pažnji odraslih.

Andrija, koji se dotad već mogao uvjeriti, da nema zla, koje se oni, njegovi pajdaši, ne bi usudili počiniti na njemu, stao se, blijed i sav drščući, otimati iz ruku, kojima su ga uklještili. Ali oni ga pograbiše još jače i držahu ga tako čvrsto, te se nije mogao ni maknuti; on nadade zjaku i stade drečati kao da ga već uistinu kolju: — držte ga sam čvrsto! — opomenuo je Joško pajdaše, videći ga gdje se trza i otima, — pajzte da vam se ne b iscukno! Drugač bum vas! — i potom pride, nadvijajući se nada nj, sa šklocom u podignutoj ruci.

U taj tren Andrija podivlja. Oči mu iskočile, krupne i zakrvavljene, tijelom trgne i u zamahu iskrene glavu na desno, pa zubima zgrabi za list noge onoga, koji mu je držao desno rame; zube je zabio duboko, snažno; ugrizeni zavrišti bolno, i svi zadrhtaše, videći ga kako se sav propeo od boli; on umah ispusti Andriju; ruka, oslobođena, udarala amo-tamo tolikom brzinom, da je svakoga od mučitelja zapao poneki udarac. Nastade gužva, uskomešanost, pronije se nekoliko jauka; neki se svijahu od boli, čučeći na zemlji, u grčevima, ne mogući se uspraviti kako ih je Andrija, iski-

nuvši se, tresnuo nogom ispod trbuha; drugi, splašeni, stiskali su šakama nosove, iz kojih je šibala krv; a Andrija, kako je skočio na noge, ne mirovaše ni časa; s bijelim, pjenušavim slinama, koje su mu navrle na usta, mrčao je muklo, režao poput pobješnjela psa, i navaljivao na sve oko sebe, dijeleći zbunjenima i prestrašenima jake udarce, a grebući noktima i ujedajući zubima one, koji se pokušavahu oprijeti; za čas svi se bijahu razbježali i rastrkali kojekud po šumi; Joška je Andrija tresnuo nogom u trbuh, da se smjesta skljokao na zemlju i pustio šklocu iz ruke. Zgrabivši hitro šklocu sa zemlje, Andrija navali na nj; a on se, valjda od straha, odmah snašao i dao u bijeg; ali mu Andrija, stignuvši ga u skoku, zabije šklocu u rame; nato se dječak okrenu, i obojica se pograbiše. Počeli se natezati, udarati, oba jednako divlji, dok ne klonuše; prvi je popustio Joško, bježeći u stranu i jaučući; rukama se držao za glavu; kako je odskočio da pobjegne, Andrija ni ne pokuša poteći za njim.

Šta se je sve dogodilo toga dana u šumi, bude vidno tek idući dan. Andriji bijaše rasječena desna uška; Jošku, osim što je zadobio ubod u rame, bijaše rasporeno čelo; a Jovo Bota raspitivaše se po selu za sina Radu, dječaka tiha i povučena, koji se nije miješao ni u kakove svade ni tučnjave; ali o njemu ne znadahu ništa; napokon ga nade otac skrivena u kocu, gdje plače; bojao se doći pred roditelje, jer su mu u natezanju i tučnjavi nekako izboli lijevo oko; dok su se dječaci tukli, on je stajao po strani, a kad se svi uskomešali, pošto se Andrija bio oteo, oko njega nastade gungula: ni sam ne znadijaše reći, tko ga je udario: a ni dječaci nisu znali. Uostalom, svi su tada, dok se to u šumi dogadalo, bili tako zbunjeni, bojeći se svaki za sebe, da se nitko nije ni osvrtao na drugoga; da su ikoliko bili pri sebi, mogli su još lako svladati Andriju.

Došavši kući, sav poderan, raskrvavljen, s rasječenim uhom, ni Andrija ne spomenu ocu, koji ga je stao o svemu potanko ispitivati, ništa o ranama, koje bijaše sam drugima zadao u toj tučnjavi. Ne može biti da je to prešutio iz straha, jer se oca, — koji se često izrugivao njegovu kukavičluku i poticao ga da se brani nožem pa ma i rasporio kod toga komu trbuh, — nije trebao bojati. Doduše, mogao je otac, vidjevši takve posljedice za koje se mogao smatrati i on donekle krivim, zaboraviti na te svoje naputke, pa protiv očekivanja žestoko planuti i na mrtvo ga izdevetati: da bi oštrinom kazne pokazao kako osuđuje sinovu rabijatnost; ali, budući upravo tih dana kivan na čitavo selo zbog zala, koja ga danomice stizahu, a još ne zarastoše ni Andrijine rane od ujeda Mijatova psa i od ranijih dječačkih tučenja, mogao se je samo obradovati, što se Andrija, barem u nečemu, odmazdio zlotvorima; a i jadno stanje, u kome se dječak nalazio: poderotine, zablaćenost i rasječeno uho; — ne mogoše ostaviti Luku ravnodušnim; sve da mu i nije bilo stalo do sina, — kaošto mu, vjerojatno, i ne bje bogznakoliko, — ipak bi se bio morao uzbuniti već i zato, da se pred svijetom pokaže kao brižan i valjan roditelj; uz to, bio je i teško povrijeđen sramotom zbog toga, što se u selu njega nitko nije bojao; zato se i usudivahu pakostiti mu; ne mogavši otrpjeti sramotu, planuo je na Andriju, koji stajaše pred njim kao živa slika svega poniženja, i izderao se na nj; — a ti, el nemaš ruke?! El nis znô uzet kaki nož pa piknut prvog, koji b te dirno, pod rebra il u džigerce?!

Ako je Andrija sve do toga časa krio istinu, jer se bojao priznati, što je načinio, poslije toga ogorčenog prijekora očeva ne imadaše za to više nikakova razloga; a što nije ni tada priznao, iako bi za nj, očito, bilo bolje, da se je ma čime pohvalio, tomu je moglo biti razlogom samo njegovo neznanje i nesvijesnost o onom, što bijaše, obuzet jarošću i očajem, u tučnjavi počinio; a da je tada, u tučnjavi, bio uistinu vanseban od uzrujanosti, to se razabiralo i po njegovu nesabranom i gotovo nesuvislom pripovijedanju, kad god je uzeo govoriti o tom; ali, sve da je i tvrdio protivno, to jest kako je bio tada miran, — zar bi se moglo povjerovati da bi on, u miru, kakova ga drugovi često mučahu i zlostavljahu, njih tolike isprebijao i tako ih zaplašio, te su se svi pred njim razbjegli, drščući od straha i užasnuti — ?

U kakovu se duševnom stanju morao nalaziti on pošto su mu prinijeli naoštrenu šklocu pod vrat, to se može objasniti i nje-

govom nenadanom podivljalošću, a također i pripovijedanjem dječaka, koji su kod toga sudjelovali: tvrdili su naime, da je za one zgode u šumi kroz oči Andrijine buljio u njih svojima velikim, crvenim očima, koje su pekle i žarile kao žeravice, sam paklenski vrag; a i ruke Andrijine da su bile sve crne i kosmate, s oštrim kandžama mjesto prstiju; i isplažena mu duga, krvava jezičina; prema svemu što se tada dogodilo, ne preostaje nego povjerovati, da i u tome pripovijedanju, koliko god ono bilo pretjerano i fantastično, imade nešto istine; tä zar je Andrijin pogled, u času pobješnjelosti, mogao biti drugačiji negoli je, po mišljenju prostoga svijeta ili djece, pogled u đavola? I zar je nemoguće vidjeti na rukama koje su, derući noktima i mlateći šakama, pred sobom obarale sve, što im se ispriječilo, — đavolje kandže? Dječakova divlja nasrtljivost i neustrašiva natprirodna snaga i okretnost, osobine kojih on prije nikad ne pokazivaše, učvrstile su i odrasli svijet u uvjerenju, da to sve nije moglo biti bez pomoći đavola. Iako su ljudi jamačno poimali, kolik je bio Andrijin strah, kad mu je pred očima zasvjetlucala oštrica škloce, pa i dopuštali da se je on napadačima opro svim snagama, još uvijek im ne bješe jasno, kako je on, koga su svi znali kao slabunjava i bojažljiva dječaka, odjednom toliko pomahnitao, te je ne samo natjerao u strah čitav čopor dječurlije, svojih vršnjaka, nego i nadjačao i ispretukao njih tolike, i unatoč tomu, što je među njima svaki pojedini mogao njega s lakoćom svladati i istući. I sam učitelj, pozvavši i ispitavši o tom slučaju, za vrijeme Andrijina bolovanja, njegova oca, ne mogaše nikako shvatiti, otkud je taj tihi, povučeni dječačić u času smogao onoliku snagu; s rukama skrštenim na turu šećkao je gore-dolje po sobi i mrmljao zamišljeno, tupo:

— Kako je moguće... kako je moguće...

A Luka je stajao u kutu, nespretno premještajući u rukama otrcan šeširić i očito ne znajući, kamo bi se djeo ni šta bi počeo sa sobom; bio je smiješan zbog neprirodnosti, kao svi seljaci, kad se nađu u gospodskim kućama; premda ni sam ne znadijaše protumačiti, kako se je to dogodilo, stao je, zaplašen time što ni učitelj ne razumijevaše, govoriti, nastojeći da sebe opere od svake sumnje. Kao da se uplašio da ga ne bi i učitelj potvorio zbog savezništva s vragom.

— A... otkud bi vrag, što brbljaju, ni to ne mre bit — izrekao je oprezno, otežući izgovorom i pojačavajući naglašavanjem uvjerljivost.

— Šta veliš? — zapitao ga učitelj; nije, vidjelo se, razumio, što reče Luka.

— Vrag, reko, — smeo se taj, — kak svijet divani... tä otkud bi vrag?!

— Aah, — odmahne učitelj prijezirno; — ala ste vi, i zbilja, zalupan svijet! Strašno zaostali.

Stajali su, šuteći; onda se učitelj prene, kao probuđen, i reče svježim, mirnim glasom:

— Hajde, možeš ići, dobro je. Mali nek leži, — i pozovi mu doktora. A ja ću djecu naučiti, da u selu nema vragova; za to je pakao.

Poslije toga Andrija još dugo vremena nije izlazio iz kuće; povezane glave i buncajući danju i noću u visokoj vrućici, jaukao je od bolova u glavi i uhu, koje mu previjahu i oblagahu nekakvim travama.

(Ulomak iz romana) *Rikard Simeon*

POSLIDNJE ODLIKOVANJE

Što se to dogodi, prijane!? Čujem, Grgur se grozi, tužit će te za uvridu, veli, čak do svitloga cara u Beču.

E, kad bi, — barem bi cili svit zna, kakav je.

Čudno! Kakav je? Ta ti si se, Joško, s tim Grgurom zadnje vrime slizao kao gornji mlin s donjim.

E, moj Marine, bilo pa nije, a nu!

A nu, veliš, pa se maslo usmrdilo.

Nije zapravo nikad ni mirisalo — — — Grgur, naš drug iz mladih dana, sada uglađen starac, zar ne!? Umirovljeni vladin tajnik. Kod svake parade cilindar na glavi, a na prsima — — —

Odlikovanje do odlikovanja, — upade Marin.

Da, da, zlatni križ, pa kolajne, srebrena, zlatna, pa opet zlatna, pa — pa —

Pa?

Pa još mu samo triba ona za — paščad.

Za paščad, veliš. Toliko si se s njim zagrizao?

Ništa ne zagrizao, već sam mu prid par dana dao nogom tu na svom pragu.

Što govoriš!?

E, bilo je tako. Navrati se Grgur k meni u nedilju iza podne. Bila kiša, jugovina, nisam nikud izlazio. Griskali smo pršut, pripijali ovu crveniku i marijašali do večere.

I u kartama se posvadili?

Ma, čekaj, kakva te svađa spopala?

Možda ljubav, a?

Baš! Dodijalo mi motati taj đavolski molitvenik. Iza večere — moji su već svi spavali — razveza nam se jezik uz ovog runješa. I govor' ovo, divan' ono, dodosmo i na njegova odlikovanja. Ti i sam znaš, dragi Marine, da je Grgur kao đak bio tupoglav.

Da, baš tupoglav.

Eto vidiš. Sad, kad smo se nakon kojih blizu četrdeset godina susreli, vidim, čovik polučio karijeru, okitio se odlikovanjima, što je kod nas vrlo ritko. Računam ovo s onim, pa mislim, njegov se um valjda razvio tek od tridesete do četrdesete, pa iako malo zakasnio, ipak dostigao svoju visinu.

Mislio si!?

Da, ali za karijeru, vidim, nije tribalo uma... Nu, ajde, kucnimo se! Živio!

U zdravlju!... Izvrsno vino!

Domaće, trogirsko, — nastavi Joško; — i pritom vinu upitah ja Grgura, kako se domogao prvog odlikovanja.

I — —

I kaže ovako: Nastupio sam prvo misto kao kotarski pristav u Otočcu u Lici. Znaš, prvo misto, čovik bez prakse, teško mi bilo. Nu imao sam sriće. Nađoh tamo onog našeg Likotu, Marka Mudrovčića, taj je već godinu dana bio u službi.

Znam Marka, — odgovorih mu, — siromah, dobričina, poštenjačina i pametan —

Siromah bio i siromah će ostati, — nastavi Grgur, — još i sad glođe prašne spise, ali dalje od pristava ni makac...

Zbilja? — upitam ga.

Da, ali sad idemo dalje. — Ta se moja prva služba zbivala za onoga najgoreg carskog apsolutizma. Vidim ja, triba malo prakse, pa će već ići. I Marko mi pokaži ovo pa ono, i pošlo je. Marko je i onako radio za pridstojnika, za sve nas ostale i za se. Samo čudan svat. Šije ni prid kim nije sagibao, nikad ništa nije molio. Taj ti radi i šuti. Ponediljkom nas do podne nije bilo u uredu, razumi se, jedini Marko.

Savistan čovik!

Da, savistan! I tako jednog ponediljka prid podne banu u ured neki vladin komesar. Nađe tamo samog Marka, i...

I kroz misec dana smo bili svi porazbacani kud koji...

Dobro ste prošli, — rekoh mu.

Istina, moglo je i gore biti. Tako dođoh na novo misto. Tu sagnem šiju, prihvatim se posla. Ugađao u svemu svom pridstojniku, nekom Stolzeru, a priko njega vladi i caru.

A narodu? — priupitah ga ja.

Narodu? — zabezeknu se on u me, — ta što bih ja imao od naroda? — I radeći tako dobio sam izvanredno promaknuće.

Zbilja?

Da, dobio sam svoj kotar, eto kotarski pridstojnik u Gospiću, opet u Lici. — Tek što sam postao tako samostalan i otvorio prvu rezervatnu poštu, dođe mi u ruke dekret, kojim se za pristava dodiljuje — Marko Mudrovčić. Nu, pomozi Bože, pomislim, te pričnem čitati uz taj dekret stiglo vladino pismo. I gle vraga!

Što?

Što! Stajalo je otprilike ovako: Kao činovnik dobar, naoko dobroćudan, ali Ličanin, Hrvat, buntovnik... paziti mu na prste... s kim se druži... i t. d. i t. d.

To su za Marka pisali, — namrgodim se ja.

Da, za Marka. Nu, slušaj, — nastavi Grgur, — koji misec dana izatoga pozva me vladin povirenik — onaj Stolzer — k županiji. Sasu mi par laskavih pohvala o mojoj sposobnosti i — mnogo toga.

Hm, hm!

Kruna toga bi, da mi utrpa neki zamršeni spis, kojemu se povirenik nije znao vrći kraju. — Izradite to tako, — reče moj Stolzer, — da bude sve u skladu, kako ja mislim. — onda ste zaista moj čovik. — Kad sam u svom uredu čitao taj gordijski čvor, vidio sam, da ni Stolzer ni ja ne znamo misliti.

Vrlo dobro, — kliknuh, moj Marine, da se kuća zdrmala.

Da, da, — gorko se osmihnu Grgur. — ali sam ja ipak smislio.

Smislio?

Da, sitih se svog pristava Marka. Sidi Marko u mojoj sobi, čita. Čita polagano, okrene par stranica natrag, namrgodi se, progunda, pa čita dalje. Čitao je Marko svega dan. Jutrom drugog dana pruži mi Marko spis. Evo, Grgure, reče, pročitao sam. Zamršeno, da, ali nije Bog zna što. To ćeš ti lako rišiti, samo puno pisarije.

To ćeš ti, Marko rišiti, odgovorim mu. I to do 15. rujna, to je rok.

Nemoguće, — odvrati mi Marko. — To je rezervat tebi poviren, Grgure! — Ja i onako imam mnogo posla. Pun stol spisa, rasprave, ročišta, a ne želim biti u zaostatku. Međutim i sam znaš, da 15. rujna nastupam dopust, idem po obitelj. Žena mi je bolesna, a ono troje dičice — — Plaća mi ne podnosi, da živim na dva kraja. — To je Marko izgovorio mirno i samosvisno.

Tako mu je prirodeno, — nabacim ja —

Da, — Joško, — prirodeno, ali je to uvridilo moj položaj, moj službeni odnos prema njemu.

Gospodine pristave, — oslovim ga strogo službeno. — Danas je 10. rujna, zapamtite, spis je tu, da ste mi ga svršili najzad do 16. prije podne. 17. rujna moram ga osobno uručiti g. vladinu povireniku na potpis.

A Marko?

Marko je šutio, ali sam ja nastavio: Inače, — rekoh mu, — inače. — Vi ste jedan od proskribiranih, do mene stoji Vaš kruh — Vaše privatne, to jest obiteljske okolnosti nisu nikako iznad službe — — To imajte na umu.

Šuti Marko, samo me čudno gleda svojim bistrim očima, kao da će me probosti. Šuteći side za stol i prihvati se posla.

I taku si dušu imao, — upadnem Grguru u rič.

Dušu? — nastavi on, — pusti dušu na kraj. — I 16. rujna prid podne priupitam Marka, hoće li skoro biti gotov.

Još samo zaglavak, — progunđa on kroza zube.

Još zaglavak! Tko sritniji od mene — — Nu u taj čas provali u moju sobu krupna, gorda lička seljačina. I taj neotesanac i neobazirući se na me skoči k Marku:

Marko, brate, — reknu taj medvid, — ostavljaj sve, pošta sad polazi — idemo — žena ti je umrla — —

Oh — moja siročad, — skoči Marko kao šilom uboden — — Evo, — pruži mi spis, — završite to, — ja idem — —

Ostani, — dreknem, — svrši posao, pa idi — — A ti, zamazani gade, — okrenem se seljaku, — kako si se usudio ovamo doći. — Odležat ćeš mi za to najmanje petnaest dana.

Neka ću — — bio je kratak odgovor.

Iz mene su počele sipati strile. Vikao sam, ne znam što, a u moju se sobu strča sav ured: kancelista, pisar, podvornik, eto svi — —

Gospodine pristave, — grmio sam kao Perun, — nastavite svoj posao; a ostali vi, paščad van — — Zar ne znate, da sam tu ja, pridstojnik — ja vaš Bog — —

Ti si pseto, — lanu Marko, — osloni se na onog seljaka — — Idemo, Jure, — reče i zatim tiho šanu: — O jadna moja siročad!

Ode Marko, ostali se izgubiše kud koji. Ostadoh sam sa svojim spisom, koji je kao bezdan zjao na me — — Malo sam se smirio, te sam cilo popodne toga dana radio.

Nekako skovah zaglavak i sutradan je ipak spis bio kod vladina povirenika.

A dalje, — ponukam Grgura.

Dalje, — odgovori mi on, — to je baš ono glavno. Nakon misec dana moj je Marko za ono »pseto« bio suspendiran na polak plaće kroz polak godine. Ja sam opet bio izvanredno promaknut u viši činovni razred, dodiliše me na službu samoj vladi, te mi svečano prišiše prvu kolajnu — prvo odlikovanje — — —

Eto tako, moj dragi Marine, — završi svoju pismu naš Grgur, a ja sam toj pismi dao pripiv:

Zbilja?

Tako si, dakle, — rekoh mu, — stekao prvo odlikovanje!

Da! — odgovori on kao kaki pobidnik, najmanje Cezar.

E, dobro, — primih ga za rukav, — sad ustani. — I povedoh ga do vrata. Dočepam mu se ramena i svom mu snagom dam nogom, a iz grla mi jeknu glasno u noć, u jugovinu:

Grgure, zaslužio si — evo ti poslidnje odlikovanje — —

Joško, — zagrli tronut starac Marin svoga sidog druga, — bravo, Joško moj, bravo!

Bravo — bravissimo — — mrmorilo je hrvatsko Jadransko more ispod dičnog Marjana — — —

Mate Orišković

Ivan Rendić
Bista Dr. Gaje Bulata

BROJČANI RAZVOJ HRVATA KROZ DEVET DESETLJEĆA

Bosna i Hercegovina

Do točnih statističkih podataka za pučanstvo Bosne i Hercegovine dolazimo istom pola vijeka kasnije negoli u banskoj Hrvatskoj i u Dalmaciji. Pouzdani popisi pučanstva počinju tu tek s godinom 1879., pošto je bivša Dvojna Monarhija provela okupaciju Bosne i Hercegovine. Za prijašnje doba imademo samo za Hrvate-katolike vrlo pouzdano vrelo u izvješćima apostolskog vikarijata za Bosnu i Hercegovinu. Prema »Obćem pregledu umnažanja katolikah i Franjevaca u Bosni i Hercegovini«, koji je državnik srebrno-bosanske franjevačke države br. Nikola Krilić dao na raspolaganje povjereniku civilne uprave u Sarajevu Vladimiru Mažuraniću god. 1879., bijaše razvoj katolika od 1743.—1877. u Herceg-Bosni ovakav:

Godine	katoličke obitelji	katolički stanovnici
1743.	4,776	43,822
1779.	8,752	76,439
1840.	18,494	128,192
1877.	29,355	199,192
porast kroz 134 god.	24,479	155,370

Taj popis vođen je veoma savjesno, što se najbolje vidi po tome, da je prvi popis pučanstva god. 1879. nabrojio 209,391 katolika. U razdoblju od 134 godine 1743.—1877., porastao je dakle hrvatski katolički živalj u Herceg-Bosni za 454,5 posto: gotovo se popetorostručio.

God. 1851. turska vlada provela je u Herceg-Bosni i Novom Pazaru popis pučanstva, no on se ne može smatrati posve pouzdanim. Po njemu je na čitavom tom području živjelo 1,217,000 duša. Odbije li se Novi Pazar (142,000) i krajevi, koji padoše pod Crnu Goru (48,000), brojila je Bosna i Hercegovina 1851. god. 1,022,000 duša (prema 1,626.000 u banskoj Hrvatskoj i 393,700 u Dalmaciji. Podataka o broju pojedinih vjeroispovijesti nema. Uzmemo li prema gornjem izvještaju broj katolika god. 1851. sa 150.000, to su oni u to vrijeme tvorili oko 15 postotaka cjelokupnog pučanstva. Taj nizak broj bijaše teška baština turske invazije. U turskom kalendaru za Bosnu i Hercegovinu, izdanom godine 1871., naveden je broj pučanstva Bosne i Hercegovine s 1,026.000 duša, dok je u turskom popisu pučanstva god. 1876. nabrojeno 1,051.000. No u to vrijeme plamtio je u Bosni i Hercegovini kršćanski ustanak, tako da nije moglo biti pobrojano cjelokupno žiteljstvo.

God. 1879. okupacione vlasti izvršiše prvi pouzdani popis pučanstva. No i on — proveden kratko nakon izvršenja okupacije — nije još mogao biti posve točan. Prema tome bijaše u Bosni i Hercegovini 1,158.000 duša, od toga 496.000 pravoslavnih, 448.000 muslimana i 209.000 katolika. Ili u postocima: 42,88% pravoslavnih, 38,73% muslimana i 18,08% katolika. Pravoslavni živalj tvorio je dakle relativnu većinu; za njim je za okruglo 4 procenta zaostajao muslimanski, dok katolika nije bilo niti polovicu koliko muslimana, a prema broju pravoslavnih tvorili su katolici od prilike dvije petine. Katolici i muslimani zajedno činili su 56,81 posto cjelokupnog žiteljstva. Nema podataka o narodnosti pučanstva, no ona je gotovo bez izuzetka bila hrvatska i srpska. Drugog življa prije okupacije gotovo nije bilo, izuzevši 3426 španjolskih Židova i neznatnog broja Turaka.

Šest godina kasnije, nakon konsolidacije novog režima, proveden je ponovni popis pučanstva. Od tada možemo slijediti točno razvoj pučanstva u toj pokrajini.

Vidimo dakle, da se pučanstvo Herceg-Bosne kroz pola vijeka više nego podvostručilo (+ 100,9‰), dok je porast pučanstva u banskoj Hrvatskoj kroz isto vrijeme iznosio tek 53,8%, u Dalmaciji samo 43,6%.

Naglo napredovanje pučanstva, uvjetovano promjenama u strukturi društva 19. vijeka, počelo je u Herceg-Bosni tek nakon okupacije, dok je u Hrvatskoj i Dalmaciji primjetljivo već u prvoj polovici prošlog vijeka. Podamo li vjeru turskom popisu od 1851., tada je Herceg-Bosna kroz 80 godina napredovala brojem pučanstva za 1,304.500 duša ili za 127,5%, dok je banska Hrvatska od 1840.—1931., dakle kroz devedeset godina, napredovala za okruglo 90%, Dalmacija (od 1850.—1931.) za 73,4‰. Vidi se dakle, da je napredovanje Bosne znatno brže, no ta prednost uvjetovana je silnim pora-

Glavne vjeroispovijesti Bosne i Hercegovine od 1878. do 1931. god., u apsolutnim brojevima.

Okružje	Muslimani						Katolici					
	1878.	1885.	1895.	1910.	1921.	1931.	1878.	1885.	1895.	1910.	1921.	1931.
Sarajevo		101,084	111,984	132,623	128,318	164,482		26,622	38,096	52,820	52,333	63,698
Banja Luka		60,065	73,016	70,365	72,275	86,885		45,818	59,493	86,847	94,985	126,529
Bihać		71,130	81,777	90,906	80,815	93,635		6,502	8,726	12,336	12,095	20,300
Tuzla		141,218	155,780	177,649	171,472	207,402		38,590	49,080	60,130	60,302	74,136
Travnik		66,975	69,940	76,928	74,125	95,145		76,554	90,559	109,908	110,266	127,700
Mostar		52,238	56,135	63,666	61,242	70,050		71,702	88,188	112,020	113,933	137,216
Ukupno	448,613	492,710	548,632	612,137	588,247	717,599	209,391	265,788	334,142	434,061	443,914	549,579

Okružje	Pravoslavni						Pučanstvo					
	1878.	1895.	1895.	1910.	1921.	1931.	1878.	1885.	1895.	1910.	1921.	1931.
Sarajevo		61,970	72,904	94,098	97,716	128,477		192,919	228,107	288,061	287,214	365,841
Banja Luka		158,800	195 039	236,260	242,909	310,410		265,456	358,990	425,496	423,240	533,826
Bihać		80,434	101,152	125,465	123,733	162,056		158.224	191,897	229,071	217,023	276,302
Tuzla		132,730	150,814	183,213	180,502	225,708		313,746	329,061	403,817	416,413	511,976
Travnik		73,850	78,448	95,602	94,981	105,772		218,172	240,526	284,561	280,709	333,094
Mostar		63,466	74,889	90,780	89,441	98,075		187,574	219,511	267,038	265,330	305,634
Ukupno	496,485	571,250	673,246	825,418	829,162	1,030,498	1,158,440	1,336,091	1,568,092	1,898,044	1,889,929	2,326,673

Omjer glavnih vjeroispovijesti u Bosni i Hercegovini u postocima.

Okružje	Muslimani						Katolici						Pravoslavni					
	1878.	1885.	1895.	1910.	1921	1931.	1878.	1885.	1895.	1910.	1921	1931.	1878.	1885.	1895.	1910	1921.	1931
Sarajevo		51,2	49,1	46,0	44,6	44,9		14,0	16,7	18,3	17,8	17,5		34,5	32,0	32,7	34,0	35,8
B. Luka		22,6	22,2	17,4	17,1	16,5		17,3	18,1	21.5	22,6	23,5		59,8	59,2	58,5	57.4	58,1
Bihać		44,8	42,6	39,7	37,3	33,9		4,1	4,5	5,4	5,6	7,3		51,0	52,7	54,8	57,1	58,7
Tuzla		45,0	43,4	41,8	41,2	40,5		12,3	13,7	14.1	14,5	14,5		42,3	42,0	43,1	43,3	44,1
Travnik		30,7	29,1	27,0	26,3	28,5		35,2	37,7	38,6	39,2	38,1		33,8	32,7	33,6	33,8	31,7
Mostar		27,9	25,6	23,8	23,1	22,9		38,2	40,2	41,9	42,9	44,9		33,8	34,1	34,0	31,8	32,1
Ukupno	38,73	36,88	34.99	32,25	31,1	30,84	18,08	19,89	21,31	22,87	23,48	23,62	42,88	42,75	42,94	43,49	43,9	44,29

Porast pučanstva u Bosni i Hercegovini od 1879.—1831. u apsolutnim brojevima i postocima.

Od godine do godine	Muslimani		Katolici		Pravoslavni		Cjelokup. pučanstvo	
	apsolutni porast	‰	apsolutni porast	‰	apsolutni porast	‰	apsolutni porast	‰
1879.—1885.	44,097	9,8	56,397	26,9	74,765	15,1	177,927	15,4
1885.—1895.	55,922	11,4	68,354	25,7	101,996	17,9	232,001	17,4
1895.—1910.	63,505	11,6	99,919	29,9	152,171	22,6	329,952	21,0
1910.—1921.	—23,890	—3,7	9,853	2,3	3,744	0,4	— 8,115	—0,4
1921.—1931.	129,352	22,2	105,665	23,9	201,336	24,3	436,744	23,1
1879.—1931.	268,986	59,9	340,188	162,5	534,013	107,5	1,168,233	100,9

Ukupni porast pučanstva u Bosni i Herceg. od 1885.—1931., u aps. brojevima i postocima,

Okrug	Muslimani		Katolici		Pravoslavni		Pučanstvo	
	apsolutni porast	0/00	apsolutni porast	0/00	apsolutni porast	0/00	apsolutni porast	0/00
Sarajevo	63,398	62,7	37,076	139,4	66,507	107,3	172,922	89,6
Banja Luka	26,820	44,7	80,711	176,2	151,610	95,3	268,370	101,3
Bihać	22,505	31,7	13,798	212,3	81,622	102,0	118,078	74,7
Tuzla	66,184	46,9	35,546	92,1	92,978	69,8	198,230	63,1
Travnik	28,170	42,1	51,146	66,9	31,922	43,2	114,922	52,8
Mostar	17,812	34,1	65,514	91,4	34,609	54,5	118,060	62,7
Ukupno	224,889	45,6	283,791	106,9	459,248	80,6	990,582	74,1

stom poslije okupacije, dok su prije toga Hrvatska i Dalmacija brojem pučanstva brže rasle. Godišnji porast pučanstva Herceg-Bosne iznosio je u razdoblju od 1879. do 1885. godine 2,56 pro mile, u idućem desetljeću 1,74, u razdoblju od 1895.—1910. bio je 1,40, u desetljeću svjetskoga rata nastupa nazadak od okruglo 4%, dok se u prvom poslijeratnom desetljeću porast pučanstva opet diže na 23,1% i time najviše približava rekordnom porastu neposredno nakon okupacije. U svjetskom ratu izgubila je Herceg-Bosna prirast od okruglo 350.000 duša. Kako navedosmo, slični broj izgubila je i banska Hrvatska, dok je gubitak u Dalmaciji iznosio oko 85.000. *Stvarni ispad porasta pučanstva u hrvatskim krajevima za svjetskoga rata iznosi dakle oko 750.000 — 750.000 duša, broj o kojemu hrvatska javnost nije dovoljno svijesna.* Između pojedinih bosansko-hercegovačkih okruga zapaža se u brzini napredovanja pučanstva znatna razlika. Tako je u okružju banjalučkom porast od 1885.—1931. iznosio 101,3%, u travničkom gotovo polovicu manje: 52,8%. Između tih krajnjih polova najbrže je raslo pučanstvo u sarajevskom (89,6%), zatim u bihaćkom (74,7%), a sporije u tuzlanskom (63,1%) i mostarskom okrugu (62,7%). Taj red ne odgovara međutim prirodnoj plodnosti pučanstva, već je posljedica migracionih kretanja. Imamo podatke o naravnom porastu pučanstva i njegovu omjeru prema stvarnom omjeru samo za razdoblje od 1895.—1910., no po njima možemo sa sigurnošću zaključivati na cjelokupno vremensko razdoblje, koje ispitujemo.

Poredba prirodnog i stvarnog porasta pučanstva od 1895.—1910.

Okrug	Stvarni porast	Prirodni porast	Stvarni porast veći (+) ili manji (—) od prirodnoga	Prirodni porast u 0/00	Stvarni porast veći (+) ili manji (—) od prirodnog u 0/00
Sarajevo	59,954	41,261	+18,693	18,08	+ 8,20
Banja Luka	74,756	60,771	+13.985	18,47	+ 4,24
Bihać	37,174	41,609	— 4,435	21,61	— 2,25
Tuzla	66,506	57,528	+ 8,978	15,99	+ 2,54
Travnik	44,035	46,159	— 2,124	19,18	— 0,88
Mostar	47,527	62,030	—14,503	28,25	— 6,60
Ukupno	329,952	309,358	+20,594	19,72	+ 1,32

Po tome vidimo, da je naravni porast pučanstva najviši u mostarskom okružju: 28,25%. To je svakako i jedan od najviših porasta u suvremenoj Evropi. Zatim idu redom: Bihać, Travnik, Banja Luka, Sarajevo i Tuzla. *Pučanstvo siromašne i brdovite, djelomice kraske južne Bosne i Hercegovine plodnije je dakle od pučanstva nizinske sjeverne Bosne. No radi imigracije brže napreduje broj pučanstva u nizinskoj sjevernoj Bosni.* I tu se dakle, iako još u mnogo blažem obliku, postavlja isto pitanje, koje postoji u odnosu kraske Hrvatske prema Slavoniji. Konačno je zanimljivo istaknuti, da

je *Herceg-Bosna u zadnjem desetljeću po broju pučanstva ne samo dva puta brže napredovala negoli banska Hrvatska, a tri puta brže od Dalmacije, već da je i apsolutno s 436.700 duša dala znatno veći porast od banske Hrvatske i Dalmacije zajedno (356.000),* premda je 1921. brojila samo 36% cjelokupnog pučanstva Hrvatske, Bosne i Dalmacije.

Promotrimo li brojčani razvoj triju glavnih vjeroispovijesti u Bosni i Hercegovini od 1879.—1931. god., upada nam u oči *naglo relativno nazadovanje muslimana, naglo napredovanje katolika i postepeno napredovanje pravoslavnih.* Udio muslimana na ukupnom pučanstvu nazadova za punih 8%; dok su prije pedeset godina tvorili gotovo četiri desetine pučanstva, danas tvore tek nešto više od tri desetine. Tada su zaostajali za pravoslavnim žiteljstvom sa 4%, danas gotovo sa 14. Relativno još brže nego što muslimani nazadovaše, napredovaše katolici. Oni su 1840. tvorili 15%, 1879. godine 18%, a danas već 23,6%, primaknuvši se tako četvrtini cjelokupnog pučanstva. Prije pedeset godina stajali su katolici prema pravoslavnima u omjeru 2 : 5, danas već nadmašiše omjer 1 : 2. Prema muslimanima omjer bijaše za katolike prije pedeset godina nepovoljniji od 1 : 2, dok je danas gotovo 3 : 4. Pravoslavno pučanstvo osvojilo je 1,5% (42,88% : 44,29%). Muslimani i katolici zajedno broje 1931. godine 54,46% prema 56,81 u god. 1879. Dok su prije 50 godina bili za 13,9% jači od pravoslavnih, danas su samo za 10,2%. Katoličko pučanstvo poraslo je ukupno za 340.000 duša ili za 162,5% — doista neobičan porast za pretežno seljačku zemlju. Pravoslavni živalj porastao je za 534.000 duša ili za 107,5%, muslimanski za 268.900 ili za 59,9%. Od cjelokupnog porasta pučanstva otpalo je 45,6% na pravoslavce, 29,0% na katolike i samo 23,1% na muslimane. Apsolutni porast katoličkog elementa bijaše dakle znatno veći od apsolutnog porasta muslimana. Apsolutni porast katolika i muslimana zajedno iznosio je 609.174 duša ili 92,6%, te je bio osjetljivo sporiji od porasta pravoslavnog življa.

Jake razlike u napredovanju pučanstva imadu se svesti na ovo: *Napredovanje katoličkog, pretežno hrvatskog življa nužno je uvjetovano s jedne strane izvanrednom plodnošću pučanstva južne Bosne i Hercegovine, koja je pretežno katolička, s druge strane činjenicom, što je Bosna s tri strane opkoljena katoličkim Hrvatima.* Onim časom, kad je prestala djelovati turska granica, stade se nužno ispravljati nenaravno stanje, koje je pod turskim pritiskom nastalo u Herceg-Bosni uništavanjem katoličkog življa. *Nazadovanje muslimanskog elementa posljedica je promjene političkih prilika, sloma povlaštenog položaja, koji su bosanski muslimani kroz gotovo pola tisućljeća imali u svojoj domovini.* Na žalost, teško je makar i približno utvrditi visinu *muslimanske emigracije u Tursku:* svakako i u tome leži jedan od razloga slabog rasta muslimanskog življa, ali i u slabijem njegovom naravnom porastu, barem do 1921. *Lagano napredovanje pravoslavnog življa uvjetovano je bilo u prvom redu jakim nazadovanjem muslimana.*

Koliki je utjecaj useljivanja, odnosno iseljivanja bio na porast pojedinih vjeroispovijesti, možemo donekle zaključiti iz poredbe prirodnog i stvarnog porasta pučanstva u razdoblju od 1895.—1910. god. — jedinom, za koje postoje podaci.

Prirodni i stvarni porast glavnih vjeroispovijesti od 1895—1910.

Vjeroispovijest	Stvarni porast	Prirodni porast	Stvarni porast veći (+) ili manji (—) od prirodnoga	Prirodni porast u ‰	Stvarni porast veći (+) ili manji (—) od prirodnoga
Muslimanska . . .	63,505	76,694	—13,189	13,43	— 1,86
Katolička	99,919	85,339	+14,580	25,54	+ 4,36
Pravoslavna . . .	152,171	144,407	+ 7,764	21,45	+ 1,15

Vidimo dakle, da je katolički i pravoslavni živalj pojačan useljivanjem, a muslimanski oslabljen iseljivanjem, ali migracioni proces nije poremetio naravni red kod porasta pojedinih vjeroispovijesti.

Promotrimo li brojčani razvoj pojedinih vjeroispovijesti u Herceg-Bosni u pojedinim vremenskim razmacima, naći ćemo, da je do propasti Austro-Ugarske razvojna linija bila neobično postojana. U novoj državi vidljive su izvjesne promjene. Do 1921. bez prekida je najbrže napredovalo katoličko pučanstvo, zatim pravoslavno, a onda u dalekom razmaku muslimansko. *U zadnjem desetljeću slika se izmijenila. Razlika u porastu između pojedinih vjeroispovijesti postala je malenom, a i poredaj se izmijenio. Sada na prvom mjestu porasta stoje pravoslavni s 24,3% na desetljeće, zatim dolaze katolici s 23,9, a onda muslimani s 22,2%.* Koeficijent porasta pravoslavnog življa znatno je porastao. Tome je s jedne strane razlog u tome, što je u popis od 1921. i 1931. uvrštena i vojska, dok je u prijašnjim brojeno samo civilno pučanstvo. Osim toga došla je do izražaja kolonizacija dobrovoljaca u bosanskoj Posavini. Važniji od tog vjerojatno prolaznog povišenja pravoslavnog koeficijenta *porasta jest podvostručen porast muslimana*, kod kojih je u tri mirna predratna desetljeća godišnji porast iznosio ispod 10 pro mile, da se u prvom poratnom desetljeću digne na iznad 20. Kako je nestalo evropske Turske, a Kemalova azijska Turska za naše muslimane ima malo privlačivosti, to našem muslimanskom životu ne preostaje, nego da živi na vlastitoj grudi. Emigracija većeg stila je prestala poslije svjetskoga rata. Čini se, da su se nakon pola vijeka snašli u novim prilikama. Katolički elemenat napredovao je znatno brže nego u razmaku od 1895.—1910., ali nešto sporije nego u prvih petnaest godina nakon okupacije. Katolički i muslimanski elemenat napredovao je zajedno u zadnjem desetljeću za 235.000 duša ili za 22,8%, što je brže nego u prijašnjem razdoblju. Od cjelokupnog porasta pučanstva otpalo je na katolike i muslimane 53,8%, a to je uvijek još manje, nego što odgovara njihovu broju, ali više negoli je bilo u čitavom razdoblju od 1879.—1931., kad je taj broj iznosio 52,1. Budućnost će pokazati, da li će pravoslavni živalj zadržati prvo mjesto u porastu pučanstva Bosne i Hercegovine, koje je stekao u novoj državi; bez obzira na to može se utvrditi, da je *došlo do priličnog mirovanja u procentualnom odnosu između glavnih vjeroispovijesti Bosne i Hercegovine.* Pravoslavni napredovaše za 0,3%, katolici za 0,1, muslimani izgubiše 0,3% pri cjelokupnom pučanstvu. Prema izmjenama u prošlim decenijima to su dosta neznatne razlike. Valja međutim spomenuti, da je po brojenju katoličkih vjerskih oblasti, prema vijesti sarajevskog »Katoličkog Tjednika« god. 1931. broj katolika u Herceg-Bosni iznosio 571.130 — to je za 21.551 dušu više, negoli navodi državna statistika. U tom slučaju broj katoličkih Hrvata iznosio bi u Herceg-Bosni 24,6% cjelokupnog pučanstva, a porast u zadnjem desetljeću bio bi 28,3% — daleko iznad ukupnog bosanskog porasta (23,1).

Zanimljivo je motriti razvoj vjeroispovijesti u pojedinim okruzima od 1885.—1931. Katolički elemenat napredovao je u svim okruzima, i to najbrže u bihaćkom (212,3%!), zatim u banjalučkom (176,2%), te u sarajevskom, nešto sporije u tuzlanskom i mostarskom, a najpolaganije u travničkom (66,9%). Kao što već spomenusmo, te brojke ne govore u prvom redu o naravnoj plodnosti pučanstva u tim krajevima, već o rezultatu seljenja. Katolici čine relativnu većinu u dva okruga: mostarskom i travničkom; u oba su tu većinu kroz minula desetljeća znatno ojačali (Mostar 38,2% : 44,9% — Travnik 35,2% : 38,1%), tako da će uz isti razvoj u mostarskom okrugu za koje desetljeće katolici činiti i apsolutnu većinu. U omjeru prema drugim vjeroispovijestima katolici su najjače napredovali u mostarskom i banjalučkom okrugu, zatim u sarajevskom, bihaćkom i travničkom, a najsporije u tuzlanskom. Relativno ojačaše dakle katolički Hrvati ponajviše tamo, gdje su u neposrednoj teritorijalnoj vezi s kompaktnim hrvatskim zaleđem. Muslimani relativno nazadovaše u svim okružjima. Najveći gubitak podniješe u bihaćkom okrugu, gdje se njihov postotak snizio s 44,8 na 33,9, zatim u sarajevskom (51,2 — 44,9), gdje se apsolutna muslimanska većina pretvorila u relativnu, pa u banjalučkom, mostarskom, tuzlanskom, a najmanje u travničkom. Dok su 1885. muslimani imali apsolutnu većinu u jednom okrugu, a u jednom relativnu (Tuzla), danas imadu samo još u jednom relativnu većinu (Sarajevo). Pravoslavni elemenat napredovao je procentualno u tri okruga, a u tri je nazadovao. Najjači na-

predak zabilježiše pravoslavci u bihaćkom okrugu (51,0 — 58,7), zatim u tuzlanskom i sarajevskom, najviše nazadovaše u travničkom (33,8 : 31,7%), zatim u mostarskom i banjalučkom. Nakon 1921. pravoslavni elemenat nazadovao je samo još u travničkom okrugu, dok je u svim ostalim relativno napredovao. Katolici nazadovaše nakon 1921. god. u sarajevskom i travničkom okrugu, u ostala četiri napredovaše, muslimani napredovaše u sarajevskom i travničkom, u ostala četiri nazadovaše.

Podjela na vjeroispovijesti ne podudara se potpuno s podjelom na narodnosti, premda u glavnome vrijedi načelo, da su katolici i muslimani u Bosni i Hercegovini po narodnosti Hrvati, a pravoslavni Srbi. U času okupacije doista drugih narodnosti jedva da je u Herceg-Bosni i bilo. *Odnos hrvatskog življa prema srpskom bijaše dakle god. 1879. od prilike 56,5 : 42,5.* Odmah poslije okupacije priteklo je u Bosnu i Hercegovinu prilično svijeta iz različnih krajeva Monarhije. Bijahu to osim Hrvata i Srba u prvom redu Nijemci, zatim Poljaci, Ukrajinci, Česi, Madžari i Slovenci. Kod prva dva popisa pučanstva pod Austro-Ugarskom nije se utvrdivala i narodnost popisanih. Tako možemo razvoj prema narodnosti detaljno pratiti istom od 1910. godine.

Narodnosti Bosne i Hercegovine od 1910.—1931.

	apsolutni broj			postotak		
	1910.	1921.	1931.	1910.	1921.	1931.
Hrvati	1,002,402	1,002,011	1,237,874	52,82	53,02	53,19
Srbi	820,418	824,162	1,024,146	43,22	43,69	44,44
Nijemci	22,968	16,461	14,824	1,21	0,87	0,63
Madžari	6,443	2,638	2,831	0,34	0,14	0,12
Slovenci	3,108	4,682	5,285	0,16	0,25	0,23
Poljaci	10,975		13,425	0,58		0,58
Ukrajinci	7,431	27,875	7,731	0,39	1,47	0,33
Česi	7,045		4,891	0,37		0,21
Rusi			4,012			0,17
Talijani	2,462	1,770	1,692	0,13	0,09	0,07
Španjolski Židovi	7,886		4,558	0,42		0,19

Vidimo, *da su Hrvati — muslimani i katolici — relativno nazadovali od 1878.—1910. za više od tri postotka, dok Srbi za okruglo 0,7 postotka svoj položaj poboljšaše.* Zajedno su Hrvati i Srbi brojili 1910. god. 96,02% — dok su u času okupacije tvorili kojih 99% žiteljstva. Strana imigracija dosegla je 4%, i to jedino na račun hrvatskog — kako vidjesmo muslimanskog življa. *U zadnja dva desetljeća Hrvati (obadviju vjeroispovijesti) procentualno napreduju, ali vrlo lagano. Srbi nešto brže, Slovenci kolebaju, Poljaci se zadržaše na istoj razini, dok sve druge narodnosti relativno nazaduju.* Nijemci, Madžari, Česi i Talijani nazaduju i apsolutno, dok su Slovenci apsolutno u porastu, ali od 1921. godine nazaduju relativno. Apsolutno nazaduju i dugo već naseljeni španjolski Židovi. Nakon rata stvorena je nova jedna etnička grupica: Rusi. Sadašnji razvoj ide u tom pravcu, da Srbi i Hrvati asimiliraju ostale narodnosti, koje zajedno tvore samo još 64.653 duša ili 2,37%, prema 3,98 godine 1910. Kad to bude u granicama mogućnosti postignuto, moći će Srbi relativno napredovati samo na račun Hrvata, ili obratno. U zadnjem desetljeću koeficijent hrvatskog porasta bio je 23,54, koeficijent srpskog 24,28. No koeficijent porasta samih Hrvata-katolika iznosi 25,5 — te stoji na prvom mjestu. Srpski porast identičan je s porastom pravoslavnih, hrvatski stoji za 0,7% nad porastom cjelokupnog broja muslimana i katolika, a to stoga, što ostale katoličke grupe nazaduju, dok hrvatska napreduje. Hrvata katolika bilo je god. 1931. prema službenom popisu pučanstva u Herceg-Bosni 521.335, dakle za okruglo 28.000 manje, negoli je cjelokupni broj bosanskohercegovačkih katolika. Hrvata muslimana ima 716.539 — dakle za 1000 manje, negoli ima ukupno muslimana. Broj Srba je za okruglo 6000 niži od broja pravoslavnog žiteljstva. *Kad bi se populacioni razvoj nastavio u Herceg-Bosni u pravcu i brzinom prošlog desetljeća, pravoslavni živalj po-*

stigao bi 2.010. godine 50% cjelokupnog pučanstva.

Reasumirajući populacioni razvoj Herceg-Bosne u zadnjih pola stoljeća, valja nam utvrditi, da je i taj razvoj, kao i razvoj u banskoj Hrvatskoj, za hrvatstvo bio negativan i svršio sniženjem hrvatskog postotka pučanstva za okruglo 3 procenta. Jedino pozitivno jest izvanredno ojačanje katoličkog hrvatskog elementa, kao najsvjesnijeg nosioca hrvatstva, koji od 1878. stoji na čelu porasta većih skupina. Povoljniji izgledi za razvoj hrvatstva u Bosni nastali bi samo onda, kad bi se izvanredan porast muslimana, zabilježen u zadnjem desetljeću, održao. U tom slučaju katolički i muslimanski živalj rastao bi po svoj prilici brže od pravoslavnog, čiji porast u zadnjem deceniju bijaše uvjetovan fluktuacijom, koja je donekle slučajna.

Još nam valja istaći, da je *Bosna i Hercegovina dala hrvatstvu u zadnjih pet desetljeća porast od okruglo 587.000 duša, dok je banska Hrvatska dala samo 655.000, Dalmacija 186.000 Hrvata. Sami katolički Hrvati Herceg-Bosne dadoše Hrvatskoj kroz to vrijeme 316.000 sinova, gotovo dva puta više negoli što poraste hrvatski živalj u dalmatinskoj Hrvatskoj, a gotovo polovicu toliko koliko porastoše Hrvati u Banovini,* premda su god. 1879. bosanski katolički Hrvati brojili samo šesti dio koliko Hrvati banske Hrvatske, a samo polovicu toliko, koliko dalmatinski Hrvati. U zadnjem desetljeću Herceg-Bosna imala je dapače veći apsolutni hrvatski prirast od banske Hrvatske. U njoj porastoše Hrvati od 1921.—31. za 235.000 duša — u Banovini za 200.500 — u Dalmaciji za 50.500 duša. *Herceg-Bosna dade dakle u zadnjem desetljeću gotovo jednak porast hrvatstvu, koliko Banovina i Dalmacija zajedno!* Sami katolički Hrvati Herceg-Bosne porastoše u zadnjem desetljeću za 106.000 duša — 25,5%, prema hrvatskom porastu od 11,2 u banskoj Hrvatskoj i 10,0% u Dalmaciji. Vidi se po tome, da centralno značenje Herceg-Bosne za hrvatstvo nije uvjetovano samo geografskim smještajem te zemlje, već i silnom snagom mlade krvi, koja izbija iz središta stare hrvatske države.

Junius

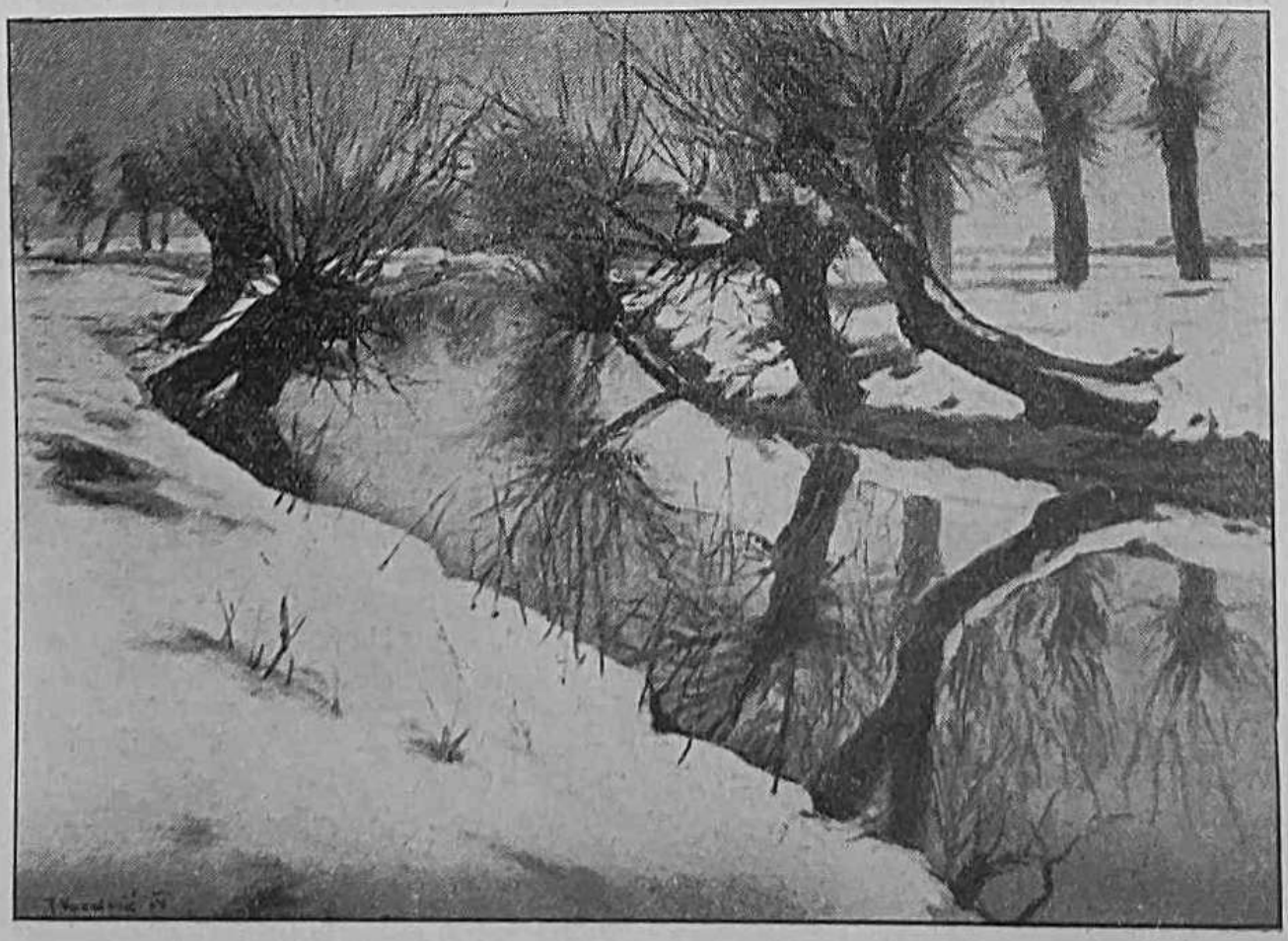

Ferdo Kovačević

Zima na Savi

F E U I L L E T O N

FELJTON O RAZBIJAČU ATOMA

Ne znam više, jesam li to, što ću ovdje napisati zaista doživio, ili sam to sanjao. No san i java tako su čvrsto isprepleteni, da to i nije važno. Jedna »izmišljena« pripovijetka djeluje na čovjeka često jače od mnogih doživljaja, koje je on sam u životu proživio, i od svega, što smo proživjeli, i od svega, što smo prosanjali, veze se u našoj duši krasan vez, kojega tek smrt može razvezati i uništiti svojim hladnim i oštrim škarama.

I tako čovjek sanja i doživljava, doživljava i sanja tužne i vesele stvari, bizarne i strašno jednostavne, zanosne i sumorne snove, i nikada ne znamo pravo, gdje počinje java, a gdje počinje san.

Sjedim ja tako za oblačnog zimskog popodneva u kavani, i dosađujući se, upravo razmišljam o čemu bih mislio, kad li k mome stolu pristupi visoki, suhi čovjek kruškaste glave, blijed, s dugim, žutim zaliscima. Kako je kavana bila dosta puna i skoro svi stolovi zapremljeni gostima, to me je čovjek umolio, smije li sjesti za moj stol.

»Izvolite« rekoh kratko i nastavih razmišljati o čemu bih mislio. Moj susjed stane glasno listati novine, a onda se njegova kruškasta glava sa žutim zaliscima zadubila u neki članak i ostala nepomično nad stolom. Ja se nikako nisam mogao sjetiti o čemu bih razmišljao, pa sam se zagledao u sivo, oblačno nebo, koje se je lijeno vuklo nad gradom. Moj susjed je dovršio čitanje članka i odbacivši novine zagledao se u me. Imao je neprijatne očice, kojima me je stao motriti. Meni je postajalo neugodno, pa sam i ja stao njega motriti i tako smo se časak istraživali, a onda čovjek rekne:

»Oprostite, meni se čini, da je vama dosadno. Nemam li pravo?«

»A po čemu to zaključujete?« upitam ga ja neraspoloženo.

»Pa eto vidim da ne gledate u ljude oko sebe, ni na uličnì promet, nego ste oči uperili ravno u oblake. A molim vas, što možete naći na tim pospanim, sivim zimskim oblacima. Onda je dapače izlog u kojemu su kace, vodovodne cijevi i školjke zahoda manje dosadan,« rekne čovjek s kruškastom glavom i mrzovoljno zijevne.

»E, nemojte vi tako govoriti,« uzbunim se ja. »Oblaci su uvijek vrlo interesantni i njihove forme su mnogo raznolikije od forma sviju stvari na zemlji. Nije dosta da čovjek samo gleda, već on mora i osjećati.«

»Dakle vi se bavite osjećajima. Hm, lijepo,« rekne čovjek s kruškastom glavom. »Ja sam odmah mislio, kad sam vidio kako zurite u oblake, ovaj je čovjek ili pjesnik, ili mu je vrlo dosadno.«

»Da, ja sam pjesnik« odvratih ja, i kao da sam nešto kriv, sagnuh glavu.

»A ja sam razbijač atoma« rekne čovjek ravnodušno bubnjajući prstima po stolu.

»Kako molim?«, upitam ja začudeno, misleći da sam krivo čuo.

»Raz-bi-jač a-to-ma« ponovi čovjek, jasno izgovarajući slog po slog.

»Dakle radite u laboratoriju,« upitam ja, »kod koga radite, ako smijem znati?«

»Ja ne radim kod nikoga,« rekne čovjek s kruškastom glavom samosvijesno. »Ja sâm razbijam atome.«

»A tako. Vi sigurno imate svoj vlastiti laboratorij?« upitam začuđeno, ne vjerujući ni sam svom pitanju.

»Ne, ja razbijam atome na prozornoj dasci,« rekne čovjek odrešito i opet upilji u me svoje neprijatne očice.

Ja se glasno nasmijah toj dosjetci, pa rekoh: »A molim vas, čime vi to razbijate atome?«

»Velikim čekićem« odvrati najozbiljnije čovjek s kruškastom glavom i dugim, žutim zaliscima. »Stavim atom oprezno na prozornu dasku, visoko podignem čekić i svom snagom udarim po atomu. A vaš smijeh me, gospodine, ni malo ne smeta, ja sam već naučen, da mi se ljudi smiju. Nekada su učenjake spaljivali na lomačama. Danas je ipak malo bolje. Pa znate, ono se već nije moglo izdržati.«

Čovjek je pomno promatrao moje lice, da vidi kakav su dojam njegove riječi učinile na mene, Ja sam odmah pomislio, ovaj je čovjek lud, i silio sam se, da mi izraz lica bude što ravnodušniji, iako se nisam baš ugodno osjećao. No što sad mogu, mislio sam posve stvarno, čovjek ne vrijeda; dok razgovara, ne frca mu pljuvačka iz ustâ, bit će da nema nikakvu priljepčivu bolest, pa zašto ne bih s njim sjedio i slušao što govori, bar će mi proći vrijeme. Treba dakle razgovor dalje tjerati. I ja reknem:

»A molim vas, bavite li se vi već dugo tim poslom?«

»Pa tako, po prilici dvije godine već razbijam atome. Tako sam se već uživio u svoj posao, da me više ništa drugo i ne zanima. Ja sam razbijač atoma i kao takav ću i umrijeti. Vidim po izrazu vašeg lica, da vas moj naučni rad vrlo zanima, pa ću vam ukratko rastumačiti metode mog rada i način kako postupam s atomima. Molim da me malo saslušate, mislim da vam ne će biti žao. Dakle molim.«

Čovjek je zauzeo važan izraz lica, ja sam pokorno rekao »molim slušam« (jer šta ću se s ludakom natezati) i on je počeo:

»Ja vam uzmem mrvicu kruha i stanem je drobiti u sve manje mrvice. I onda uzmem onu najmanju, jedva vidljivu mrvicu i oprezno je odnesem na prozornu dasku. Da, kad je vani vjetar, zatvorim prozor, to je jasno i svakome odmah shvatljivo, jer inače bi mi vjetar mogao odnijeti moj atom. A onda zaviknem: »Naprijed za dobrobit čovječanstva!« i svom snagom udarim čekićem po krušnoj mrvici. Jasno da se ona posve razmrvi, no ja dobro znam, da nije mogla nestati, već da se je samo razmrvila u posve sitne komadiće. Onda naslinim prst i stanem njime vući po prozornoj dasci, i to baš po onom mjestu gdje je ležala sitna mrvica. Tako sam barem siguran, da su atomi na prstu. Ali znam ja, da vas u ovaj čas sigurno zanima, kako

ću ja sada moći na sigurno mjesto spremiti atome. Je li da vas to zanima?«

»Pa kako ne« odvratih ja. »Upravo gorim od želje, da to saznam.«

»Vidim ja to na vašem licu, a da mi to i niste rekli,« uzradova se čovjek s kruškastom glavom, a ja sam pokorno slušao što će dalje biti, i ako sam skretao pogled da se ne bi sastao s njegovim neprijatnim očicama. Razbijač atoma nastavi vrlo mirnim i stvarnim glasom:

»Ja vam naime uvijek i ljeti i zimi imam u pripravi muholovku, ali ne lovim na nju muhe, već — no to ne ćete pogoditi. Ja vam na muholovku lovim — atome. Naime sve one atome, koji su ostali na mom prstu, iza kako sam njime povukao preko prozorne daske, ne mogu vidjeti, jer sam krušnu mrvicu, kako sam vam već rekao, čekićem razdrobio u najsitnije komadiće. Ali znam da su te, prostom oku nevidljive mrvičice ostale na mom prstu, koji sam naslinio, ali kuda sad s njima? E, zato ja imam uvijek svježu muholovku i na nju hladnokrvno pritisnem svoj prst na kojemu su atomi, i držim ga tako neko vrijeme, pa sam tako posve siguran, da su se oni prilijepili na muholovku kao neke sitne, sitne, posve sitne mušice. Dakle sad sam vam rastumačio svoj postupak i nadajući se, da ste me shvatili, zahvaljujem vam na velikoj pažnji, kojom ste saslušali moje vrlo kratko, ali, držim, i vrlo zanimljivo predavanje. A sada imate vi riječ. Otvaram diskusiju.«

Kruškasta me glava stala pozorno gledati svojim neprijatnim očicama i meni je postajalo sve neugodnije. S velikom sam čežnjom pomišljao, kako bi sada bilo lijepo, da k stolu dode kakav moj drug, pa da mi rekne, da mora sa mnom naglo nekuda poći, ili kakav drugi znanac i da zatraži, da mu potpišem mjenicu, učinio bih mu tu uslugu, samo da bih se riješio tog neprijatnog razbijača atoma. No nadaleko i široko nije bilo nikakva druga ni znanca, i mene stade hvatati osjećaj velike samoće. Ili da barem dode do kakve tučnjave u kavani, ili makar do kakva malog potresa, ali ništa od svega toga, dapače i žamor gostiju u kavani postao je nešto tiši. A preda mnom neumoljivo i tupo kao sudbina stoji kruškasta glava s dugim, žutim zaliscima, a očice su se uperile u me kao hladni šiljci dvaju noževa, ili kao dvije u me upravljene revolverske cijevi. A onda je čovjek rekao nestrpljivim glasom:

»Mislim da ste čuli: diskusija je otvorena. Nadam se da nisam s bedakom razgovarao, već s inteligentnim čovjekom. Dakle molim!«

Nisam znao što bih odgovorio, i misli su mi išle grozničavom brzinom po glavi. Na koncu izlanem nespretno i glupo:

»A imate li vi dozvolu za razbijanje atoma?«

Kruškasta glava se stala tresti od smijeha, a onda rekne:

»Dakle takovim pitanjem vi otvarate diskusiju. Pikolo ovdje u kavani, vidite onaj najmanji, koji se svija pod teretom novina, znao bi bolje diskutirati. Žalosno, vrlo žalosno.«

I sâm sam se zastidio svojih riječi, no meni se nije moglo zamjeriti. Ta sjedio sam nasuprot ludom čovjeku, pa mi se to mora oprostiti. A i bijes se je u meni stao buditi na tog luđaka, i ja reknem srdito i pomalo ironično:

»Znajte, dragi moj, da ja nemam svaki dan prilike razgovarati s razbijačima atoma, pa još nemam prave tehnike s vama o tome diskutirati.«

»Ništa to ne smeta« rekne čovjek, ali sada mirno, dobroćudno i očinski kao učitelj, kada tješi dijete, koje nije znalo zadaću, pa se snuždilo.

»Ali ja vas najozbiljnije uvjeravam, da se varate, kad mislite, da ne razgovarate svaki dan s razbijačima atoma. Da, dragi moj, vjerujte mi, da ne prođe dan, a da niste razgovarali bar s nekoliko njih. Eto, ja ću vam to odmah rastumačiti. Zar nije sav život, i javni i privatni, razbijanje atoma? Ljudi se natežu za sitnice na govornicama, na sjednicama, u parlamentima, na sudovima, na ulici. Sate i sate razglabaju o sitnicama, razbijaju te sitnice u još manje djeliće, ove opet u još manje, a oko njih se svjetovi ruše, ljudi padaju od gladi, a izmučena zemlja stenje i pati. Ali ljudi i nadalje velikom marljivošću u beskorisnim debatama razbijaju te sitnice, atome, u sve sitnije i sitnije, dok na koncu ne će više ništa ostati ni od njihovih riječi, ali ni od njih. Dakle nisu li i to razbijači atoma, pitam ja vas?«

Začudio sam se tim riječima, i zaista sam mu morao priznati, da ima pravo. Čovjek je nastavio:

»A molim vas, nisu li beskrajne svade u brakovima također nalik razbijanju atoma? Svade se muž i žena za sitnice, te sitnice razbijaju u još manje, a dotle vrijeme žuri nemilosrdno, jer vrijeme su kola, koja imaju najbrže kotače, bračni drugovi posijede u tome razbijanju sitnica na sve manje djeliće, život projuri kraj njih i pobjegne im, i oni umru rezignirano kao dva stara, umorna razbijača atoma.

A taj posao nastave oni, koji iza njih dodu, i tako ljudi već tisućljeća u svom javnom i privatnom životu u bavljenju sitnicama i razbijanju tih sitnica na još manje sitnice, zaboravljaju na velike i silne stvari, koje se kraj njih valjaju poput golemih rijeka, koje bi trebalo svesti u pravo korito. Da, dragi moj, sad eto vjerujete, da svaki dan razgovarate bar s nekoliko tih razbijača atoma, koji smetaju napredovanju pameti na zemlji. Da, to su sve ljudi, koji svojim postupcima samo škode svijetu. Onda sam ja kao razbijač atoma mnogo pošteniji. Ja svojim poslom nikoga ne smetam; lijepo mirno stavim atom na prozornu dasku, zamahnem snažno čekićem i atom se raskoli. Sebi time pravim veliko veselje, ali nikome drugome ne škodim, a to je glavno. Neka svatko čini što hoće, samo ne smije svom bližnjem škoditi. Ne pristaje svaka cipela na svaku nogu, a isto tako ne pristaje svaka ideja u svaku glavu. A osim toga nemojte misliti, da ja zato, jer imam glavu

Ivan Tišov Žena s velom

Oton Iveković Studija

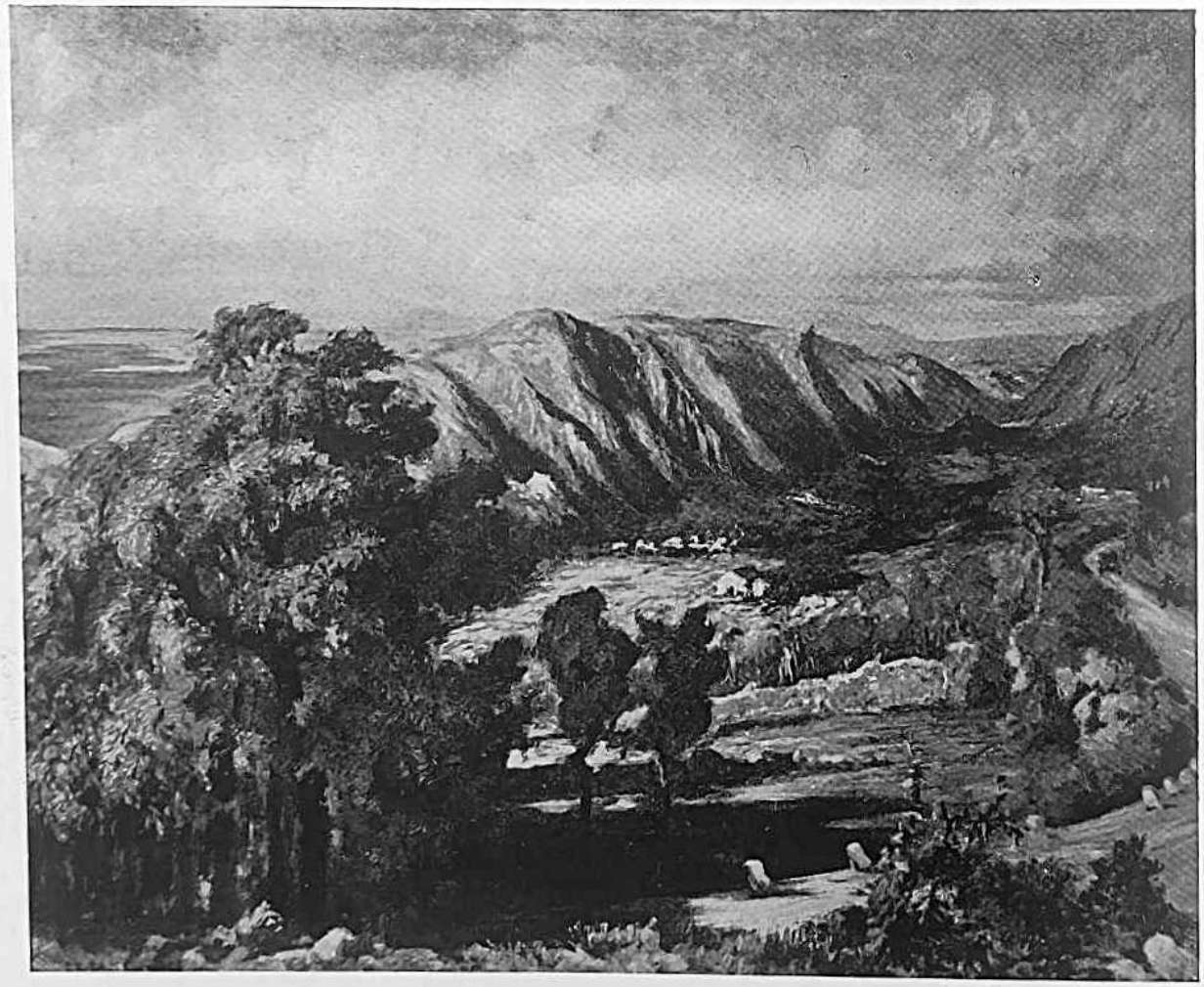

Menci Klement Crnčić

Podsused

Ferdo Kovačević

Vrbe

u obliku kruške, ne mogu pametno rasuđivati. A sada »zbogom« i mislite malo na moje riječi.«

Čovjek s kruškastom glavom i dugim, žutim zaliscima ustane, nasmiješi mi se, stisne mi toplo ruku i ode od stola prema vratima. Za čas sam ga već vidio kako prolazi pred kavanskim staklom malo pognut i zamišljen. Ja sam ostao začuđen na svom stolcu i nisam više pravo znao je li taj čovjek lud, ili se takovim samo pričinja. Pa eto ipak je toliko toga rekao što se zaista ne može ocijeniti ludim. Ali zašto su mu oči tako nemirne? No nemirne oči imadu i ljudi koji imaju mnogo briga, ili mnogo dugova. A možda te oči i zato neprijatno gore, jer je lako moguće, da je taj čovjek već i zamrzio svijet, koji ga okružuje. Ali ono s razbijanjem atoma na prozornoj dasci? No to zaista ne može biti pametno. Ali jesam li ga gledao, kada to radi? Možda je to rekao samo zato, da bih se ja uplašio njegovih ludih riječi, jer izgleda da on ljude baš ne voli. A može biti da je samo zato sjeo za stol i počeo razgoravati, da mu popodne nekako prođe, jer možda je njemu dosadno kao i meni. A možda ja sve to i nisam doživio, možda sam ja sve to sanjao u krevetu, ili otvorenim očima u kavani? Ah tko bi znao, ta dandanas se je sve već tako izmiješalo, i san i java, i ljubav i mržnja, i mnoštvo raznih ideja, sve se je to tako ispremiješalo kao šarene špekule u platnenoj vrećici dječaka, da ja i ne mogu više znati jesam li ja sve to zaista doživio, ili samo sanjao, jer — takovo je doba.

Vjekoslav Majer

KAZALIŠTE

Jubilej Ele Hafner-Gjermanović (3. X. 1938.) i Andréa Josseta »Elizabeta, žena bez muškarca«

Dvadesetpetgodišnji rad gđe Ele Hafner-Gjermanović na našoj pozornici obilježen je značajnim i raznoličnim glumačkim uspjesima. Učenica Raićeva izilazi na pozornicu kao Ofelija, lik sentimentalno tragičan, u jednu ruku zamućen teškim psihološkim iživljavanjem, a ipak plastičan u shakespeareskom stilu. Izbor ove uloge upućivao je od početka na osebine umjetničke naravi debitantičine; osobito naglašeno izgrađivanje psiholoških motiva i gotovost scenskoga lika na pozornici. Čitav niz markantnih uloga, naročito u salonskom milieuu, ostvarila su ova dobra svojstva i pomaknula su doskora gđu Elu Hafner-Gjermanović među naše najodličnije umjetnike. Povjeravajući se vazda neumornom ambicijom svome zvanju, učeći na dobrim primjerima kod kuće i vani, gospođa se Ela Hafner-Gjermanović okušavala u sve zamašnijim umjetničkim zadacima. Njezino se umijeće pokazalo doskora doraslim i najtragičnijim doživljavanjima na pozornici. Umorstvo rođenoga djeteta u »Iznenađenju« Rostworovskoga jedna je takva kulminacija njezine zrele umjetnosti.

U isti se mah razvijala u Eli Hafner-Gjermanović, kao usput tijekom njezine glumačke karijere, vještina posve realistične, oštre i krepke karakteristike najraznoličnijih žena. I opet se je izredalo bezbroj uspjeha u njezinom scenskom djelu, koji su je, kad su predstave bile već davno zaboravljene, održali u najboljoj uspomeni. Na tom području raspojasavao se je posve njezin temperamenat i obuhvaćao je sve više osim sentimentalnoga i psihološkoga i komiku, finu, otmjenu komiku i deliciozni humor komedije s jednakom snagom kao i grubi, svježi i satirički u neobuzdanoj šali i lakrdijanju. Kao sjajno iznenađenje djelovala su lica gđe Hafner-Gjermanovićeve u komedijama Sremčevim i drugim iz narodnoga života.

Gotovo nepregledno scensko rabotanje gđe Ele Hafner-Gjermanović siguran je dokaz veličine i širine njezine umjetnosti kao i njezinih velikih zasluga za naše scensko naprezanje. Što je god bilo u njezinim silama i talentu, svojim je inteligentnim i neumornim radom doprinosila gđa Ela Hafner-Gjermanović našoj umjetnosti, pak joj za to dugujemo bezuslovnu zahvalnost.

Za svoj jubilej odabrala je svečarica bravurozno-psihološku dramu mladoga francuskoga dramatičara Andréa Josseta »Elizabeta, žena bez muškarca«. Kraljica Elizabeta, koju su već mnogi odlični dramatičari doveli na pozornicu, ovog puta ne nastupa u ulozi velike političke ličnosti, nego naprosto kao žena u interesantnoj legendi svoje ljubavi prema mnogo mlađemu grofu od Essexa. Živa potražnja za neobičnim navela je Josseta da od tragične ljubavi Elizabetine stvori dramu žene koja je uza to i moćna kraljica. Peripetije te kuriozne ljubavi nailaze ipak u vladalačkoj akciji Elizabetinoj na rezonancu i živu pozadinu svršavajući katastrofalno za nesretnoga ljubavnika. Jak dramatski zamah od svega je toga stvorio efektnu dramu, koja se gleda s mnogo interesa. I premda je splet — moglo bi se reći — historijskih događaja po sebi uzbudljiv, Jossetovo zahvaćanje u psihološko ostaje dominantno i iscrpljuje do kraja patološki slučaj ljubavi, koja se bolno lomi u sebe samu vazda u času najbližem konačnom cilju. Gđa Ela Hafner-Gjermanović kao Elizabeta uživljavala se do kraja u autorov psihološki raffinement i u skladnoj igri sa svojim partnerom g. Afrićem kao grofom od Essexa stvarala je doista zamjeran teatar. Politička akcija svezana s tom igrom strasti našla je vrsnu interpretaciju u gospodi Dujšinu, Strozziju i Nučiću.

Marina Držića »Dundo Maroje«

Posve na domaku predstave »Dubravke« pod vedrim nebom pred crkvom Sv. Marka prošla je našom pozornicom nakon 378 godina iza njezine premijere u Dubrovniku komedija Marina Držića »Dundo Maroje« u preradbi i režiji Marka Foteza. Za svaki bi drugi uspjeh bila teško podnosljiva blizina »Dubravke«, koja se prima duše neodoljivom nježnošću naivnoga i izdiže je na kraju u himni slobodi u ekstazu blagotvornog jednog ushita visoko izvan sebe same, ipak se je »Dundo Maroje« održao i osjetili smo veličinu novog dodira sa životom naše prošlosti ovom njezinom drugom nimalo manje snažnom

evokacijom. »Dundo Maroje« nakon »Dubravke« druga je spona, koja veže naš teatar uz svjetske scenske uspjehe, na kakvim se grade kulture ponosnih tradicija i najviših zamaha.

Kao u »Dubravci«, gdje se prelijevaju neposredno u naša stara srca iskonski primitivna uzbuđenja radosti i žalosti, i u »Dundu Maroju« fascinira istinitost i stvarnost davno minulog života, našeg života, sa svom njegovom bujnom i svježom sadržajnošću. Jer čime bi nas drugim očaravale ove pustopašne scene, gdje se miješa ulica u brige očinske i u ljubavne poslove, gdje se kupi najšareniji svijet svakakvih danguba, nikogovića, služinčadi, besposlica, kurtizana i varalica; da trati dane bezbrižno i ludo samo svome srcu na zadovoljstvo? Riječ kao živo svjedočanstvo vremena nosi sigurno pola mjere naših ushita, ali je i ono, što se iza nje krije, nepatvoren dah života, uzbuđujući nas iznad svih vremenskih razmaka. Što nam se sad čini posve blizu, kao da se i sami vrzemo po sceni, s onim drugim, što prepoznajemo kao staro, kao jedinstven izraz doba i njegova iživljavanja, glavni je čar djela, ujedno siguran dokaz velikoga Držićeva talenta. Ako nam je Držić najbolji dramatičar šesnaestoga vijeka, mnogo ima razloga, da se njime ponosimo.

Nije bila mala zadaća preradbe staroga i nedovršenoga djela i režije g. Marka Foteza, koja je trebala pronicavo spasiti najznačajnije vrline »Dunda Maroja«. Udio pjesnikove individualnosti, duh djela, vremena, jezik i govor, sve je to trebalo ispravno osjetiti, očuvati i oživjeti. Nema sumnje, da je u uspjehu predstave sve to uključeno. Vedrina mladosti, svježost i spontanost osjećaja, dominantni motiv komedije, pretjecali su sve ostalo i naročito se isticali u igri gde Dragman, g. Laurenčića i g. Lj. Jovanovića. Laurenčićev prvi stavak u prologu, melodija dubrovačkog govora i šarm duhovitosti doimali su se kao savršena intonacija stare komedije. Kako Dundo Maroje traži po Rimu svoga sina i njemu povjerene dukate, kako ga s neprilikama pronalazi zapletena u mreže lijepe kurtizane Laure, kako ga konačno spašava napuštena vjerenica Pere Dubrovkinja, kako se oko toga vrzu i pozvani i nepozvani sluge, duhoviti Pomet od Kotora, izjelica Bokčilo i drugi, u tome ima mnogo značajno za ondašnji život, za odnose Dubrovnika i Italije. Ima nešto lično samoga pjesnika, koji je nekoliko puta napuštao rodni grad, polazio u svijet i vraćao se kao svjetski čovjek i do srži pjesnik svoga vremena, ali vazda i kao pjesnik svoga grada. Strahinja Petrović kao Dundo Maroje podržavao je tu notu naškoga jednako izrazito kao i realizam jedne groteksne komične figure. Pa i drugi, kolikogod ih je bilo, gđa Huml. kao Laura, g. Veljko Maričić kao Maro i gđe Vilhar i Tropš i gg. Matošević i Rutić, svi su se umijeli prilagoditi ovom osebitom staro-dubrovačkom stilu.

Sergija Pugliese-a »Junak«

Komedija talijanskog dramatičara Sergija Pugliese-a »Junak« duhovitošću invencije i pravom zagrižljivošću satire gotovo je tip neprosječne moderne komedije. Svojim tempom iznenadnih događaja i sigurnog gađanja satirom u crno, to je briljantna scenska dosjetka. Historija, kako je postao nepokretni nespretnjaković, mali činovnik i svačije pometalo, Vittorio Abate, »junak« i favorit sreće, nije samo fantastična. Neki sumnjivi tip, provalnik, akrobata Tito, spasio je na svom »poslovnom« putovanju staricu, koja je pala za najveće oluje u more. Senzaciju hoće da iskoristi hotel, u kojemu se Tito sa svojom družicom nije prijavio, pa i cijela mala varoš. U tren oka stavlja se u pokret čitava aparatura za senzacije. Kako to Titu ne može konvenirati, laća se telefonskog imenika, kazuje prvo ime — Vittorio Abate — i bježi glavom bez obzira iz grada. Međutim aparatura radi dalje. Vlasnik posuđenog imena u Milanu, Vittorio Abate, postaje preko noći »junak«. On sam ni po naravi, a ni po staturi, nema za taj častan poziv nikakvih uvjeta. Ali Vittorio ima spretnu sestru. I dok on ne uspijeva, da svoje »junaštvo« demantira, već ga iskorišćuje njegova sestra. Kao »junaku« vraća mu se žena, koja je htjela napustiti šeprtlju, direktor, koji ga je htio maknuti iz poduzeća, povisuje mu čin i dohotke, a stric pukovnik Abate, uspostavlja ga baštinikom imetka, koji prije nije kanio namrijeti tako nejunačkom potomku viteške familije. Jednom riječi: Vitorija Abatea zateklo je »junaštvo« kao lutrijski zgoditak.

Fantastičnost historije u tim grubim potezima ima posve realnu podlogu — pravi pravcati život. Teza o »junacima« nije tu tako neobična. Iako ne skaču vazda u uzburkano more, takvih »junaka« ima svagdje. Puglieseova satira probija se s mnogo humora do istine, koju inače život tako uspješno zabašuruje.

U režiji g. Verlija uz vrlo dobru igru imala je komedija kod nas zamjeran uspjeh. Sjajan je bio u svojoj bespomoćnosti g. Strahinja Petrović kao Vittorio Abate. Minuciozno izgraden tip malog čovjeka kroz nemoguće situacije. Sestra Vitorijeva, gđa Kraus, temperamentni pukovnik Abate g. Nučić, provalnik Tito g. Ljubo Jovanović, pa gđe Grahor i Huml i gg. Bek i ostali mnogo su doprinosili veselim raspoloženjima u komediji.

Charles de Peyret-Chappuisa »Pomama«

Francuska drama u tri čina »Pomama«, prvijenac mladoga autora Charlesa de Peyret-Chappuisa, zalutala je na našu pozornicu po svoj prilici preko reklamnih recenzija francuskih listova, koje su najmanje pouzdan provodič za francuske novitete. Trebalo nas je poučiti tek iskustvo, da se iza natpisa te drame ne krije ništa senzacionalno. Pristara gospodica Esther Coq malne da je ostvarila svoju zakašnjelu veliku ljubav. Taj konačni neuspjeh trebalo je da bude dramska akcija. Njezina sestra napušta s ljubavnikom svoga supruga. U tu prikladnu situaciju upada Estherina susprezana strast. Upravo kad su se našli ona i muž njezine sestre, sestra se razočarana vraća. I tu se nakon jedne

scene, u kojoj je poželjni suprug ostao do kraja nijem i pasivan, nakon bujice velikih riječi i ispovijesti uspostavlja status quo ante.

Estherino patništvo ispunja scenu od početka do kraja. Put iz fiziološkoga, onda pomalo sentimentalnoga, pa i nekoliko stramputica u tragično, vijugav i konzekventan, ako i ne uvijek uvjerljiv, ima dramskog života, pa i gdjekoji detalj, koji se doima iskreno, ipak sve to ne pretiče granica stvaranja jednog tek nadobudnog talenta, koji nas zasada još ne osvaja.

Velika uloga gđe Podgorske kao Esthere preplavljuje teatralnošću i lijepom frazom rijetke časove, u kojima progovara čovjek i iživljava se jedna potmula tragika ne rijetka u našem društvenom životu. Njezini su napori ostali gdje i autorovi: u scenskim efektima prolaznih dojmova. Pogotovu su nezahvalne svojom bljedoćom i namještenošću ostale uloge. Vrhunac je toga neuspjeha nesretni suprug g. Rakuše. Vazda ugodan nastup gđe Mihičić ne kazuje dramatski više od ostalih. Loša sudbina »Pomame« zatekla je i njezina redatelja g. F. Delaka.

Antuna Deana »Mali ljudi g. 1918.«

Kao prva »Večer mladih autora« došla je na pozornicu u Frankopanskoj ulici komedija u tri čina Antuna Deana »Mali ljudi g. 1918.« Ove »večeri« zamišljene su kao poticaj i pomoć mladim autorima u njihovu scenskom radu. Početak s Deanovom komedijom tipičan je uzorak za tu zamisao. Djelo nosi sva obilježja talenta, dobre volje i ambicije, kojemu za veliku utakmicu na daskama nedostaje samo rutina i ono posljednje: kako i čime se osvaja sigurno publika. Ovo, u čemu je u ovaj čas Dean uspio, nešto se odviše prislanja na Nušića, ali da će Dean naći i svoje, možda i na solidnijoj osnovici — za to ima puno nade. Kod Nušića pada sva snaga scenskoga efekta obično na prvi čin, ovdje stečeni kapital uspjeha kasnije se obično razvodnjava. Deanov je prvi čin nesigurno tapkanje, gotovo se i ne zna pravo kud će: da li u ozbiljno ili komično, tek kasnije nastaje komedija s dobrim završnim efektom. Simpatično je ovo Deanovo sporo izgradivanje, koje rado pratimo i sa sve većim interesom do konačnog zadovoljstva.

Mali su ljudi siromaško obiteljsko gnijezdo malovaroškog bosanskog učitelja: otac i majka i četvoro djece. Sve dobro zapažena lica. Dok se oko kuće razmahuje hiljadu devetsto osamnaesta, i tu se odražava. Kraj rata sa svojim sudbonosnim preokretima dovle još nije stigao: ne zna se vrijedi li još portret generala nadvojvode ili ga treba zamijeniti drugim. Amo je stigla samo naplava ratna: nesigurnost egzistencije, osamo kudica na svemu, zeleni kader i izleti najpostojanijih u nemoral. Dok se još drugi kolebaju, najmlađi, Stevo, ne da se obuzdati. Srce ga goni među pljačkaše i kad se vraća s obilnim plijenom, njegova smionost zadivljuje majku, a i svi ostali ne mogu se oteti čarima plijena. Iz ovih realnih pobuda nastaje Deanova komedija i svršava opet vrlo realno: sin Pero vjeri se kćerkom susjeda poreznika, a neumoljivi žandar Amidža, koji je došao da zatvori Stevu, pridružuje se obiteljskoj slavi, prigodom koje u sve većoj iskrenosti dolazi napokon na vidjelo, da su pomalo »pljačkali« svi, pa i žandar Amidža.

Ima mnogo stvari, koje naviještaju Deanove dobre početke. Dobar je sujet, dobra su lica. U središtu majka Filka, energična kućedomaćica, ali kritična vremena probijaju i u njezin karakter nemile rupe; učitelj Pavo, slabić s podsviješću malog zaplašenog bosanskog službenika, i djeca svako na svoj način izgrađeno od škole, života i provincije. Isto i familija poreznika Filipa čistokrvni malovarošani. Sve je to postavio Dean u uspjelo scensko gibanje, a treba priznati da za tolike ljude nije bilo lako naći pravo osvjetljenje njihovih karaktera. Najviše nedostaje u ovaj čas Deanu upaljiva dosjetka, za scenu dovoljno drastičan humor. Ipak treba priznati, da je autor ostao u granicama bolje komedije do kraja i da se je utjecao rijetko posve jeftinoj šali.

Bez gđe Dimitrijević kao Filke teško bi se mogao zamisliti uspjeh komedije. Pravom ženskom pronicavošću ona je stvorila komičnu figuru i postavila je sigurno pouzdajući se u prokušanu snagu svoga talenta na pozornicu. U njezinu dijalogu ne gubi se nikad komična poanta, a način, kojim to čini, nije nikad jeftin scenski trik, nego sve proizlazi vazda samo iz čitavog čovjeka, kako ga je ona izvrsno smislila. U zgodnoj karakteristici učitelja i poreznika takmičili su se s uspjehom gg. Nučić i Bek. Takvo značajno lice bila je i gđa Krleža kao Julka. Spretan momčić bio je g. Laurenčić kao Stevo, a i druga su lica efektno postavile gđe Huml, Dević i Hercberger. Ni g. Ilić nije zaostajao kao žandarski narednik. Simpatično je pripomogao uspjehu komedije i g. Ka Mesarić kao redatelj.

B. Livadić

»OGNJIŠTE« MILE BUDAKA

»Ognjište«. Roman iz ličkoga seljačkoga života. Suvremena knjižnica »Matice Hrvatske«. Knjiga 13—16; 853 strane. Cijena 200 dinara.

»Ognjište« već živi svojim posebnim životom. Umjetnička djela dobivaju, kao i živi ljudi, težinu realnosti, i sada možemo nekoliko hiljada ljudi po Hrvatskoj pitati za lica koja je Budak stvorio trajno i neizbrisivo u našoj svijesti.

Skoro devetsto stranica svoga romana čini ga i po veličini onim, što doista i jest: najbolji roman naše književnosti.

Svako umjetničko djelo nastaje u nekoj sredini, koja ga hrani svojim sokovima. Kao što Dostojevskoga nema bez Rusije a Reymonta bez Poljske, tako ne bi bilo ni »Ognjišta« bez Hrvatske. U tome je možda najveće opravdanje umjetničkoga djela, što prevodi na neki ljudski jezik bezbroj doživljaja i zapletaja pojedinačnih sudbina, da ih pretvori u opće.

Konačno mi svi nalazimo pojedina lica, doživljaje ili prizore, gdje se identificiramo, i lica Mile Budaka postaju naša vlastita lica, odnosno

mi sami. Ja znam mnogo njih, koji su plakali na pojedinim mjestima: netko od milja, netko od tuge za izgubljenim rajem svoga djetinjstva, netko od čežnje za izgubljenim domom, onim »duševnim pejzažem«, koji više nigdje ne postoji nego na dnu duše.

Trebalo bi najprije tražiti uzroke, kako je bilo moguće do sada, da se sva naša književnost vrti pod utjecajima različnih izmova i pokreta, i kako to, da nijedan od seljačkih sinova (osim Kovačića!) nije uspio da ostvari tako zvani seljački roman.

Tehnika našega romana razvijala se je silom prilika pod tuđim utjecajima, pa nije ni čudo, da su pisci obradili prije motive, koje su nalazili u stranoj književnosti. Vlastita stvarnost, zbilja života oko nas hvatana je često u kraćim prikazima i novelama, ali uvijek tako, da se opiše jedan detalj, neki doživljaj ili dogodovština. Velike freske i stilizacije skupina nijesu književnici bili kadri stvoriti, jer za to nijesu imali ni snage ni sredstva. Čovjek se nauči pisati nakon bezbroj godina rada. Balzac ističe, kako je dvadesetak romana ispisao prije nego što je napisao svoj prvi roman.

Publika nije ni bila raspoložena, da čita pripovijesti o seljacima, jer su mnogi smatrali, da pisati o seljacima znači opisivati njihov mučan rad ili veseli život zaboravljajući, da su i seljaci kadri da izraze najdublje i najtankoćutnije osjećaje kao i Racineove princeze.

Budak je konačno došao u sredinu, koja već četrdeset godina sluša veliku istinu braće Radića, premda to većina inteligencije nije mogla da shvati: kako se na selu nalazi najčišći i najljepši hrvatski narod, dok je u gradove doprlo mnogo tuđega i neprobavljenoga, kako su gradovi često samo prekuhavali tuđe pokrete i tuđe ideje iz duhovne lijenosti i kratkovidnosti.

Međutim glavna je stvar kod svih tih objašnjavanja ličnost samoga pisca. Povučen u se, na dalekim obalama tuđe zemlje, Budak je tražio smisao svoga vlastitoga života u knjizi, koja mu je davala opravdanje i objašnjenje.

Svakoga bez iznimke zapanjuje u »Ognjištu« pomanjkanje svake teze i savršena objektivacija ličnosti. Iznoseći realnost, koju je ponio sa sobom iz zavičaja, opisujući vjerno i točno sve od govora do doživljaja svojih junaka, Budak je svoju prvu realnost prekrio sadržajem svoje duše.

Jean Giraudoux veli na jednom mjestu, da samo sinovi kraljeva i seljaka ne osjećaju klasa. Naši književnici, navikli da gledaju pojedinačno i privremeno, zaboravljali su često, da svoje junake gledaju u vremenskom nizu i povezanosti čitavih skupina. Knjige Pearl Buck, koja je ove godine dobila Nobelovu nagradu za teme slične ideji »Ognjišta«, izgledaju naivne i ženski razvučene uz Budakovu knjigu, da i ne govorim o svakom pomanjkanju stila. Usprkos toga ona je uz dobru reklamu svuda proglašena za velikog pisca. Pravo iskreno priznanje čitalaca dobio je Budak sa svih strana, ali još će proći mnogo vremena, dok uočimo javno, koliko smo djelo dobili na području seoskoga života, gdje nam najviše treba.

Gradska djeca promatraju seljake iz svojih parketiranih soba, dok im donose mlijeko i jabuke zamazani blatom s naših divnih cesta ili mucajući neobičnim dijalektom. Kao u staroj dubrovačkoj komediji, i tu je seljak samo zgodan siže za šalu i izrugivanje. Imade mnogo gradskih ljudi, koje ne možete još ni danas uvjeriti, da seljak nije takav, kakvim ga on sebi predstavlja. Imade čak mnogo inteligencije, koja godinama živi na selu, a zadrži vječno ovaj odnos građana prema seljaku. Imade čak mnogo seljačke djece, koja više ne znaju da govore sa svojom braćom i prijateljima.

Za ovakve ljude bit će naravno »Ognjište« idealizacija ili otkriće, jer oni imaju oči, a ne vide, uši, a ne čuju. Ovdje, gdje je seljak zaista »subjekt«, a ne »objekt«, dolazi do izražaja opća ljudska istina, kao što dolazi u tragedijama: ogoljena od svega sporednoga, duša ljudska otvorena pred Bogom sub specie aeternitatis.

Svatko, tko pozna selo, znade, kako je ekonomski momenat daleko od toga, da bude glavni sadržaj seljačke svijesti i seljačkoga života. Borba za život obavlja se sa mnogo manje borbe nego u gradu, jer seljaci ne stiču zbog novca, nego da zadovolje vlastite potrebe.

Te potrebe su isto tako duhovne prirode kao i materijalne: želja za poštovanjem u vlastitoj sredini, želja za moći, želja za ljepotom — i temeljna misao Budakovih junaka — želja, da se održi vlastiti dom, krv, ognjište.

Reymont je svoje seljake stavio u okvir crkvene godine, koja potpuno određuje život i naših seljaka, Budak je u individualizaciji pošao dalje, ali pod svakim njegovim likom možemo ipak konačno vidjeti tragove simbola.

Anera je Afrodita i Cerera ujedno, ljepota, koja u sebi spaja antički ideal dobrog i lijepog, jer se na njoj odrazuje u najvećoj mogućoj mjeri ideal rase: tjelesna ljepota, mudrost duha, dobrota srca i veselje čiste duše.

Katolicizam daje ljudima dnevno za uzor svece, a svaka sredina čezne za vlastitim realizacijama, da vidi stvorenja iz krvi i mesa, pred kojima bi mogla bez stida sagnuti koljeno i predati se. Anera prima fatalno na sebe to poštovanje, i po starom načelu »najboljega ubij« i ona svršava kao žrtveno jagnje.

U toj borbi svijetla i tmine Blažić je nosilac muškosti, nomadstva, zla. On je nosilac hromozoma, koji stvaraju mutacije, uništavaju vlastitu sredinu nakon što opogane božanstva. Fatalnost njegove strasti daje mu jedino opravdanje. Kao Amerikanac on je agent tuđe civilizacije na selu, out-law, za koga više ne važe stari zakoni, a ujedno i Nadčovjek, koji u izmjerenom i izvaganom svijetu vidi samo svoju žetvu, a ne vidi smrtne presude: zakoni društva nužno traže, da nestane ili on ili društvo, koje uništava. Iz njega rastu svi buntovnici: on im je počelo. Njegovo uništenje, makar je razvučeno, izgleda kao obred. Tamna sila, koja ga kobno obuzimlje, nije ipak toliko jaka, da nastupi javno: skriva se u noć i laž kao i satana. »Uno se rodi sa čovikom, pa j' izvan drugog svita.« Taj drugi svijet ima svoje sim-

bole: čas nebodere u New-Yorku i dolare kao nosioce svih mogućnosti i dinamike života, čas opet mističku tisu, stablo dobra i zla, »koju ne pošjekosmo«. Za ostale oko sebe, koji žive po starome redu, on je izrod, koji je »začorio i sprcao na Aneru kao pašče« i čovjek »koji nije na svoj šesti«...

Njegovo neurastenično bazanje i potreba da pobjegne iz uobičajena života, žudnja za »kraljicom« i nepoznatim, simboli njegova govora i zadirkivanja prikazuju nam u njemu također praoca svih novotara i esteta života. »Bog i narod« uništavaju ga kao korov i nakaze.

Lukan je njegova etička protuteža. U njemu su sve vrline »ognjišta« potpuno ostvarene. On nastavlja prošlost, jer je »kao zemlja«. Oni se bore kao Ahriman i Ormuzd posvuda. Jedan bi htio da trnje sadi na brigu Dorića, drugi goni nečastivoga.

» — Jači si, mnogo si jači!« veli Blažić, ali vjeruje, da ima mnogo više zaobilaznih putova, kojima će ga konačno nadvladati.

Lukan je kao zemlja, koju voli više od života. Kresojevića dolac je simbol hiljada i hiljada naših njiva i mekota, koje su naši djedovi krišom kupovali, od usta otkidali, da ih dobiju, i krvlju međaše topili, da ih očuvaju. Tko od nas sa sela ne zna za Kresojevića dolac? Svaki ga ima za ognjištem, kada se govori o djedu i šukundjedu. U gradovima se živi od dana u dan, od mjeseca u mjesec, od penzije do penzije. Na ognjištu ne igraju stoljeća nikakve uloge. Tu se selo daleko diže iznad građanstva, koje ga prezire i može da zamijeni kao društveni kostur prijeko potrebnu aristokraciju. Potrebno je samo, da pravo selo govori, a ne Blažići mjesto njega.

Lukan je samo karika u beskrajnom lancu djedova: on polaže račun didu Josi, koji je »prvi kamen izvalije, iskopa' i plugom zaora'...«

Praunuci i unuci nastavljaju stari didov posao: svaki kupuje jedan Kresojevića dolac, uravnava putove, prekriva i podzidava stari dom.

Dinastički interesi jači su od bolesnog i slinavog sentimentalizma, koji je romantika ubacila u književnost i tobožnju realnost. Anera prelazi preko svega, da spasi pusto ognjište Lukanovo. Gradski čovjek tek s mukom može da shvati ovo idealiziranje, koje je prirodno i zdravo i diže se do toliko svetačke sublimacije. Budakovi junaci žive pradavnim prirodnim životom, koji je možda za nekoliko hiljada godina odmakao od uobičajenih gradskih shvaćanja. Ali u društvu poput našega, gdje rijetko koji nije do treće generacije seljak, ne treba mnogo, da osjetimo normalnost ovih neobičnih stvari.

Budak nije konstruirao svoga romana, jer, kako sam priznaje, svi njegovi junaci postoje. Oni naravno gledaju sve iz svoga svijeta: »Ognjište« bi možda objasnili kao savršenu reportažu jednoga kriminalnoga slučaja. Anera je »čarobna i ponosna kraljica«, koja kroz generacije ostavlja za sobom svijetli trag kometa, lice iz mitološkoga svijeta, o kome se pjevaju pjesme i pričaju priče.

U očima stranca to su brđani miješane krvi dinaraca i starih prasjedilaca, puni praljudskih rudimenata, surovosti i kriminala, koji im je u krvi, jer nikakva stega ne može da utuče zvijer, pračovjeka; primitivno društvo, koje se množi, jer u tome vidi jedini kapital, i obožava prirodne zakone pod simbolima Lara i Penata. »Grattez le Russe et vous trouverez le Tartare« — rugaju se Francuzi i gradski ljudi promatrajući nesigurnu i tanku naslagu civilizacije za raznim Blažićima, koji svršavaju škole. Tu se Blažić spaja s Glembajima u novu književnu rodbinu. Škola im samo naoštruje pandže i brusi jezik, da spretnije dave i otimlju.

Međutim čak i ovaj nered ukazuje nam, koliki je red iza svega toga. Nekoliko stotina kriminalnih slučajeva godišnje zbog međaša, vina i žena daleko zaostaju za svom podlošću gradskoga života. Na hiljade sela inače živi po pravilima staroga reda i poštenja: dovoljno nam je pogledati prizore, koje je Budak nanizao, a svaki od nas mogao bi ih navesti još mnogo.

»Paško je pogodio, a nije mu bilo teško biti prorokom, kad ni njegova duša nije ništa drugo nego jedna mala čestica te velike, zajedničke seoske duše.«

Ta seoska ili seljačka duša gradi Mićinu kuću na turskome groblju, ruši kule i carstva. Svatko, tko se kupa u njoj, osjeća, kako mu se »duša rascvala zadovoljstvom«, spreman je da žrtvuje sve i učini sve.

Mića, Joso, Anica, Lukan, Manda i nejaki Ive samo su dijelovi te velike seoske duše. To je uzalud objašnjavati ekonomskim zakonima i borbom klasa, premda »mudrijaši« na to pljuckaju kao i Blažić na grudu zemlje.

Joso zna spasavajući oca, da bi isto tako spasio i ciganina i srnu i medvjeda.

Ulazeći osjećajem u ovaj začarani svijet svoga vlastitoga djetinjstva, Budak je naslikao nekoliko lirskih prizora, kojima ćemo teško naći premca u našoj književnosti. Tu su duboki i strašni zakoni života i smrti osvijetljeni sjajem dječjih očiju.

Zar nije tragičan i divan prizor čovjeka, koji se bori s kamenom i kršem za svoj vlastiti život? A kako je tek tragična i bolna ljubav, koja veže duše, dok majka ističe — da j' did pokojnog Josine, a Nikolin pradid bije pobenavije?!

Ovo bolno i tragično izazivanje usuda, pod plavilom neba i sivošću krša, približava se po svojoj tragičnoj ljepoti najdubljemu u čovjeku. Lukan i Anica nose na sebi Edipov kompleks naslijedenoga ludila. Za njima se vuče ta strašna krvava nit kroz stoljeća preko Matije i jednoga Ducine, gdje dobiva latinsko ime u stenjevačkim zapisnicima. U svakome selu znamo za te žalosne komplekse, i do sada se ljudi nikada nijesu usudivali zadrijeti u te tamne predjele, čak se često nevolje i strahote udružuju.

Budakov svijet je sav u autohtonoj kulturi izvan civilizacije. Vjera duboka i silna sastavni je dio te kulture. Ona daje Aneri snage, Lukanu opravdanje. Žandari i štokauz postoje samo kao bauci za Blažiće, škola dira samo površinu i

većinom dače zamjenjuje janje, odnosno, svaki skoro zaboravlja, što je u školi naučio i vraća se starome. Čak ni Amerika ne obuzimlje iseljenika, koji se vraća starim običajima čim potroši dolare. Liječnik je strašilo, koje izjeda dolce.

Kao što se praljudski atavizmi »onoga, što ima u krvi« miješaju u Blažiću sa satanizmom, tako se Anera i Lukan prilagođuju sili krvi čekajući, da ih župnik blagoslovi. Čovjek je sav u prirodi, prožet njezinim redom i njezinim zakonima.

Kompozicija samoga romana je organska, a ne konstruktivistička. Sve se odvija lakoćom i kompleksnošću realnosti. Tipičan »roman-rijeka«, kako ga nazivlje Jaloux. Anera je osvijetljena sa svih strana i ostaje kao jedan od najizrađenijih tipova naše književnosti. Blažić i Lukan ne zaostaju za njom. Za moj ukus otegnula se je četvrta knjiga u romantičkoj sceni nad turskim avanom.

Poredba s Reymontovim »Seljacima« nema nikakva smisla. Budak nije uopće čitao prije »Ognjišta« Reymontove knjige. Reymont je svoju knjigu nekoliko puta sastavljao, sve je konstruirano, sastavljeno od bezbroj fino zapaženih pojedinosti, stvarajući analizom sintezu poljskoga seljaštva. Budak je retrospektivno pošao u dubinu i u jednom mahu izlio je iz sebe svoj jedinstveni svijet.

Zbog toga Budak više ulazi u dubinu, a Reymont u širinu. Jedan više polaže na formu, drugi na sadržaj. Dotiču se u općim seljačkim zapažanjima, zajednički im je ideal ljepote, ali Anera je bolja od Jagusie. Reymontovi su seljaci po razvoju nekoliko stoljeća bliže civilizaciji i svijetu oko sebe. Budakovi Ličani žive još svojim nepatvorenim, prastarim životom. Reymont slika skupine, Budak dolazi do njih preko pojedinca. On roni, dok Reymont pliva.

Za nas Hrvate »Ognjište« otkriva jedan dio domovine i naše vlastite svijesti o sebi. Do sada se više poznamo iz vana, formalno, a u akciji opažamo sve više ono, što se nazivlje značaj. Naš je ljudski tip psihološki vrlo složen i izmiješan kao i naša geološka struktura, i čeka na pisce Budakove nadarenosti i pronicavosti, da ga otkriju u svim varijantama. Time ćemo se sve više oslobađati od robovanja tuđim shvaćanjima o nama samima i od gradske superstrukture. S »Ognjištem« smo bez sumnje dobili naš najautohtoniji, i zbog toga naš najreprezentativniji roman.

U suvremenom metežu ljudskoga društva i suvremene književnosti »Ognjište« nas vraća sve na ognjište naših djedova. Samo nekoliko koraka unazad, pa ćemo se svi naći u svom začaranom svijetu, gdje ljudi žive, kako osjećaju, u redu i poštenju, uništavajući korov po njivama, vukove po šumama i nered po kućama.

Jezik Budakov je vjeran odraz njegovih lica: bez Maretićevih pravila ali autohtono ispravan. Kao svaki veliki književnik, i Budak nas obogaćuje za par stotina riječi. Curenjak, trokeljati, roškati se i još mnogo toga prijete, da će se udomaćiti i van Like.

Sva frazeologija je potpuno nova i neočekivana. I tu smo tek na početku našega književnoga izražavanja. Dok se već drugi narodi guše u klišejima, mi još nijesmo ni riječi sakupili, a kamoli fraze i dogodovštine.

»Ognjište« je organska tvorevina i ne podnosi prepričavanja. Ono je samo grančica velikoga genealoškoga stabla našega naroda u njegovoj borbi za život. *A. Bonifačić*

HRVATSKA NARODNA MUSLIMANSKA POEZIJA

Narodne junačke muslimanske pjesme. Sabrao i izdao Alija Nametak. Islamska štamparija, Sarajevo 1938. Str. 160. — 10 din.

Ova mala zbirka sadržava šest epskih pjesama hercegovačkih, koje je sabirač zapisao g. 1924. i 1925. na Rotimlji, zabitnom selu u planini blizu Mostara. To su pjesme »Nesuđena ženidba Nikole serdara« sa 468 stihova, »Krnjević Alija« (612 st.), »Odobašić Meho« (661), »Ženidba Lalić Mahmutage« (988), »Fazli buljubaša« (320), »Hrnjica Halil i Milić harambaša« (572). Prvih pet pjevao je Ahmed Jamaković, koji je i sad živ, posljednju pokojni Meho Morić. Pjesme su izašle najprije u »Novom Beharu«, zabavnom časopisu sarajevskom g. 1928., 1937. i 1938., kojemu je urednik sam Nametak, i zatim su odštampane u ovu knjižicu. Na kraju su životni podatci o obojici pjevača, osobito o Jamakoviću, koji se rodio oko 1862., i tumač više od 150 turskih i hrvatskih riječi »koje se rjeđe čuju u onom značenju, kako ih pjevač upotrebljava«.

Pjesma »Odobašić Meho« opisuje viteške pustolovine i ženidbu mladoga junaka »iz Varata u Undurovini« i nije nego sasvim samostalna obrada pjesama »Mali Mehinaga« u Jukićevoj zbirci (1. izdanje, str. 500—508), »Smailagić Meho«, koju je zapisao i izdao Fr. Krauss 1886. i kasnije Nametak. Taj junak, koji u različnim pjesmama nosi različna imena, upravo je sin Smail-age Cifre i sinovac historijskoga junaka Hasanage Cifre iz Velikoga Varadina (danas Oradea Mare), za kojega znamo, da je poginuo ili umro godine 1684. Potanje o tomu vidi moj članak »Tri junaka Cifre« u kalendaru Narodne Uzdanice za 1936., str. 105—115. Jedna varijanta ove pjesme nalazi se u velikoj rukopisnoj zbirci Muharema Kurtagića iz Prijedora (1405 stihova). Obradovao sam se, kad sam u ovoj Nametkovoj versiji našao stihove:

> Kad je meni poginuo babo
> kod gomile viš' Babina Duba,
> posjek'o ga Crnovrh Lazare,
> a ja nejak osta' iza babe...«,

jer je u njima sačuvana uspomena na mejdane, koji su se doista kod Babina Duba, na granici mletačkoj i turskoj, dijelili između Bošnjaka i mletačkih Hrvata. Poznat nam je mletački opis jednoga takvog mejdana između Vida Hielisicha i nekoga turskog junaka Demir-hana godine 1599. Pišući članak »Pozivanje na mejdan pre-

slicom« [Nastavni Vjesnik« XL (1932.) 313—318] nijesam znao, koje je to mjesto Madonna della Rovere, spomenuto u izvještaju mletačkoga konjičkog zapovjednika, no poslije sam u Bianchi, Zara Cristiana našao, da je to Babin Dub, poznat i inače narodnoj pjesmi (na pr. Šunjićevoj zbirci 1. izd. str. 95 i u Kačićevoj »Pismi od Močivune Vuka«). Čini se, da se ta Madonna della Rovere hrvatski zvala Stomorina (Sveta Marija). jer se u jednoj oporuci od g. 1370. spominje crkva Svetoga Petra Stomorinovca u Babinu Dubu. (L. Benevenia, La Chiesa di S. Francesco di Zara. Rivista Dalmata V 143).

U idućoj pjesmi »Ženidba Lalić Mahmut age« svatovi Mahmutage Lalića prevoze se preko vode Bukanje i vesledžije

»premetnuše svate svekolike,
a najpotlje lijepu đevojku«.

Ovaj red u prevoženju preko rijeke razjašnjava nam Jukićeva pjesma »Ženitba Malog Radoice«, u kojoj drugi turski svatovi — pjevač je zaboravio reći, čiji, — vode Ziliju, kćer dizdara kaniškoga, i kad dođu do Drave, govori im đumrukčija:

»Čuješ li me, svatski starešina!
Ne ću tebi ja prevest' djevojke,
jer ja ne znam sreće u djevojke; —
najpred ćemo prevesti svatove,
poslije njiha kićenu djevojku.«
(Str. 357 i 226—230.)

Ime vode Bukanje u Nametkovoj pjesmi bit će pjevač uzeo od Bukanja, sela općine Dobromani, kotar Trebinje.

U pjesmi »Hrnjica Halil i Milić harambaša« Halil »kuša junačku sreću« s Milićem harambašom, kojemu odsiječe glavu na mejdanu i metne u zobnicu, a konja Milićeva dovede sa sobom k bratu Muji, koji ga s braćom čeka u Kunari kod mnogo spominjana Ramina bunara. Mujo ne zna, da je Halil pogubio harambašu, i opazivši ga viče mu »iz diljega«:

»Ej Halile, žalosna ti majka,
što si ukr'o konja Milićeva?
Zar ne može pješe na Turćiju,
obojici posijeći glavu?«

Halil dođe k braći, nazove im selam i mjesto odgovora izvadi mrtvu glavu iz zobnice i baci je pred brata:

»Odma' Mujo na noge skočio
ispred mrtve Milićeve glave.«
(Str. 131 v. 535—6.)

Mali, finim realizmom ocrtani prizor sličan je završnoj sceni u Karadžićevoj pjesmi »Kraljević Marko i Musa Kesedžija«, kad Marko donosi glavu Musinu pred cara od Stambola. Ova crta poznata je i staroj epskoj tradiciji grčkoj. Kad Euristej, kralj mikenski, ugleda Herakla s kožom nemejskoga lava, popadne ga tolik strah od božanske snage junakove, da se zavr'o pod mjedeni kotao i otada ne pušta Herakla preda se, nego mu nove naloge izdaje van zidova gradskih preko Kopreja, sina Pelopova.

Posljednja pjesma »Ropstvo Hrnjice Muje« predstavlja paralelu k pjesmi »Hrnjica Mujo u Janoku zarobljen« u Hörmannovoj zbirci II br. LII. Vers: »Vidi krka i na njemu brka« str. 138 (tako i na str. 48) glasi u starijih pjevača: »Vidi krmka i na njemu brka« (tako u Hörmanna II 196. 2. izdanje).

Pjesme ne zaostaju za sličnim pjesmama hercegovačkim u Hörmannovoj zbirci i mnogo su bolje od drugih nekih pjesama, koje su zapisane u novije vrijeme, na pr. sinjske pjesme O. fra Stjepana Grčića. *Antun Šimčík*

»NAŠ JADRAN«

Najnovije divot-izdanje Jadranske Straže

Arhiv izvršnog odbora Jadranske Straže u Splitu izdao je nedavno luksusno djelo pod naslovom: »Naš Jadran — Prirodne ljepote i umjetnost«. Bakrotisak i štampa Jugoslavenske tiskarne u Ljubljani (Karel Čeč), Split, 1938.

Omašna je to knjiga velike osmine, u tvrdu platnenom uvezu, a sastoji od dva posebna dijela: prvi je tekst i zaprema 68 strana u šest opsegom nejednakih priloga (stranâ: 4 + 2 + 19 + 21 + 9 + 6); drugi donosi same slike bez natpisa ili kakve druge oznake osim broja, svega ih je 214 na isto toliko strana, a što koja predstavlja, objašnjava tek sadržaj, pravo kazalo na koncu, naslovljujući pojedinu sliku, označenu brojkom! Popis suradnika pred tekstom donosi ujedno i njegov sadržaj.

Priloge za tekst napisali su redom ovi pisci: dr. Ivo Tartaglia, predsjednik Jadr. Straže; Ivan Meštrović, akad. kipar; dr. Mihovil Abramić, direktor Arheološkog muzeja u Splitu; dr. Ljubo Karaman, kustos istog muzeja i specijalist za povijest umjetnosti; dr. Artur Schneider, direktor Strossmayerove galerije slika; i ing. Kamilo Tončić, direktor splitskog etnografskog muzeja — prema tome sve sama pozvana i za obradu pojedine grane predmeta mjerodavna lica. Same slike, od 1 do 214, raspodijeljene su u četiri skupine: I. Prirodne ljepote, II. Arhitektura, III. Slikarstvo, IV. Kiparstvo.

Dva prva članka pjesnički su uvod, i oblikom i sadržinom prave pjesme u prozi, u slavu našega Jadrana i na oduševljenje Stražinih čitatelja. U svome članku »Naš Jadran« dr. Tartaglia zanosnim i lapidarnim riječima veliča naše more, njegove obale, naša primorska sela, gradiće i gradove, fizička i duševna svojstva našega primorskog naroda, i svaku od tih česti svoga hvalospjeva završava poklikom: To je naš Jadran!

Meštrović u svome prilogu »Stražimo stražu« kiparskom zbitošću i jedrinom stila tumači, što smo mi Hrvati bili i postali, i što jesmo i danas u tome našemu primorju, i zašto ne prestajemo da i unapredak budemo njegova vjerna straža. Po njemu smo — naglašava kipar-pisac — narod Sredozemnog mora i Sredozemlja, krvna braća južnih i ostalih Sla-

vena, ali i duhovna braća Romana i Helena i ostalih naroda Mediterana, sjevernjaci podrijetlom, ali izmiješani sa starosjediocima i oplemenjeni višestrukom kulturom kao hiljadugodišnji član te u prošlosti najnaprednije porodice. Na tom rukavu Sredozemlja rodiše se i odnjihaše naše najčistije misli i naše najljepše pjesme, najveličanstvenije građevine, najčudesnije slike i kipovi, naše najljepše crkve i naši najosebujniji gradovi. Eto, zašto mi na Jadranu stražimo stražu, a stražimo je, branimo je od svih drugih, ali isto tako i od sebe: od tuđe grabežljivosti, ali i od svoje nebrige i pospanosti. Neka je zato prva naša misao upućena našem Jadranu, njegovim žalima i planinama, s kojih se najljepše i najbliže zbori s vječnošću; neka cio svijet zna, da smo mi njegova straža bez prijetnje ikomu, ali i bez ikakva straha od ikoga, stražari po kulturi, po duhu, po svom naprednom radu, i zato se ne bojimo ni sile ni nasilja, jer se duhovni život ne može niti sabljom presjeći niti iz puške ubiti. I zato primamo za brata svakoga, ali za gospodara nikoga! — meštrovićevski zaključuje Meštrović, snažan, kada to hoće, i na peru.

Abramić i Karaman, znanstvenom metodom svojih struka, a dikcijom stila i jezika kojima je raspored misli i ukusna jednostavnost izražavanja spisateljska odlika postignuta spremom i vježbanjem, prikazuju političku i kulturnu prošlost istočne strane Jadrana: prvi to radi počinjući otkada su najstarije ljudske nastambe preko bilo kakvih dokaza ili pisma ostavile tu kakav biljeg ili uspomenu, i proteže svoja izlaganja do razorenja Salone (g. 611. pr. Kr.) i dolaska Hrvata; drugi stručnjak započinje upravo odatle svoj kratki prikaz povijesti umjetnosti. Karaman dakle nastavlja Abramića, samo što suzuje predmet na samu umjetnost.

Dr. Abramić ne daje običan povijesni nacrt ožimanjem kakve povijesti staroga vijeka. Kao vrstan arheolog, koji raspolaže velikom riznicom znanja iz svoje struke i bogati je neprestano vlastitim istraživanjem na licu mjesta, povezujući govor kamenih i kovinskih spomenika s kazivanjem pisane riječi od pamtivijeka slaže povijest po svom vlastitom gledanju i ocjenjivanju, kao da bi to bio dosad prvi pokušaj te vrste. On tu povijest izlaže u ovim glavnim crtama: Prethistorijski period, predstavljen raznovrsnim tvorevinama ljudske ruke, alatom i oružjem iz kamenog doba, obilno zastupanim tragovima neolitika, predmetima od bakra i bronza iz starijeg i mlađeg brončanog doba, ne označuje još stanovnike Jadrana po imenu, nego po stepenu njihove kakve im god kulture i načinu života. Istom usmena predaja, zadržana kao kakva okamina u nomenklaturi i toponomastici, i do nje pisani izvori grčki i rimski označuju, iako još neodređeno, prve poznate narode indoevropskog porijekla, Pelasge, Kare i Lelege, i napokon bacaju snopove svijetla na Ilire, narod skupnog imena za mnogo jezika i srodnih plemena. Stanujući uzduž cijelog Jadrana i po njegovu dubokom zaleđu oni prethode i zatim prelaze u povijest Grka i Rimljana: Od VIII. stoljeća pr. Kr., za nešto jače kolonizatorske djelatnosti grčkih država — gradova, primorski dio tih Ilira dolazi u dodir s Eubejcima, s Korinćanima, Kniđanima, Fokejcima i Korkiranima, i saobraćajući s njima po trgovini i plovidbi žive u dobrim odnosima sve do dolaska Rimljana poslije drugoga punskog rata. Sad se već dobro razlikuju i pojedina njihova plemena: Njihov su najzapadniji ogranak Veneti; oko Kvarnera, u Istri, Hrvatskom primorju, Kranjskoj, oko Velebita i u Lici, stanuju Japudi; niže do njih, uz obalu, Liburni; od Krke do Cetine Delmati, pa Neretljani, pa Saorsi i Autarijati, i napokon oko Boke Plereji i Ardijejci. Među svima njima ističu se Ardijejci kao osnivači prve ilirske narodne države. Rimljani se sukobljuju s njihovim kraljem Agronom i s kraljicom Teutom (g. 228. pr. Kr.); g. 167. pobjeđuju i zarobljuju njihova posljednjega kralja Genthiosa i time osvajaju južno i srednje primorje, dok su sjeverno i unutrašnjost ostajali još slobodni. Rimsko je ratovanje najduže trajalo s Delmatima, najotpornijima, i bilo dokončano tek 159. pr. Kr. G. 129. podliježu i sjeverniji Japudi. Car August oživotvori 35. g. Cezarovu osnovu pokorivši čitav istočni Jadran s bližim zaleđem. Zajednički ustanak svih pobunjenih Ilira, koji buknu g. 6. od Dunava do Jadrana, skrši mučno ali konačno Augustov pastorak Tiberije, kasniji car.

Ugušenjem te posljednje najveće bune Ilirik se preustroji u rimsku Dalmaciju pod carevom upravom obuhvatajući teritorij od Jadrana do Save, u Istri do Raše i dalje prema sjeveru do Panonije, na istoku do Mezije, a na jugu do Macedonije, sa sjedištem pokrajinske uprave u Saloni. Pod rimskom se upravom uređiše naselja većega stepena, kolonije i municipiji; a isto tako i seoske općine ili župe, zvane civitates, sve tri vrste po rimsko-italskom uzoru. Naprotiv se čisto grčka naselja upravljahu po svojim gradskim ustanovama u okviru rimske provincije. Sigurno i mirno življenje bijaše odsle trajno zajamčeno novim sastavom vojske u I. stoljeću po Kr.: ovdje su služili vojnici iz gornje Italije i Male Azije, iz Španije i Belgije; urođenici su radi opreza odlazili u vojsku u Afriku i Britaniju i na Rajnu. Vojska je ovdje, i radi prometa i radi sigurnosti, od mora pa po cijeloj unutrašnjosti gradila ceste i krčila putove. Poradi mirna življenja i blagostanja u trajanju od tri stoljeća kolonije i municipiji poprimali su monumentalan izgled: nicale su tu javne zgrade, amfiteatri za gladijatorske igre, vodovodi, nekropole s nasadima. Okolo su nastajale villae rusticae, seoski zaseoci i gospodarstva. Glavni grad Salone dosegnu u tom pravcu vršak razvitka.

Pri samom koncu III. stoljeća gradi se do Salone golema palača, residencija cara Diokleci-jana, najznamenitije političke ličnosti, koja se rodi na izmaku poganstva u ovoj pokrajini,

velikog državnika reformatora, djelitelja rimskog carstva na istočno i zapadno, posljednjeg progonitelja kršćana (g. 304.). Za sami jedan decenij prevladava kršćanstvo i u ovoj pokrajini postavši mediolanskim ediktom cara Konstantina državnom vjerom. U tom prvom kršćanskom periodu Dalmacija daje drugu najveću ličnost poslije Dioklecijana: sv. Jerolima (g. 348. rodio se u Stridonu, a umro u Palestini g. 420.). Za tri dalja stoljeća tragom političke rimske organizacije razvija se i crkvena kršćanska: cijela se pokrajina podređuje salonitanskom nadbiskupu i do sredine petog stoljeća ne doživljuje znatnijih potresa; ali dalje, i ona pada poprištem neprijateljskih najezda: gotske, ostrogotske, avarske i avarsko-hrvatske. God. 611. Salona je sasvim porušena. G. 641. misionar opat Martin po nalogu pape Ivana IV., rodom Dalmatinca, dolazi u primorsku Dalmaciju, otkupljuje kršćansko roblje, skuplja i prenosi posmrtne ostatke sv. Dujma, sv. Venancija i ostalih dalmatinskih mučenika u Rim; te se moći sahranjuju blizu lateranske crkve u posebnoj kapeli: oratoriju sv. Venancija, u kojem su mozaikom predstavljeni solinski mučenici i sv. Mavro iz Poreča u Istri. To je svetište prvi dokazni spomenik o izminuću starog i početku novog historijskog perioda u ovome primorju. Njim se ujedno nagovještа i pokrštenje Hrvata i nastajanje primorske Hrvatske...

Čitajući u mnoštvu vazda sigurnih podataka Abramićeva izlaganja obuzimlje nas na koncu želja, da u tako ožetu, jasnu i uvjerljivu prikazu, zasnovanu na isto tako objektivno utvrđenim činjenicama, upoznamo i povijest one novonastale bizantinske Dalmacije, minijaturno sužene na nekoliko gradića i otoka, i one također novonastale primorske Hrvatske, kolijevke hrvatske državne organizacije i hrvatske kulture: da odatle pratimo njihov razvitak u jedinstvenom državnom sklopu i njihovu dalju sudbinu do dolaska Mlečića s mora i Turaka s kopna, pa i dalje sve do pada republike sv. Marka i turskog uzmicanja. Nastavljajući čitanje slijedećega, Karamanova članka, uprkos naslovu osjećamo prvi dojam, da je to ono, čega smo željni...

U vješto zbijenom i vrlo kratkom uvodu Karamanove radnje čitamo između ostaloga i ovu stavku: »Malo godina po razorenju Salone jedno ratničko pleme zvano Hrvati spusti se s Karpata, svlada Avare, oslobodi iz njihova jarma doseljene slavenske mase, nametne im se za gospodara, te im dade i svoje ime.« Natuknuto je tu zatim pokrštenje Hrvata za Karla Velikoga, nastajanje njihove čvršće političke organizacije u primorju, njihovo usvajanje zapadne civilizacije, prisajedinjenje romanskih gradića u XI. stoljeću, njihovo posvemašnje kroatiziranje do XIV. stoljeća, da se konačno naglasi i obrazloži, kako se kod Hrvata usvajanjem grčko-romanskih kulturnih tekovina i društvenih uredaba preko tih gradova, podržavanjem mnogostrukih veza s apeninskim poluotokom i primanjem svakojakih pobuda i utjecaja, rađa primorsko-dalmatinska, hrvatska umjetnost: umjetnost, koja je doduše sprva potaknuta i kasnije više zabavljena prerađivanjem onoga, što je bilo zatečeno i kod drugih upoznato, ali koja spajanjem stvara i nove kombinacije i svoje originalne oblike sredstvima i mogućnostima svoje sredine, temperamentom i dušom naših ljudi u gradovima.

Dr. Karaman iznosi dakle u kratko povijest naše primorske umjetnosti. Pišući o tom užem predmetu on svejedno ima na pameti i sva politička i druga kulturna zbivanja i pod njihovim vidom prati i prosuđuje postanak i razvitak umjetničkih tvorevina, njihove veze, izvore i odnose kroz sva tri glavna razdoblja: starohrvatsko (od IX. do XI. stoljeća), srednjevjekovno slobodnih općina (od g. 1102.—1420.) i mletačko (od 1420.—1797.). Ovo treće možda bi bolje bilo nazvati »doba pod mletačkom vladavinom«, ma da su sami Mleci za našu umjetnost (slikarstvo i graditeljstvo), pa i za našu narodnu knjigu kao izdavačko središte, imali prevažan utjecaj.

Odlike su Karamanova prikazivanja i u ovom radu ožetost, jasnoća i distinkcija. Ne zaplećući se u zakučasto pitanje podrijetla starohrvatske umjetnosti, koja se sastoji od crkvenoga graditeljstva — malih crkava u kamenu — u prostoj tehnici — i crkvenog pokućstva s dragocjenim rjeđe sačuvanim predmetima iz crkvenih riznica, on te crkvene zgrade dijeli u dva vremenska odsjeka: U prvom, početnom, one imaju trolisni, četverolisni, šesterolisni, čak i osmerolisni tlorisni oblik, oblik pravokutnika, četvorine, križa, bez arhitektonskih pojedinosti, malenih dimensija, s krovom na svod ili kupolu. Pisac navodi primjere tih oblika po još sačuvanim ostacima u cjelini ili u porušenom stanju: sv. Križ u Ninu, najmanju katedralu kršćanstva; sv. Petar u Priku (XI. stolj.), sv. Barbaru u Trogiru (IX. stolj.), sv. Petar, po Buliću krunidbenu Zvonimirovu crkvu u solinskoj »Gradini«, kvadratnog oblika s kupolom koja se upire na osam oktogonski poredanih stupova; crkvice u okolici Splita i Knina, sv. Donat u Zadru, građen po uzoru dvorskih kapela Karla Velikoga, zatim one preko Neretve, na dubrovačkim otocima Koločepu, Lopudu i Šipanu; jednu osmerolistu u selu Ošlju, sv. Mihajlo u stonskom polju, i dr.

U drugom pododsjeku razmatra crkve, nastale po dolasku benediktinaca, osnivača brojnih samostana, a za hrvatskih kraljeva, pristalica reformnog crkvenog pokreta: one su već bazilikalnog zapadnjačkog tipa, dugoljasta oblika na tri broda, s ravnim, u početku drvenim stropom, i monumentalnih razmjera. Ima ih više, negdje još sačuvanih ili pregrađenih: sv. Petar na Rabu, u t. zv. Drazi; katedrale u Rabu i Krku; druge sasvim porušene u okolici Biograda, Knina i Solina; sv. Vid župana Dragoslava kod Dobrinja i sv. Lucija kod Baške na Krku; sv. Arhanđel na ostrvcu kod rta Planke. Njihova je vanjština obilježena nizo-

vima lezena i slijepih lukova, a unutrašnjost već bogato uređena: s oltarima pod baldakinima, s kropionicama i propovjedaonicama, s pregradama svetišta s kamenim ornamentima, rezbarijama, lozicama, zvijezdama, lukovima, kukama, stiliziranim palmetama, rjeđe pticama i zvijerima, ali nada sve s pleternim ukrasom u evoluciji i pretvorbi talijanskoga pletera od VIII. stoljeća nadalje. Ovo neplastično linearno ukrašavanje, najčešće i najkarakterističnije uzduž čitave jadranske obale, prodirući čak i u gradove, najoriginalnije je na svom izmaku u XI. stoljeću, kada počinje da miješa i motive romanike. i kada se uza nj javlja i nevješto isklesan čovječji lik (podanik pred hrvatskim dostojanstvenikom u splitskoj krstionici).

Od rizničkih predmeta rijetki su još, ali dragocjeni ostaci iz ovoga doba: srebrni kovčežić s moćima iz Franačke u Ninu, evanđelistar splitskog kaptola iz VIII. stoljeća, ukrašeni kodeksi crkvenih knjiga u Trogiru, Splitu i Zagrebu, te mnogo ukrasnih predmeta iz grobova, oružja, naušnica, vitica itd.

Drugo doba pripada isključivo slobodnim općinama, ili samoupravnim komunama, jer dok kopneno zaleđe poradi čestih borba hrvatske gospode i provala Tatara i Turaka pruža posve malo (ruševine koje crkve i sredovjeka groblja s rezbarijama na kamenim stećcima), dotle primorski gradovi, koristeći se takmičenjem Venecije s hrvatsko-ugarskim kraljevima, uz slobodu i veliko blagostanje doživljuju i zlatan period umjetničkog procvata. Preko veza s Apulijom i s ankonitanskim Markama udomljuje se kod njih najprije romanika u umjetnosti katedrala: u Kotoru (sv. Tripun), u Dubrovniku (katedrala porušena) gdje se oteo potresu klaustar Male Braće, u Trogiru (sv. Lovrinac, kasnije sv. Ivan), u Zadru (sv. Krševan i sv. Stošija). Te su građevine vjerne osnovi jednostavne bazilike na tri broda, s polukružnim apsidama kao u prva kršćanska vremena, ali su im daleko bogatije arhitektonska i plastična dekoracija i svodovna konstrukcija. Propovjedaonice, splitska i trogirska, remek-djela su domaćih majstora; portali su umjetnička čuda, nadasve onaj Radovanov u Trogiru; okrugli prozori pročeljâ, vijenci, slijepe arkadice, otvorene galerije razblažuju oko; vitki zvonici (splitski nad Porta-ferreom Dioklecijanove palače i drugi sv. Dujma, pa rapski, pa zadarski sv. Marije) plod su zrele romanike, ali svojim suživanjem prema vrhu nagovještaju gotiku. I drvene vratnice sv. Dujma u Splitu nalaze svoga velikog rezbara umjetnika u Andriji Buvini; isto tako i skulpture: osim Radovanovih u Trogiru dvije su lavske, slične njegovima, na ulazu u splitski zvonik, a na prvom njegovu spratu relijefi Kristova rođenja i Blagovijesti; zatim dvije statue, Anđela i Marije Blagovijesti, već posve gotičke, nad ciborijem u Trogiru, i sarkofag sv. Ivana Ursinija; skulpture u kotorskoj katedrali iz XIV. stoljeća, i dr. Raka sv. Šimuna od pozlaćena srebra u Zadru jedinstvena je umjetnička tvorba.

Pored svega toga bogatstva arhitektonske, plastičke i skulpturne umjetnosti slikarstva još nema, osim oskudnih ostataka freska u Zadru, Trogiru, na Braču i u Boki, i nekoliko naslikanih raspela i minijaturama ukrašenih kodeksa, među njima i Hrvojev misal, koji je nekada dospio u staru carigradsku sultansku palaču Eski-Saraj. Mršava su naknada toga nedostatka brojno zastupani i umjetnički izrađeni moćnici, križevi, kaleži i vezeno crkveno ruho i rublje.

Umjetnost trećega doba, po svojim tjesnijim i neposrednijim vezama s talijanskom uopće i s venecijanskom napose, iako se ni tada ne prestaju javljati talentirani domaći majstori, potpada pod sve veću zavisnost. U ovom odsječku dvije su pojave od osobita značaja: jedna je djelovanje nekojih talijanskih umjetnika kod nas i kao naizmjence naših u Italiji; druga je pojava ta, što primorsko-dalmatinska umjetnost, bila ona od naše narodne ili strane ruke, poprima na našemu tlu svoj poseban karakter i kolorit. Gotika i renesansa, koje se amo uvode na tri struje, južno-talijansku, lombardsku i venecijansku, nisu talijanske ili venecijanske: one su po svom posebnom karakteru naše, ma zvale se točnije i dalmatinsko-venecijanske.

Napuljac Onofrio della Cava, tvorac dubrovačkog vodovoda, kneževa dvora i triju česama na Placi, surađuje negdje i s našim primorcem Ratkom Ivančićem; Bonino de Milano, graditelj jedne palače u istom Dubrovniku, kasnije propale, i kapele sv. Dujma u splitskoj katedrali, uvodi lombardsku gotiku; Matija Gojković, obnovitelj trogirskog zvonika, i Juraj Dalmatin, graditelj šibenske katedrale, i za to po njoj nazvan Giorgio da Sebenico, iako bijaše rodom Zadranin, presađuju amo mletački stil »gotico fiorito«. Šibenska katedrala, započeta 1431., najveličajnija je građevna umjetnina ovoga razdoblja. Od Jurja, koji je bio ne samo genijalan arhitekt nego i dobar kipar, potječe i šibenska krstionica, zatim raka sv. Staša u splitskoj katedrali. Njegovu je gotiku naći u klaustru Bijelih fratara u Dubrovniku i u prozorima Dvora, ima je od Kotora do Raba, i čak preko granice, u Ankoni. I Jurjevi pomagači su znameniti: Andrija Aleši iz Drača, izvađač krstionice i palače Cipiko u Trogiru, te Nikola Fijorentinac, donosilac renesanse u ove strane, zapravo njezine toskanske dekoracije i realističko-dramatskog pravca Donatellove skulpture.

Nikola se upravo saživio s dalmatinskom sredinom, jer je u njoj dugo boravio i mnogo radio. Njegova su divna djela: kapela sv. Ivana u trogirskoj katedrali, ukrašena dekoracijama, relijefima, puttima, statuama svetaca u nišama, poviše kojih se penju obijesni mališani, s kasetiranim svodom, iz koga proviruju ljupke glavice anđela; zatim Sobotina grobnica, sarkofag pod kojim bolno stenju dva lava, nad oltarom u trogirskoj dominikanskoj crkvi, i fragmenat polaganja Krista u grob; napokon kupola s polukružnim svodom šibenske katedrale. Po Nikolinoj djelatnosti, ili po njegovu

utjecaju, renesansa bijaše prodrla oko 1500. u sve dalmatinske gradove. Graditeljskom djelatnošću, koja je življe trajala do XVII. stoljeća, i primjenom umjetnosti na praktičke svrhe primorski gradovi u daljem svom izgradivanju poprimaju tipičan izgled, koji im je i kasnije ostao. Bili su negdje opasani i jačim bedemima i utvrdama. Utvrde Porta terra ferma u Zadru i sv. Nikola na ulazu u šibensku luku bile su izgrađene po nacrtima Mlečanina Sammichelija. Palače za upravnike i lože za sudske svrhe, arsenali, skladišta za trgovačku robu, čatrnje za vodu, kule za obranu, u središtu obično trg s palačom gradskoga kneza, gradski toranj za sat, standart za barjak i dr., tipične su građevine i uređena javna mjesta svakoga našega primorskog grada, venecijanske po površnom izgledu, ali to u bitnosti nisu. Karakteristike su to južnjačkih, mediteranskih i uopće primorskih gradova, ovih naših napose, gdje je upotrebljavan isključivo domaći kamen radnom vještinom domaćih klesara i tesara, i gdje zbog brdovita tla nastaju slikovite »vedute«, kakvih lagunska Venecija nigdje i nikada ne pruža.

U dva posljednja stoljeća, XVII. i XVIII., opada sve više svaka, pa i graditeljska umjetnost: apsorbira ih sve više Venecija, koja je i sama u opadanju. Dobavljaju se odatle za sve naše krajeve gotove umjetnine, navlastito slike, a katkad i kipovi, kao ona 4 kipa evanđelista oko vrha trogirskog zvonika, što ih je tamo poslao mletački kipar Alessandro Vittorio. Dalmatinsko autohtono slikarstvo, u koliko se moglo razvijati počevši od domaćih primitivaca, slikara raspela, madona i poliptiha u duhu i načinu mletačkoga slikarstva XV. i XVI. stoljeća, svelo se konačno na puki stepen obrta. Izuzetak je Dubrovčanin Nikola Božidarević, slikar svetaca sanjarskog izgleda.

Izažeo sam nešto opširnije Karamanov prikaz, da bih iscrpnije predočio način njegovih izlaganja i zanimljivost njegova sadržaja. Samo svestrano i temeljito obaviješten stručnjak može tako vješto i pouzdano obrađivati svoju struku. Karamanu je k tome svojstvena i još jedna odlika: on o toj struci umije i odlično pisati.

Dr. Schneider svojim člankom »Umjetnici iz Dalmacije i Hrvatskoga primorja koji su djelovali u tuđini« obara mišljenje, da naše jadransko primorje možda nije radalo velikih slikarskih talenata. Bilo je i glasovitih, ali eto, odraslih i razvitih u tuđini i za tuđinu, kojoj kao da su vraćali zajam za djela onih umjetnika tuđinaca, koji su se doseljivali k nama i kod nas radili. Tu je naš Juraj Ćulinović (Sclavonus Dalmaticus) iz XV. stoljeća, rodom Skradinjanin, slikar Bogorodice i svetačkih likova antikiziranim ornamentalnim stilom i mletačkim kolorizmom; tu je još poznatiji i priznatiji Juraj Glović, minijator iz XVI. stoljeća, Vinodolac iz Grižana, učenik Mantovanca Gjulija Romana; tu Andrija Medulić iz istog stoljeća, rodom vjerojatno iz Nadina, crtač kaligraf, slikar nježnih i dražesnih likova impresionističkim načinom, uzor mladomu Tintorettu, sljedbenik Ticijana i Rafaellove rimske škole; tu je iz istog stoljeća, neizgrađen do potpunosti radi prerane smrti, Stjepan Crnota, Rabljanin, slikar apostola sv. Petra i Pavla i Isusa koji goni trgovce iz hrama, unapreditelj problema mletačkog slikarstva; napokon je tu barokni bakropisac Federiko Benković, vjerojatno Omišanin iz XVIII. stoljeća, dvorski slikar izbornoga kneza Schönborna u Pommersfeldenu i Würzburgu, umjetnik složenih komponenata, ali i utjecatelj na mletački settecento i na austrijsko slikarstvo rokokoa.

Osim ovih slikara Schneider prikazuje u svom kratkom i savjesno obrađenom osvrtu i predstavnike drugih vrsta umjetnosti u tuđini, a Hrvata rodom ili podrijetlom, počevši od onoga Pavla Badaloni-Schiava, fjorentinskog slikara, ili od onoga Petra Ilirca, graditelja basilike sv. Sabine za pape Celestina I., ili Dubrovčanina Šimuna iz XIII. stoljeća, autora dvaju relijefa nad portalom crkve sv. Andrije u Barletti. Iza tih jedva poznatih u članku se navode proslavljeni i u historiji umjetnosti dobro poznati i ocijenjeni umjetnici: Dalmatinac Niccolò dall'Arca, kipar iz doba renesanse, autor terakotne grupe Pietà u Bologni i tvorac groba (arca) sv. Dominika Guzmana, po čemu je dobio i svoj nadimak; Lucijan Vranjanin, crtač triumfalnog luka Alfonsa Aragonskoga u Napulju, graditelj veličajnog Palazzo ducale u Urbinu, zastupatelj stila visoke renesanse; Franjo Vranjanin, kipar, medaljer i graditelj, na glasu po svojim kipovima Bogorodice i djevojačkim bistama; Trogiranin Ivan Duknović, kipar i arhitekt, izvađač grobnica Tebaldija i Ferricija u Rimu, korske pregrade u sikstinskoj kapeli, golemog spomenika Pavla II., relijefnih portreta i kipova mekih i punih oblika; Šibenčanin Martin Kolunić-Rota, bakrorezac, čuven sa svog bakroreza po Mikelandelovu »Posljednjem Sudu« i sa svojih bakroreznih portreta znamenitih ličnosti bečkog dvora, štićenik svoga sugrađanina, ostrogonskog nadbiskupa Vrančića, uzor u bakropisu Francuzu Rebelu i Nijemcu Grenteru; konačno drugi Šibenčanin, manje poznati bakrorezac Natale Gerolamo Bonifazio, koji je djelovao isključivo u Rimu, a rezao u bakru i geografske karte i vedute.

Schneiderov članak o našim primorskim umjetnicima u tuđem svijetu zgodno dopunja glavni, Karamanov, kako to čini i zadnji po redu, Tončićev o »Narodnoj umjetnosti«, što bi bolje bilo kazati: o umjetnosti pučkoj ili seljačkoj. U Tončićevu su dovoljno obilježene sve značajke, sva ljepota i važnost ženskih radova, nadasve veza. Učinjeno je to i preobiljem pjesničkih riječi; ali je bio poželjan stvarniji pregled i bolji raspored misli bez suvišnih ponavljanja. Što je članak natrunjen i nekojim jezično-stilskim neispravnostima, to se uz osam očiju četvorice članova redakcije, Fiskovića, Magjera, Parača i Uvodića, nije smjelo nikako dogoditi.

Najposlije neka je ovdje i nekoliko mojih više primjedaba nego zamjeraka: Bilo je po mom sudu poželjno, da se još jednim prinosom, kakav je Abramićev, i nadovezujući na njega, prikaže i politička povijest dalmatinske Hrvatske od razorenja Salone do hrvatskog preporoda u prvoj polovici XIX. stoljeća; osim toga da se u članku, kakav je Karamanov, prikaže i naša starija primorska književnost, jer i ona prelazi u područje umjetnosti. Razmjerno je mogao biti povećan i slikovni dio za te nove priloge teksta kao i za one sadašnje, koji nisu slikama zastupani: šesti je na pr. bez i jednog otiska veza ili ženskog rukorada. Tako popunjeno izdanje predstavljalo bi zaista Naš Jadran u cijelosti, po njegovoj prirodi, njegovoj kulturno-umjetničkoj, političkoj i književnoj prošlosti.

Još nešto: Kada se tako s više strana raspravlja o Jadranu i našemu primorju iz daleke i bliže prošlosti, o njegovim stanovnicima, gradovima, otocima i granicama, nametala se je sama po sebi potreba jedne geografske karte. Barem jedne! Bez nje se teže snalazi ne samo neupućeniji, nego i koji učeniji čitalac, ne dokučujući što je to rimska i bizantinska, a što sredovjeka Dalmacija, i gdje je riječ o Hrvatskoj, pomišljajući samo na onu preko Velebita, onda manje poznatu pod tim imenom.

Dr. Vinko Lozovina

IZ PRIJEVODNE KNJIŽEVNOSTI

PRVI ČAPEKOV ROMAN U HRVATSKOM PRIJEVODU

Karel Čapek: Prva smjena. Preveo B. Vračarević. Izd. Binoza-sovjetski pisci. Zagreb, 1938. Str. 188.)

Možda je to igra slučaja, da su se na hrvatskom jeziku najednom pojavila — u vrijeme najvećeg interesiranja za ČSR — dva djela jednoga od najboljih čeških književnika Karla Čapka: njegovi glasoviti »Razgovori s Masarykom« i jedan sjajan roman »Prva smjena«, o kojemu ćemo reći nekoliko riječi. Usput napominjemo, da se u vezi s nedavnim događajima oko ČSR u svjetskoj štampi mnogo spominjalo ime Karla Čapka, jer je on u vrlo teškim časovima republike opominjao duhove, da ne klonu i upravljao svoje apele na čovječanstvo. I u našoj štampi bio je objelodanjen njegov apel na intelektualce čitavog svijeta, kao i poznata njegova »Molitva«.

Već se po samome naslovu romana — Prva smjena — može zaključiti, da se u njemu radi o radnicima. U ovome slučaju rudarima. Tema koliko zahvalna toliko teška. Čapek je posegnuo duboko u nju i dao je u svom posebnom osvjetljenju. Središte radnje nije jedno, već ih ima više, tako da se ne zna, na što je autor polagao najviše važnosti: na sam život rudara, na njihovo drugarstvo i solidarnost ili na život i razvoj rudara Stanislava Pulpana, koji je u svakome slučaju glavna ličnost djela. Sve je to isprepleteno u životnoj zahuktanosti, radu, vrevi rudarskog života — često i vrlo jednoličnog, uvijek mučnog i prokletog.

»To je strašno, Bože, to je zbilja strašno — pet godina učiti na realci i odjednom kraj; umre ti teta, koja te je hranila makar i onom jadnom kavom — napojem, i sad se hrani sam, ako možeš«... Tako ulazi autor in medias res odmah prvom rečenicom u romanu. I odmah nastavlja. Standi je skoro osamnaest godina i neumoljiva ga sudbina nemilo ošinula. Pet se godina grbio nad školskim knjigama, zatim je radio ka crtač u jednome poduzeću, u kome se dogodila nesreća: zatrpalo je sedam rudara, graditelj se ustrijelio, a on bio otpušten. Onda je došao u rudnik »Kristinu«, gdje ga nalazimo kako meditira; u prvome je redu došao čuveni ugljeni prah, onda dugo ništa, i tek je onda postao vozarom. Vozar Stanislav Pulpan razmišlja, kako mu je sudbina nesklona. Leitmotiv djela ide u crescendu. Posao, posao, pa ljubav jedna, pa druga, rudarska nesreća, ponižavanja, jadi rada, dana i noći, ljubavne čežnje i... prva smjena. On se prvi javio, da ide otkapati zatrpane drugove u rovu. Rudarska svijest, solidarnost raste. Stanislav Pulpan je još veliko dijete, zapleće se u rudarski život, koleba sam nad sobom, misli, znoji se i sa svakim rudarom doživljava i proživljava svoj život i njihove mučne živote... Iskustvo raste. Prva je smjena na poslu, jedan dan, pa drugi i tada... Stanislava baci detonacija, kamen mu zgnječi ruku. Bilo je to užasno. Onim istim putem, kojim se vozio, spuštao, tonuo u mračni bezdan rudnika, jednoga su dana sva oblivena krvlju dizali Standu. On je bio heroj... neoprezni heroj. Bolnica, poljubac inženjerove žene, cvijeće, novine, sjajna košta — lijepo kao u raju. Dozrijeva mladić: svaki novi udarac sudbine, svaka natovarena kolica utiskivala su polako u njegovu dušu pečat ozbiljnosti, i Stanislav je mislio, mislio. U bolnici je duboko uzdahnuo. »Osjećao je kao da mu se u prsima, pod ranjenom ljevicom, nešto bolno učvršćavalo i dobivalo na sadržaju. To je mir, mir, hrabrost ili što; i dječak tiho, duboko odahnjuje pod teretom i srećom zbog toga, što se pretvara u čovjeka...«

Teški životi! Vječno zgrbljen kopati komade ugljena kao saće i nikad se ne će moći otresti misli: dohvatit će se nešto i to će se zamazati od ugljena... Ima ih koji i ženi pristupaju vrlo teško, jer se boje, da je ne zamažu; čini im se, da su već i sami ugljena prašina...

Tako u toj okolini raste Pulpanovo iskustvo, rudarske brige prelaze i na njega, s brigama solidarnost i svijest. Prva smjena mrzi svog nadzornika Andresa i zove ga jednostavno — som. Osjećaju nešto, ne znaju ni sami što, što ih neobično odbija od toga čovjeka. Ali konačno se izmire i s njime. Prvu je smjenu čvršće povezala životna pogibao, i u teškoj borbi na život i smrt svi postaju i okrutniji i — ljudskiji... Tako je već to tamo dolje u utrobi zemlje, koja svakoga časa prijeti strahovitom smrću.

Krvavi, teški i naporni život šleskih rudara dao je genijalno u nekim svojim pjesmama Petr

Bezruč; a u divnoj pjesmi Jiři Wolkera »Na rentgenu« ima toliko elementarne radničke mržnje, da se čovjek zgraža nad njom i — odobrava joj; ovaj roman Karla Čapka daje vrlo lijep uvid u rudarski život, i svi ti životi ljudi iz prve smjene: tvrdoga Andresa, šutljivog Adama, staroda djede Suchaneka, golemoga Martineka i t. d. samo su dio općega rudarskoga života, samo kaplja u moru ugljene prašine i žalosti čovječjeg života... A majstorska ruka autora zagrabila je sjajnim perom u tu crnu riznicu i izvukla iz nje najčišće dijamante čovjekove sudbine: teški život i krvave suze svakoga između tih crnih kopača, njihove vedre i teške časove, čistu, čovječansku ljubav napaćenog radnika. I kao kruna na svemu tome dršće poput suze jedna mladost, mladost vozara prve smjene, koja se prekaljuje u utrobi zemlje, raste, pada, dozrijeva i s toplim uzdahom odjednom postaje zrela i puna životnog iskustva. To je izvrsno: taj mladić, koji dozrijeva, kao što sazrijeva sve u prirodi, čas grijano suncem, a čas saginjući se pod udarcima kiše i žviždanjem oluje... *m. o.*

ZINGARELLIJEVA »STARA AUSTRIJA«

(Italo Zingarelli: Stara Austrija. Zagreb, 1938. Str. 205. S 2. izdanja preveo Ante Velzek. Izd. Binoza-svjetski pisci.)

Ime Itala Zingarellija vrlo je poznato u publicističkim krugovima Evrope. Zingarelli je svojedobno bio ekspert talijanske vlade za balkanska pitanja, a smatra se i danas jednim od najboljih talijanskih stručnjaka i poznavalaca za pitanja Srednje Evrope, Podunavlja i Balkana. Sve do Anschlussa Zingarelli je stalno boravio u Beču, a zatim je poslan u Prag, odakle i danas javlja svojoj vladi sve, što je u vezi s teškim i napetim problemom ČSR. Zingarelli spada među one publiciste, koji će iz male senzacije napraviti veliku, ako to momentano konvenira njegovoj zemlji. I često se odnosi spram problema tuđih zemalja i naroda, kako to onoga časa nalažu interesi talijanske vanjske politike. Dakle mogli bismo ga označiti par excellence fašističkim publicistom. Da je sposoban u tome, nema sumnje. Mussolini zna, kakve ljude izabira na istaknutije i opasnije položaje.

Sudeći po naslovu ove knjige čovjek bi mislio, da će u »Staroj Austriji« naći niz najglavnijih podataka prije sloma ove nekada najmoćnije države u Evropi; shemu povijesnih zbivanja od prvih početaka države; organski razvoj i polagano približavanje padu; splet svih povoda i posljedica, što su doveli do katastrofe. No svega toga ovdje nema. Odnosno, ima, ali zanimljivo — u kakvom obliku! Možda će se taj oblik moći naslutiti iz naslova poglavlja, što ih je Zingarelli dao dijelovima svoje knjige. Ta poglavlja glase: Mozart — Beethoven — Vojvoda od Reichstadta — Tragični Rudolf — Elizabeta — Redl — Franjo Josip — Tisza — Konrad — Mrtvac na Madeiri. I iz ovih se poglavlja može donekle naslućivati, što po prilici sačinjava okosnicu Zingarellijeve knjige, sukus njen, ali se ujedno vidi i to, da u knjizi uopće nije zahvaćen problem stare Austrije s kulturno-historijske ili diplomatske strane, nego s jedne druge. Zanimljivo je i to, da Zingarelli ne daje nikakva uvoda i da se ograničio samo na vremenski period (po prilici) od Mozartova rođenja (g. 1756.) do Karlova progonstva. Zingarelli se nije latio posla, da prikaže diplomatsku povijest Austro-ugarske monarhije, nego, što je možda još interesantnije: dao je nucleus životnih romana krupnih ličnosti... Kao da je želio reći: Audiatur et altera pars. Najširа publika čitat će sa zanimanjem ovo djelo, upravo će ga gutati, jer je u njemu izneseno mnoštvo pikantnih stvari.

Ušavši vrlo dobro u bit stare Austrije na njenom kulturnom području, Zingarelli daje letimično dva velika lika Austrije, dva glazbenika, poznata svakom inteligentnom čovjeku: Mozarta i Beethovena. Interesantno je, da i kod njih izvlači manje poznate, ali pikantne pojedinosti iz života. Dakle i na ovom je području upotrijebljena ista metoda, kao i kod predstavnika vojske i državnika (Franjo Josip, Rudolf, Redl, Konrad, Tisza). Zingarelli se specijalno pozabavio velikom bijedom, u kojoj su živjeli Mozart i Beethoven, udarivši pečat svoga pripovijedanja kod Mozarta najviše na bračne odnose, a kod Beethovena i na njegovu računsku genijalnost. Dobro je postavljen Beethovenov dvostruki genij: računstva i glazbe, iako je onaj prvi previše naglašen. Uopće su oba lika postavljena u ž i v o t n o m osvjetljenju, s malim obzirom na njihov glazbeni opus.

Mozart i Beethoven čine u ovoj knjizi cjelinu, kao što je čine i tri druga lika, obrađena istom metodom i s naglaskom na intimnosti. To su: Vojvoda od Reichstadta, Rudolf i Elizabeta. Prikaz vojvode od Reichstadta (Aiglona-Orlića, sina Napoleona i Marije Luize) dosta je blijed, ali kao naknada za to iskače ono, što je Zingarelli tamo općenito rekao: kako se na austrijskome dvoru odgajahu princese i prinčevi. Zingarelli govori na usta jednog diplomate, i to djeluje najuvjerljivije. U liku prijestolonasljednika Rudolfa izneseno je također nekoliko nesumnjivih pikantnosti, od kojih ćemo spomenuti memoare njegove žene i Rudolfovo strašno mišljenje o Austriji, koje ga je možda stajalo i života. Elizabeta je dana površno, u romantičnom osvjetljenju, i čini se, da je likom njene dobrote autor bio neobično impresioniran.

Redl, Franjo Josip, Tisza, Konrad, Mrtvac na Madeiri — treća je skupina ličnosti ove knjige, koje su povezane nečim zajedničkim: svi bijahu na vrhu države, dvojica su ubijena, dvojica su umrla u bijedi, dok je jedini Franjo Josip umro kao car i kralj, naslućujući tamne pohode, što će ih snaga historijskog zbivanja izvršiti na području njegove države. Zingarelli je iz njihovih životnih romana povadio mnoštvo karakterističnih detalja i dao ih prema svome mišljenju, da budu u stilu knjige. Kod afere pukovnika Redla je rezerviran: u knjizi svako pojedino poglavlje zaprema oko dvadeset strana, dok poglavlje

o Redlu ima polovicu (Tisza nešto više, ali to je i razumljivo). A možda ništa nije tako senzacionalno kao baš ta afera pukovnika Redla. Međutim čini se, da je o toj stvari još prerano izreći sve. Franji Josipu posvećeno je najviše stranica ove knjige, jer on i bijaše kruna stare Austrije. I tu ima mnoštvo zanimljivosti. Kod poglavlja o Konradu Zingarelli se pokazao izvrsnim patriotom. Nije se mogao suzdržati, da ne iznese neke tipično talijanske prigovore velikome vojskovođi, pa i njegov prikaz počinje riječima, da je umro čovjek, u kome je bila oličena sudbonosnost sukoba između Austrije i Italije. I da je bio slabo nagraden za svoju vjernost, poput Benedeka i Tegethoffa. Završno poglavlje posvećeno je Karlu Posljednjem, i u njem je Zingarelli majstorski dao tumačenje izreci: Sic transit gloria mundi... tumačenje pomiješano malko ironijom, malko samilošću, a malko i starim talijanskim antagonizmom protiv nekadašnje saveznice...

Zingarellijeva »Stara Austrija« djelo je svoje vrste. Ne može se ubrojiti ni u jednu vrstu literature, ali mogli bismo je nazvati romansiranom biografijom jednoga carstva. Nije rađena s pretenzijama znanstvenoga djela, ali će najširim slojevima čitača i sladokuscima, koji se laički bave historijom, bez sumnje pružiti poseban užitak. Jer sigurno je, da je — i pisana s naročitim užitkom... *m. o.*

TALIJANSKI ČASOPIS U DUBROVNIKU

Početkom rujna 1938. izašao je u Dubrovniku prvi broj ilustriranoga kulturno-umjetničkog časopisa na talijanskom jeziku »*Sanctus Blasius*« — Rassegna ragusea di lettere e di Arte. Časopis će izlaziti tromjesečno, a uređuje ga i izdaje dr. Giambattista Marotti, rodom iz Dubrovnika, a sada odvjetnik u Pulju u Istri.

Prvi broj »Sanctus Blasius«-a ispunjen je na svih 8 strana isključivo suradnjom urednika Marotti-ja. Na prvom je mjestu njegov članak o poznatom našem štamparu Dobriši Dobriću (»Bonino di Boninis — tipografo, editore, diplomatico e sacerdote«). Pisac se odmah u početku zadržava na samom imenu štampara. Odbija, da bi Boninis pripadao dubrovačkoj obitelji »Dobrić ili Bon« ili lastovskoj obitelji »Dobričević ili Dobrić«, jer da to ne izlazi iz matrikula bratstva Antonina u Dubrovniku (drugo bratstvo Lazarina osnovano je god. 1532., a Boninis se rodio prije god. 1454.), kao ni iz matrikula s Lastova, a to su jedini izvori, na osnovi kojih su mnogi pisci nastojali utvrditi podrijetlo Boninisa. Marotti donosi iz dubrovačkih matrikula osobe iz onoga vremena, koje su tamo zabilježene u obitelji »Dobrich overo Bon«, te zaključuje, da se nijedna od tih osoba ne može poistovetiti s našim Boninisom, koji je imao brata Đura s pet sinova. Đuro je živio u Trevisu i bio baštinik brata štampara. Za to se Marotti poziva na »Archivio stato Venezia«. Niti u Lastovu, tvrdi Marotti, pod obitelji Dobričević-Dobrić ne možemo u odgovarajuće vrijeme naći našega Boninisa. Tamo ima neki Bonin Dobričević s bratom Marinom i nećacima Dobrićima.

Nakon tih izvoda pisac prelazi na kratak prikaz štamparske djelatnosti Boninisa. Ovaj je prvu knjigu štampao god. 1478., pa Marotti upozorava, da Boninisa ne možemo ubrojiti među prve pobornike novoga štamparskog umijeća. Prva je kompletna Guttenbergova knjiga izašla god. 1455., Pamfilo Castaldi da Feltre štampa g. 1456., Giovanni di Spira osniva god. 1469. u Mlecima prvu tiskaru, a Nikola Jonson i Cristoforo Valdarfeo god. 1470. tiskaju knjige u Mlecima. Sada dolazi naš Dobriša Dobrić, koji u društvu s Kotoraninom Andrijom Paltašićem štampa god. 1478. svoju prvu knjigu. Boninis je u svemu štampao i izdao 43 knjige; prvu zajedno s Paltašićem, 37 u svojoj tiskari, a 5 na vlastiti trošak. Najvažnije je djelo Boninisa »Valturius Robertus de re militari, Libri XII. Veronae, impressum per Boninum de Boninis de Ragusa, a. d. MCCCCLXXXIIII. XIII Febr.« Marotti ocjenjuje Boninisov štamparski rad, te dolazi do zaključka, da Boninisa ne možemo ubrojiti u one, koji su unaprijedili i usavršili štamparsko umijeće, te da njegov rad ne prelazi nikad osrednju vrijednost, pa da ga zato i prešućuju u povijesti tipografije (»lo trascura completamente«). Ipak su neke njegove knjige dobre, a pokazuju i originalnost. Marotti dalje prikazuje rad Boninisa kao svećenika i diplomate u službi Mletaka. Nažalost članak nije završen, već se nastavlja u drugom broju.

Najveći je članak u časopisu »Nostra Signora di Montallegro« (Il santuario ligure sorto attorno ad un immagine asseritamente translatata da Ragusa), a iz pera urednika je i članak o dominikancu Ivanu Krstitelju Resaveru (1771.—1831.). Ovaj članak ne obuhvata niti pola strane, te se nastavlja. Na drugom mjestu opet urednik objavljuje autobiografiju hrvatskog franjevca Jerolima Golubića, te nakon jedva trećine strane prekida i stavlja: continua. Ovakvo nastavljanje je veoma nezgodno, a naročito u malom časopisu, koji uz to izlazi tromjesečno. Urednik je htio na malom prostoru donijeti što više priloga (uz spomenuto objavljuje 6 lijepih i zanimljivih soneta nepoznatog pjesnika o propadanju Dubrovnika, a časopis završava s kulturnom kronikom sadašnjega Dubrovnika), pa je to učinio na taj način, da je dva priloga zapravo samo započeo, a članak o Boninisu počeo donositi u veoma kratkim nastavcima. Ovakvo rješenje nikako nije zgodno, a nije se ništa ni postiglo na taj način.

Početkom prosinca 1938. izašao je i drugi broj »Sanctus Blasius«-a. Na prvom mjestu, nakon kratkoga uvodnog članka, Marotti nastavlja i završava članak o Dobriši Dobriću. Kratko kronologijski iznosi njegov diplomatski rad od god. 1497. do 1525., kada je kao tajni agent mnogo putovao. Dobrić je napustio štamparski posao uslijed sve veće konkurencije, pa se prihvatio unosne diplomatske i crkvene karijere. Za svoje diplomatske usluge lijepo je bio nagraden od mletačke vlade, a kao crkveni dostojanstvenik imao je beneficija u Coneglianu, Padovi, Piove

di Saccu, Piombinu i Poveglianu. Najviše mu je prihoda, 200 dukata godišnje, nosio položaj dekana kaptola u Trevisu. Dobrić je umro u Mlecima god. 1528. Drugi je broj časopisa inače također ispunjen isključivo suradnjom urednika. Završava članak o dominikancu I. K. Resaveru, nastavlja autobiografiju Golubovića i prikazuje rukopisnu zbirku priča i anegdota Krista Angeli iz kraja XVIII. stoljeća, koja se nalazi u franjevačkoj knjižnici u Dubrovniku pod naslovom: La serva migliore dello sfuggilozio, di Cristoforo Angeli raguseo. Zanimljiv je i prikaz pjesama Nikše Gradića (1825.—1894.), koje je ovaj izdavač i urednik lista »Dubrovački Glas« (1885.) spjevao u mlađim danima, a koje se sada u rukopisu nalaze u obiteljskoj knjižnici Gradića.

Toliko o samom sadržaju 1. i 2. broja »Sanctus Blasius«-a. Časopis izlazi, kako smo već kazali, isključivo na talijanskom jeziku, a u posvema hrvatskoj sredini kao što je naš Dubrovnik! Zato nas kao Hrvate mora zanimati duh, u kojem je časopis pisan, a u vezi s tim i tendencija časopisa, bila ona jasna, prikrivena ili slabo osjetljiva i malo vidljiva. U uvodnoj riječi »Sanctus Blasius«-a, koja ima karakter načelnog nastupa (stoji naslov: Programma), čitamo o »dubrovačkoj duši«, Dubrovčanima, »dubrovačkoj kulturi« i — što je svakako najzanimljivije — o »n a c i o n a l n o m teritoriju od Kleka do Sutorine«, (to je najzapadnija i najistočnija granica nekadašnje hrvatske državice Dubrovačke Republike). Nigdje pak nema pobliže oznake o ovom pojmu »nacionalnoga«. U uvodnoj riječi, odnosno programu »Sanctus Blasius«-a ne govori se samo o Dubrovčanima, »dubrovačkoj kulturi« i dubrovačkom »nacionalnom teritoriju« u prošlosti, već i u sadašnjosti, godine 1938. (»anche o g g i i ragusei«, »il glorioso passato di Ragusa e la vita intelletuale c o n t e m p o r a n e a«).

Može se onda s obzirom na pisanje »Sanctus Blasius«-a postaviti pitanje, koje li su narodnosti ti Dubrovčani i kakav je taj »territorio nazionale da Klek a Sutorina«? To mora biti jasno, nedvojbeno, određeno i odmah uočljivo. Nitko ozbiljan ne može govoriti o nekoj dubrovačkoj narodnosti, a ne možemo se niti zadovoljiti s neodređenim slavenskim imenom, jer su Dubrovčani bili u prošlosti, kao što su i u današnjosti isključivo pripadnici hrvatske etničke skupine i zajednice. Da se Dubrovnik nalazi u Hrvatskoj, znao je već god. 1161. arapski pisac Edrizij, a ruski boljar P. A. Tolstoj u XVII. stoljeću piše, da je u Dubrovniku vidio pomorce i mornare, koji su katoličke vjere i »koji se nazivaju Hrvatima.«

Danas je grad Dubrovnik s kotarom jedan od etnički najčišćih i najhomogenijih hrvatskih krajeva. Dubrovnik je inače stoljećima bio u zoni utjecaja zapadnoevropske, a u prvom redu mediteransko-romanske kulture. Hrvatsko-romanska simbioza, izvršena uglavnom već u XIII. stoljeću samo je oplemenila hrvatsko narodno biće blagim italskim duhom i kulturom. Danas je Dubrovnik integralni dio Hrvatske, te zajedno s Kotorom sačinjava hrvatski Jug, gdje je hrvatski životni prostor najdublje prodro na jugoistok.

Zato kada se govori o Dubrovčanima, »dubrovačkoj duši«, »dubrovačkoj kulturi« i »nacionalnom teritoriju od Kleka do Sutorine« može se pri tome misliti jedino na Hrvate iz Dubrovnika, na dušu i kulturu dubrovačkih Hrvata i na hrvatsku zemlju od Neretve do Boke Kotorske (ili od Kleka do Sutorine), gdje se u nemirnom srednjovjekovnom viru stvorio gradski municipij, iz kojega se razvila Dubrovačka Republika, kao mala hrvatska državica mediteranskog tipa trgovačkih gradskih republika.

»Sanctus Blasius« izlazi pak danas u Dubrovniku na talijanskom jeziku. Urednik časopisa Giambattista Marotti je rodom iz Dubrovnika, ali ne samo da je talijanski državljanin i da živi stalno u današnjim granicama Italije, već se osjeća i pripadnikom talijanskoga naroda. Kada se dakle u tom časopisu govori neodređeno o nečemu dubrovačkome i kad se ističe »territorio nazionale« Dubrovnika bez pobliže oznake toga pojma, onda ne možemo kazati, da se misli na Dubrovčane kao Hrvate i na dubrovački kraj kao dio hrvatskog etničkog teritorija. Preostaje dvoje: ili se misli na drugo ili se hoće Dubrovnik prikazati kao nešto posebno, kao neki posebni individualitet u prošlosti i sadašnjosti. Ni jedno ni drugo nema razloga i osnova, pa nam nitko ne može zamjeriti, što smo se na ovo osvrnuli. Izlazak »Sanctus Blasius«-a dao nam je povod. Namjera nam je, da samo postavimo čiste i određene pojmove. Nadamo se zato, da nam radi ovih primjedaba ne će zamjeriti ni urednik »Sanctus Blasius«-a g. dr. Giambattista Marotti.

Sve ovo možemo ponoviti i nakon onoga što Marotti piše u uvodnim riječima drugog broja »Sanctus Blasius«-a, gdje se tuži na »incomprensibile e comunque ingiustificata il rilievo fatto da q u a l c h e g i o r n a l e c r o a t o su un sospettato indirizzo politico che la rivista perseguirebbe«. Pri tome sigurno misli na splitsko »Novo Doba«, koje se u broju od 9. rujna 1938., osvrnulo na talijanski časopis i iznijelo primjedbe u istom smislu kao i mi sada u »Hrvatskoj Reviji«. Marotti u svom odgovoru ne pobija iznesene primjedbe, već samo tvrdi, kako njegov časopis ne raspravlja o političkim pitanjima, a da na talijanskom jeziku izlazi zato, jer da je uz taj jezik povezan znatan dio dubrovačke kulture, političkih i trgovačkih odnosa, koji su bili »upravo inspirirani običajima i jezikom velikih apeninskih republika i sinjorija.«

Malo prije ovoga Marotti donosi, kako je tršćanski »Piccolo della sera« u lijepom svijetlu prikazao njegov časopis za kojega kaže da može samo razveseliti prijatelje dvaju jadranskh naroda. Kada bi Marotti radio u smislu upoznavanja i zbližena dvaju jadranskih naroda — a to može biti samo Talijana s jedne i nas Hrvata s druge strane — onda je morao nastupiti tako, da mi ne bi imali prilike i razloga, da iznašamo primjedbe.

U kulturnoj kronici Dubrovnika u drugom broju »Sanctus Blasius«-a Marotti piše i o Gun-

dulićevom jubileju i pokušajima oko ubikacije pjesnikova groba. Govori o dubrovačkom pjesniku Giovanni di Francesco de Gondola »u hrvatskom jeziku Ivanu Gunduliću«, auktoru »drama i pobožnih pjesama na hrvatskom jeziku i hrvatskom prevodiocu Tassova Oslobođenog Jerusalema«. Evo uredniku i izdavaču »Sanctus Blasius«-a put, kojim treba krenuti, pa ćemo onda sa zadovoljstvom pratiti njegov rad i nastojanja. *M*

DJEČJE PRIČE DESANKE MAKSIMOVIĆ

Naročiti ton, koji karakterizira poeziju i prozu Desanke Maksimović, pored visokih umjetničkih kvaliteta, koje su neosporne, ima u sebi nešto primitivističko i bezazleno u dobrom smislu, što daje njezinu književnom radu osobit kolorit i draž. Nešto srdačno i ljudski iskreno zrači iz svakoga njenog retka ili stiha. Daleko od zvučnih parola vremena, koje joj jest i nije tuđe, u tišini svoga intenzivnog umjetničkog života, koji može po volji formirati i preformirati, sama, zagledava u sebe i okrenuta od današnjeg vremena, koje i ne mora biti tako strašno, kako se njoj čini, ona pjeva svoju delikatnu i žalostivu liriku i gradi isto tako delikatne novele, koje ne znače uvijek umjetnički događaj, ali imaju uvijek nešto bitno svoje, autorovo, novo i književno zanimljivo. Socijalna nota u njezinu djelu (knjige novela »Ludilo srca« i »Kako oni žive«), mnogo je bliža kršćanskom shvaćanju socijalne pravde, koje je D. M. i inače drago, nego borbenu naučnom socijalizmu, evolucionističkom i revolucionističkom. Njom se autorica bori za veći komad kruha i više pravde na svijetu, koji je nakaradno izgrađen, ali protestirajući ne prijeti, nego prije apelira i moli, uvjerena, da je to uspješnije, ili prosto nemoćna, da što drugo poduzme. Konstatiravši nepravde i bijedu vremena, u kom živi, ona se, tužna i ojađena, povlači u rezignaciju i samoću, koja je nerazdruživa pratilica svih pravih umjetnika u umjetnosti i u životu donoseći im često mnogo lične boli, ali i vedar osjećaj vlastite veličine i izvora nove snage u samoći u isto vrijeme. Treba ozbiljno shvatiti književni opus od nekoliko knjiga pjesama i novela pored dvije knjige dječjih priča, manje zbog kvantiteta, a više zbog kvaliteta, koji ima neke svoje rijetke odlike. Toplina i ljudska srdačnost te literature ima svoje istaknuto mjesto u poslijeratnoj srpskoj književnosti, a neartificijelna, spontana naivnost i primitivnost tvore most u džunglu dječje književnosti, u kojoj D. Maksimović u posljednje vrijeme sve aktivnije uzima učešća i sve punije formira svoju umjetničku individualnost i kreativnu ličnost. To je interesantan i bogat životni put, često nedovoljno priznat i cijenjen, često čak namjerno iskrivljen, ali uvijek u logičnoj vezi i kontinuitetu sa svojim prošlim i preraslim razvojnim fazama, i uvijek upravljan prema istom cilju.

Knjiga dječje proze »Raspevane priče«, objavljena ovo proljeće, u neku ruku je nastavak prve zbirke dječjih pripovijedaka »Srce lutke spavaljke«, koja je izašla pred nepunih pet godina, kao što je u organskoj vezi i s ostalim proznim i poetskim radom svog autora, ali u biti ona je nova formalno i sadržajno. Stvorivši nov svijet mašte i zbilje, tijesno isprepleten međusobno i zabogaćen suptilnom lirikom, u formi, koja je adekvatna sadržaju i nezamisliva uz drugi sadržaj ili drugog pisca, ona ujedno predstavlja i najvišu točku (kako ja mislim) umjetničkog uspona Desanke Maksimović, koja je u ovoj vrsti dječje književnosti našla najprikladniji oblik za svoj kreativni književni izraz. Sretna kombinacija proze i poezije u jednoj priči daje knjizi prednost pred drugim djelima ovog genrea i u isto vrijeme nešto toplo djeci, kauzalno vezano s vedrinom i radošću ranog dječjeg doba, kojemu podražava muzikom riječi i stiha i ljupkom intonacijom prirodnih opisa, koji su uvijek viđeni i doživljeni u vezi s pustopašnim dječjim životom. U uvodu u priču »Proljećna kiša«, govoreći o tome svom radu, sama autorica najbolje karakterizira osnovni ton svoje knjige, iako malo didaktički i programatski:

»Ako veliki naiđu na ovu priču, molim ih, da je ne čitaju, jer je pisana samo za djecu. Kad djeca ne smiju čitati ono, što je pisano za starije, onda ni oni neka se ne miješaju u dječje priče. Uostalom ako i pročitaju, ne će razumjeti: poneki događaji se zbivaju samo za mališane, poneke ličnosti mogu samo oni da vide i poneke riječi samo oni da čuju i razumiju.«

To je koncizno, duhovito i točno, iako se ne smije doslovno shvatiti. Vedre i nasmijane »Raspevane priče« o pticama selicama, koje se rano u proljeće vraćaju s juga i radiom javljaju svoj dolazak, o Vodenu duhu, koji vozi mlade ptice na svojoj splavi po rijeci, o jesenjem rastanku žira i kestena s matičnim drvećem i idiličnoj medvjeđoj ženidbi, o razgovoru satova u dućanu i novca u mjenjačnici, o poeziji žitne vršidbe, građenja kuće, proljetne mlinske meljave i prvog samostalnog dječjeg koraka, o postanku zemaljske kore i prošlosti zemlje u pripovijedanju stabalja i kamenja, koje broji duge godine na sunčanu žaru, zaista pripadaju djeci, što u toploj sobi gledaju kroz prozor poslije ručka pahuljanje snijega kraj okna ili romon kiše u praznu drvoredu; za gladnu i krastavu sirotinjsku djecu, što prose na uličnim uglovima ili kupe cigaretne ostatke uz pločnik misleći na kradu bez grižnje savjesti i bez sjene paklenih muka, one nisu, i tome uglavnom nije kriva D. M. Ona je u svoje priče unijela mnogo topline i srca, mnogo intimne saživljenosti i bliskosti sa životom prirode oko sebe, pa to fascinira. Iz šumnog stvarnog svijeta i ružičasta vrela mašte, koje ključa u njoj, ona je satkala ljupke, filigranske evokacije o ptičjim i biljnim razgovorima, tužnima zbog neizbježne smrti ili radosnima, kad poslije zimske magle, studeni i čame grane proljetno sunce, o žabljoj problematici i brizi za održanje života, o fantastičnu žagoru sobnih predmeta u dječjem snu ili o strahu u mraku, koji nema kraja, a preko svega toga teče svijetla rijeka poezije, koja »Raspevane priče« srodnje s klasičnim djelima omladinske

književnosti. U pjesmi staroga sata u trgovini satova (»Sunčev brat«), koji pripovijeda o svojim dojmovima iz crnog kontinenta, ima nešto srodno Župančičevu »Cicibanu« u blagom humoru i prpošnu žuboru stihova, što imitiraju kucanje sata, iako taj lirski fragmenat u potpunosti pripada svom pjesniku:

U prašumi dubokoj
slonovi vode kolo sad,
kolovođa, slonić mlad,
obukao kaput žut,
ispred sviju krči put.

U prašumi dubokoj
pošao u šetnju lav
i poveo čopor sav,
prolama se njina rika.
Taka — tika!
Kamila kroz pustu mili,
hrču glasno krokodili,
mjesec sve to slika.
Taka — tika — tika!

Artizam ove knjige nikada nije namješten ni barokan u onom smislu, kako to čine loši pjesnici pejzaža i ljepota godišnjih doba nasljedujući i razvodnjujući Jesenjina, koji je izrastao iz svoga originalnog ruskog metaforističkog izraza, punog smjele kićenosti i bogata prirodnog kolorita. Plemenita jednostavnost i ljepota stihova D. M. još više ističe bogatstvo njene slikarske palete i bujnost fabule, u kojoj pod korom iskričave dječje priče sve vri od života i interesantnosti. U zbirci pjesama »Otkotrljana godinica« dala je Elizabeta Bagrjana, koju je Desanka Maksimović prevodila u nekoliko navrata, četiri godišnja doba u nizu slika iz prirode i ljudskog života u vezi s vremenskim promjenama. Autorica »Raspevanih priča« i »Srca lutke spavaljke«, koje osjetno zaostaje za prvom knjigom, namjerno nije pošla tim putem, iako među te dvije pjesnikinje ima mnogo interesantnih zajedničkih komponenata i dodirnih točaka. Njeno je slikanje života obuhvatnije i punije, bliže materijalu, koji obrađuje, u izmjeničnoj prozi i stihu, ne vezujući svoj artizam uz prirodne mijene, ali ipak, kad slika prirodu, ostajući u okviru poganske slavenske koncepcije životnih manifestacija, koje su prepune zvučne i blještave poezije. Otuda u »Raspevanim pričama« toliko ptica, ma da radio i tonfilm nisu unijeli neko naročito bogatstvo u njihove životne povijesti, nego ih od česti banalizirali, govorljiva bilja, oduhovljenih predmeta i materijaliziranih pojmova. Ptice pronose radost života iz šuma u ljudske domove, gdje u kavezima umiru zajedno s radošću. Stabalje i sitno bilje raste iz močvarna ili pješčana tla kao dokaz svuda imanentne zemljine elementarne snage, koju nitko ne može iscrpsti ni svladati. Poezija se nalazi isto tako u sitnim dnevnim događajima, koji prolaze kraj nas neprimijećeni, kao i u velikim tragedijama i životnim brodolomima, koji mijenjaju lice kraja ili zemlje. »Priča o žiru i kestenu«, jedna je od najljepših i artističkі najuspjelijih u knjizi, puna žalostive jesenje šumske poezije, vraća čitaoca u doba tijesne organske veze između života ljudi i biljnog i životinjskog svijeta oko njih u vrlo lijepim i jednostavnim stihovima, kojima se oprašta kesten od žira:

Žire, mali brate,
čuj jeseni hod.
Stiglo vrijeme kada
sa drveta pada
suhi list i plod.

Srdačna tuga zbog nesmiljenog predzimskog umiranja ne znači u ovom slučaju samo manje ili više uspjelu lirsku atrakciju. Ova knjiga, koja je dobra u značenju veličine Kiplingove »Knjige o džungli«, Ewaldova »Tihog jezera« ili »Blagdana života« Adolfa Dygasińskoga (tri djela, tako bitno različna i u isto vrijeme srodna među sobom), dokaz je, koliko poezija može oduzeti i dati životu, ali i preformirati život ne svrstavši ga pritom u sheme popularnog ljudskog mišljenja. Ujedno ona je u nečednim razmjerima dokaz velikih umjetničkih mogućnosti, koje pruža dobru piscu t. zv. dječja književnost ili književnost za djecu (točno nije ni jedno ni drugo, jer ne postoji dječja književnost kao pojam, kao što isto tako ne postoji ni seljačka ili radnička književnost, ima samo književnost i neknjiževnost, umjetnost i kič).

Već je nabačena misao, da su »Raspevane priče« dosada najbolja i umjetnički najzrelija knjiga Desanke Maksimović. To nije bez osnova. Sav njezin dosadašnji prozni i poetski rad gravitirao je prema dječjoj književnosti na liniji donekle ugladenog i konzerviranog, ali zato uvijek iskrenog primitivizma, koji joj je organski najsrodniji i najbliži. U tom opusu ima fragmenata, koji bi oduševili jednoga Walta Disneya, iako nisu uvijek pisani direktno za djecu. D. Maksimović je tražila svoj književni izraz i našla ga u primitivizmu i zatvorenoj formi vezana stiha (koliko god se to dvoje na prvi pogled činilo nespojivo), a otuda do dječje književnosti nije bilo daleko, iako se ne može ustvrditi, da je to bio jedini put. U hrvatskoj se književnosti »Raspevane priče« približuju »Pričama iz davnine« Ivane Brlić-Mažuranić i Nazorovim dječjim pripovijetkama, dosada najboljim našim radovima ove vrste, ili »Ivanjskoj noći« Josipa Cvrtila, skoro nepoznatu djelu slabo poznata autora, koji se izgubio u mnoštvu oficijelne, iskonstruirane dječje književnosti možda dobrih učitelja i pedagoga (Mato Lovrak), ali loših literata. Romain Rolland je jednom zgodom napisao, da najveći dio prosječnih pisaca piše uglavnom iz taštine ili jer ispočetka misli, da mu je to duhovna potreba, a zatim, kad spozna svoju pogrešku, piše dalje, jer ne će priznati, da se prevario (pacifistički roman »Petar i Luca«). Književni rad D. Maksimović najbolji je primjer, kako je to mišljenje točno i kako se pravi umjetnik u svakom i najneznatnijem radu odvaja od mišljenja neknjiževnika i kompilatora. Sav dosadašnji umjetnički trud i rad ove ugledne književnice posvećen je brižljivu studiju i usavršavanju svoga književnog umi-

jeća, traženju novih putova i novih stvaralačkih mogućnosti u poeziji i prozi, poniranju u bogati rudnik, koji joj pruža vlastiti intelektualni život, društvene mijene oko nje i poetična raznolikost narodne legende. Iživljujući se u književnom stvaranju i polako se pretačući u svoje pjesme i pripovijetke ona je novom knjigom otvorila novo, dugo pripremano poglavlje i otkrila drugo lice svoga književnog talenta, koji tim još nije iscrpljen. Stvaran i krvav život najvećeg broja djece oko nje ostao joj je i ovom prilikom stran, iako su gotovo sve ove priče prvi put objavljene u dnevnoj štampi (u dječjoj rubrici »Politike«). Kako se to moglo i smjelo dogoditi književniku kvaliteta Desanke Maksimović?

Ivo Kozarčanin

»NOVI ŽENSKI LIST«

Jedan valjan časopis za žene

Urednici zagrebačkih beletrističkih mjesečnika ne mogu se baš pohvaliti velikim brojem pretplatnika, niti ustvrditi, da je interes čitalaca za njihove listove odviše velik. Ne mogu to učiniti ni urednici već renomiranih i uvedenih listova. Vrše se svakojaki eksperimenti, zagrebački urednici s velikom strpljivošću kušaju upozoriti i zainteresirati čitaoce, jer su i sami u glavnom svijesni činjenice, da tu ravnodušnost i nehaj uzrokuju mnogi neuklonjivi faktori (općepolitičke i društveno-socijalne prilike), i da nije sva krivnja na publici.

Još veći napori u tome pogledu čekaju urednicu jednoga ženskog lista, budući da njegov opstanak uglavnom ovisi o ženskoj čitalačkoj publici, koja se mnogo teže snalazi pri odabiranju potrebna štiva, nego muški čitaoci.

Zacijelo je to dobro osjetila i iskusila i nova urednica zagrebačkoga Novog ženskog lista, poznata književnica gđa Sida Košutić, koja je nekako prije Božića preuzela dužnost urednice, ali koja je već svojim prvim, božićnim brojem, lista pokazala veliko razumijevanje i poznavanje svoga posla. Do sada je kod nas, možemo reći, općenito vladao običaj, da ženski listovi, uređivani odviše »stručno«, uglavnom donose modele haljina i recepte za jela, dok književni prilozi bijahu osrednji, a često naginjahu i šund-literaturi. Gđa Košutić odstupa od takova načela; daje svestran, koristan i poučan materijal, ne bježeći od valjane beletristike, dok i najsitniji njeni poučno-odgojni prilozi svjedoče, da joj je uvijek pred očima cilj, o kojemu govori u svome programatskom »Pismu«.

Gđa Košutić je s nekoliko svojih suradnika i suradnica dala do sada dva broja Novoga ženskog lista, božićni i siječanjski, te je njima lijepo dokazala, koliko se može učiniti, ako postoji dobra volja i ako se čovjek razumije u ono, što poduzima.

Od beletrističkih priloga u božićnome broju valja istaknuti uspjelu humoresku »Mali tiranin« Bugarina Damjana Kalfova (koji kod nas uopće nije bio do sada prevoden), nježnu »Badnju noć dviju ptica« od Side Košutić, zatim »Božićna razmatranja« dr. I. Esiha, te »Žensko pitanje« F. W. Foerstera.

Naročito je dobro sastavljena rubrika Domaće ognjište i svijet, koja je tako sretno dana, da je kadra privući ne samo ženske, nego i muške članove naših obitelji. (Članci o Selmi Lagerlöf, Pearl Buck). Držim, da bi dječji kutić dodan ovoj rubrici (pripojen njoj ili odijeljen od nje), bio u prilog onome programu, koji urednica ističe u svome »Pismu«, jer će svaka ženamajka i te kako rado pružiti svome djetetu valjano dječje štivo; kad bi se to doista učinilo, porasla bi odgojna uloga lista, i taj bi istodobno indirektno pomogao razvitak i podizanje hrvatske dječje književnosti. — Toliko samo o dječjoj stranici, koja doista pristaje u okvir uredničina programa, a koji ona inače, sudeći po siječanjskom broju, sve više ostvaruje. Taj je broj lista kvalitativno još bolji od božićnoga. Beletristički dio čine lijepa uvodna pjesma u prozi »Na prolazu« od Side Košutić (koja u svakom broju skromno daje samo po jedan prilog, ali dobar, umjetnički uspio); slijede po temi prvoj stvari bliska dva soneta Vladimira Kovačića »Canzonetta« i »Jesenja«. Dr. I. Esih ovaj put prikazuje »Narodne običaje u Hrvata« (kako se slave Nova godina i Sv. Tri kralja u Hrv. Zagorju. u Hrv. Prigorju i u Poljicama.) Toni Tinov (očito pseudonim nekog lijepo nadarena pisca) daje ovdje kratku pjesmicu u prozi »Kad si sam«.

Vlado Vlaisavljević, koji se u zadnje vrijeme, pored stihova javlja i vrlo uspjelim lirskim novelama (Savremenik, Hrvatska Revija, Hrvatski Dnevnik) u ovome je broju zastupan dobro komponiranom novelom o bolesnoj djevojci »Ljiljan u prozoru«. Posebnu pažnju zaslužuje članak prof. Kamila Breslera »Odgojno značenje obitelji«, u kojemu na seriozan i znalački način raspravlja o materinstvu, očinstvu, te o djetinjstvu kao o tri međusobno povezana pojma, koji se, ovisedi jedan o drugome, potpunjuju u obitelji. Dr. M. Ivančić piše o Nobelovom nagradom nagrađenoj spisateljici Pearl S. Buck. Beletristički dio završava »Prosjak s orguljicama«, lijepo poantirana pjesma Erne Krajač.

Kulturni pregled lista je uistinu kulturan, te služi na čast urednici. Pored dobroga prikaza Budakova »Ognjišta«, Pearl Buckove »Matere«, pa koncertnih i kazališnih članaka, u ovoj se rubrici nalazi toplo i superiorno pisan članak Stanke Vrinjanin o nesretnome hrvatskom muzičaru Vatroslavu Lisinskome. Donoseći ovako članke o vrijednim hrvatskim umjetnicima i kulturnim radnicima, urednica će posebno zadužiti hrvatsku javnost, kojoj su ovakovi informativni članci vrlo potrebni.

Domaće ognjište i svijet opet pruža dobro izabran i s ljubavlju pisan materijal. Uz pedagoške (Ellen Key o odgoju, Mladež i novine), poučne (Naši prijatelji, Više mira, Naglo prosudivanje, Životinje u grad. stanovima), te informativne članke (Liječnice u sred. vijeku, Povijest naprstka), imade u toj rubrici i takovih članaka, koji su zaslužili, da se napose istaknu, kao na pr. Postupak s djecom i slični, ali držim, da

će dovoljno biti, ako priznamo urednici, da upravo ti članci najbolje govore, koliko je ispravno shvatila ženu i njene potrebe, pruživši joj štiva, koja će proširiti njene vidike i pojačati njen interes za sva važna kulturno-društvena pitanja. Vidimo, da je Novi ženski list u gđi Košutić dobio valjana stručnjaka, i nadamo se, da će ustrajati u teškome, odgovornome, ali i slatkom radu, ako bude uspjeh dobar i zamjetljiv, što joj mi od srca želimo. *J. V.*

KONCERTI

U početku ove koncertne sezone bilo je nekoliko koncerata znamenitih inozemnih umjetnika, a i neki domaći umjetnici priredili su svoje redovite godišnje koncerte, koji su naišli na lijep odziv.

Koncertnu sezonu otvorilo je Hrvatsko obrtničko pjevačko društvo »Jug« u Zagrebu, koje je prigodom proslave svoje 20-godišnjice izvelo pod ravnanjem g. Jakova Gotovca muške zborove suvremenih hrvatskih skladatelja, i to Parača, Špoljara, Dobronića, Krnica, Matza, Grgoševića, Gotovca i Odaka, sve same praizvedbe. Vrlo je uspio i originalan po zamisli i efektno obrađen Matzov »Kralev sejem«; ozbiljan ugođaj karakterizira Gotovčevu »Pjesmu žitonoša«, pendant njegovim orkestralnim »Oračima«; markantna tema ističe se u Špoljarovoj »Pjesmi neretvanskih gusara«. Folkloristički vrijedne priloge stvorili su Z. Grgošević (Svatovi) i I. Brkanović (Moba). Uspjela i karakteristična za Dobronića jest pjesma »Vino pije Dojčin Petar«; iskusno pisani su Odakovi »Prosci«; formalno pregledna je Krnicova »Prošecija«, dok je više prigodna i prema starijim uzorima rađena njegova »Pjesma meštara«. Paračeva pjesma »Tebe Boga hvalimo« liturgijskog je karaktera.

Niz predviđenih koncerata Zagrebačkih madrigalista započeo je marljivi domaći glasovirač i pedagog g. Petar Dumičić, koji svake godine nastupa samostalno, te je u dotjeranoj interpretaciji, kojoj je dao ličnu notu i shvaćanje, uz djela Mozarta, Schumanna (Carnaval), Liszta, Chopina, te Regera, Castelnuovo-Tedesca, Granadosa i Albeniza izveo i svoju »Contradanzu iz Dubrovnika«, vrlo uspjelu, zahvalno i efektno pisanu.

Uz Toscaninija jedan od najvećih dirigenata sadašnjosti g. Bruno Walter dirigirao je simfonički koncerat Zagrebačke filharmonije. Dirigira napamet, bez velikih gesta, uz odgovarajući izražaj lica, sad nasmijan, sad ozbiljan, sad blag, sad ponosan; u interpretaciji — kod koje je uvijek istaknut ugođaj karakterističan za skladbu bio to romantični Weber, lepršavo-graciozan Mozart (g. Walter je specijalist za Mozarta), diskretan pratilac kod Griegova a-mol koncerta ili kao u stanac uklesan Beethoven (Sedma simfonija, s istaknutom pratnjom u II. stavku) — voli veliko gradiranje od najfinijih piana do oštrih fortissima. Kao glasovirač istaknuo se mladi Norvežanin Robert Priefling.

Na prvom društvenom koncertu Hrvatskoga glazbenog zavoda ponovio je Zagrebački komorni orkestar pod ravnanjem svog dirigenta g. L. Matačića, a uz sudjelovanje Zagrebačkog komornog zbora, te solista gdica Grozaj i Šćukanec, gg. Šterlea i Neralića, koncerat Mozartovih skladba (Divertimento, Serenada, Missa brevis i Ave verum corpus), kojim je pod kraj prošle sezone na Trgu Katarine Zrinske postigao tako značajan uspjeh. Stilsko, umjetničko-muziciranje i ovaj put nije promašilo uspjeh.

Prije svog odlaska u Ameriku priredila je gđa Zinka Kunc-Milanov uz glazbenu suradnju svog brata prof. Božidara Kunca reprezentativni koncerat, s rasporedom, što će ga izvesti i u Americi. Uz poznate posve pjevačke prednosti, te uz detaljnu, profinjenu izradbu izvela je gđa Kunc arije Mozarta, Verdija i Bellinija, te pjesme Schuberta, Schumanna, Brahmsa, R. Straussa, Kunca i Rahmanjinova. G. Kunc, koji već dulje vremena nije nastupao kao solist, izveo je — osim pratnje — i Beethovenovu Mondschein-sonatu, svoj fis-mol Nocturno i Papandopulovo Kolo, te ponovno dokazao svoje visoke umjetničke kvalitete. Ovaj koncerat održan je u novoj koncertnoj dvorani Radničke komore na Trgu kralja Krešimira. Dvorana je prostrana, stane u nju oko 1.200 osoba, po obliku razlikuje se od običnih dvorana, jer ne ide u dubinu, već u širinu. Čini se, da će i akustički dobro odgovarati svrsi, osobito kad se izvodioci smjeste na temelju iskustva i kad se odstrani baršunasti zastor, koji je upijao osobito zvuk glasovira.

Velik uspjeh zabilježio je i guslač Natan Milstein. Savršena tehnika — koja se osobito u dvohvatima ističe — i temperamenat karakteristike su tog mladog guslača. One ga uzdižu u red prvih guslača sadašnjosti. Izveo je djela Vivaldi-Respighija, Bacha, Brahmsa i Paganinija. Kao glasovirski pratilac istaknuo se Artur Balsam.

U nizu tih prvorazrednih stranih umjetnika čuli smo i slavnu koloraturnu pjevačicu Toti dal Monte. Lakoća glasa, sjajna tehnika i srdačno predavanje dolazi do punog izražaja kako kod malih pjesmica, tako i kod velikih arija. Uz nju je nastupio i baritonist g. Luigi Montesanto, ugledan i iskusan kazališni pjevač. Zajedno su pak izveli — uz pratnju g. R. Castagnina — duete iz Mozartova Don Giovannija i Rossinijeva Seviljskog brijača (koji su duet i opetovali). U izvedbi znamenite Donizettijeve »Aria della Pazzia« iz Lucije Lamermoorske sudjelovao je i flautist naše opere g. Brunelik.

Na trećem simfonijskom koncertu izvela je mlada glasoviračica Branka Musulin — nakon svog studija u Parizu — dva poznata romantična koncerta za glasovir i orkestar, Schumannov a mol (njezino se sviranje skladno stapalo s orkestralnom pratnjom) i Chopinov f mol koncerat. Orkestar je — pod ravnanjem g. Baranovića — ponovio Papandopulovu Simfonijetu, koja je prigodom prve izvedbe u okviru »Tjedna kulture« pod vedrim nebom na Trgu S. Radića postigla velik uspjeh. U zatvorenoj dvorani djelo je još više došlo do izražaja, što

se moglo i predvidjeti s obzirom na to, da je Simfonijeta skladana za gudački orkestar.

Na svom ovogodišnjem koncertu izvela je Liga Doroghi uz pratnju M. Pozajića uz tri pjesme starih španjolskih autora (Bassa, Esteve, Saserna) u obradbi Nina, te pjesme Schuberta, Brahmsa i Granadosa prvi put pet Pozajićevih pjesmica »Iz dječjih novina«. Od tih malih stvarca najuspjelija je svakako »Repa«. Impresionistički ugođaj prevladava u »Zimskom danu« i »Uspavanci«. Manje je uspjela dobro zamišljena pjesmica »Ivica i Jeka« s obzirom na to, da je pratnja po karakteru bila preteška. Vrlo je uspjela i pjesmica »Mačka grdi psa«, u kojoj se isti tekst ponavlja, prvi put poput karanja, a drugi put poput naricanja.

Mladi domaći glasovirač Vladimir Rajačić nastupio je nakon stanke od nekoliko godina, te pokazao napredak i mnogo ambicije, ali je raspored njegova koncerta bio preobilan, što se i u izvedbi osjećalo. (Chopin na kraju koncerta mogao je posve otpasti). Svakako je postigao veći uspjeh djelima starih majstora (Couperin, Rameau, Scarlatti), kojima se već i prije mnogo bavio, i djelima domaćih skladatelja, nego često izvađanim skladbama Beethovena i Chopina. Od domaćih skladatelja izveo je četiri preludija iz ciklusa 24 preludija op. 14 Petra Dumičića, koja su tom zgodom prvi put izvedena (kontrastne stvari, bujan klavirski slog, tehnika odaje skladatelja — glasovirača), Papandopulovu uvijek rado slušanu Contradanzu i Kuncov uspjeli Fragment iz pučke svečanosti. Osim toga izveo je i Debussyjevu La soirée dans Grenade.

Osim spomenutih koncertirali su još francuski glasovirači Magda Tagliafero i Lazare Levy.

Na drugom društvenom koncertu izveden je zanimljiv raspored »Iz hrvatske glazbene prošlosti«. Izvedeno je »Dvanaest talijanskih menueta «i tri od »Šest sonata za dvije violine op. 6« »Stjepana U. zvanog Spadine; plemića dalmatinskog« i XII. koncerat za violinu i orkestar Ivana Mane Jarnovića, sve prve izvedbe. O Spadini ne zna se gotovo ništa. Naslućuje se, da je bio Tartinijev učenik, da je roden u trećem desetljeću 18. vijeka, i da je u svoje doba bio vrlo cijenjen. Od njegovih djela poznata su samo tri. Menuete je priredio rektor Muz. akademije g. Lhotka; sonate je izvodilo dvanaest učenika g. prof. Humla (po šest svaku dionicu). Djela su pisana iskusno, u duhu onoga vremena, te su historijski zanimljiva, iako su i po gradi i po sadržaju dosta jednolika. To se tim više osjećalo, što je izvedeno dvanaest menueta i tri sonate. — Jarnović nam je poznat po svom kvartetu. On je roden 1745., ali nije točno utvrdeno gdje. Mnogo je putovao i koncertirao, a umro je 1804. u Petrogradu. Od mnogih njegovih skladba sačuvano je izmedu ostaloga i dvadeset violinskih koncerata. Ovaj dvanaesti (Allegro fastoso — Andante posato — Rondo, Moderato) djelo je trajne vrijednosti, neograničeno na vrijeme postanka, puno duha, invencije i ljepote, te zaslužuje stalno mjesto medu ostalim violinskim koncertima. Ovaj zanimljiv raspored izveli su jedan od najboljih sadanjih đaka prof. Humla Petar Toškov i orkestar Drž. muzičke akademije pod ravnanjem rektora g. Lhotke.

Četvrti koncerat Zagrebačke filharmonije dirigirao je nekadanji dirigent naše opere, ravnatelj opere u Brnu g. Milan Sachs. G. Sachs je savjestan i autoritativan muzičar, odmjerenih kretnja, jasnih upada, posve u službi realizacije svoje zamisli interpretacije djela, te se pod njegovim vodstvom precizno i poletno muziciralo. U briljantnom tempu izveo je Smetaninu ouverturu Prodane nevjeste, lijepo razradio Dvořakovu e-mol simfoniju »Iz novoga svijeta«, posljednju od njegovih osam simfonija, te rijetko izvodenu Beethovenovu četvrtu (B dur) simfoniju. Iste večeri izveden je prvi put u Zagrebu »Rondo u g molu na temu G. Merkela za gudački orkestar« od člana opernog orkestra Vilima Markovića. Djelo je solidno radeno, pisano u klasičnom stilu, koji je dosljedno proveden, sa mnogo smisla za zvuk.

Dr. Hubert Pettan

KULTURNA KRONIKA

PUČKE ČITAONICE U BUGARSKOJ. Čitaonice u Bugarskoj potječu još od prije oslobođenja. Bila su to jedina sastajališta bugarske inteligencije i bugarskog naroda. Za oslobođenja raširile su se diljem čitave nove države u velikom broju, te je prije 25 godina osnovan i posebni Savez bugarskih pučkih čitaonica. Čitaonice se dijele na gradske i seoske. Gradskih je bilo prošle godine 156, a seoskih 2804 sa 110.765 članova. Čitaonice su prava središta narodne kulture. Mnoge imadu posebne zgrade, u kojima su smještene i pučke knjižnice. One imadu 1,642.000 knjiga, od kojih je 800.000 bilo posuđeno za kućnu porabu. Čitaonice je posjetilo prošle godine 2,200.000 osoba. U čitaonicama se priređuju i različne zabave, koncerti i diletantske predstave, kojih je bilo prošle godine 1700, te pučka predavanja, kojih je održano prošle godine 16.800. Neke čitaonice posjeduju i oveće zgrade, naročito u gradovima; u tim se zgradama nalaze i oveće dvorane za predavanja, koncerte, izložbe, za kazališne i kinematografske predstave. Kinematografskih predstava održano je prošle godine oko 10.000, i to većinom s poučnim sadržajem. Vrijednost zgrada čitaonica iznosi preko 400 milijuna leva, a vrijednost knjižnica preko dvije stotine milijuna leva. Važno je istaknuti, da je čitava organizacija nastala većinom privatnom inicijativom i poklonima i zadužbinama pojedinaca, te se izdržava poglavito članarinom, tek donekle subvencijom vlade i gradskih općina. Savez, kojemu je središte u Sofiji, posjeduje i poseban fond, koji podupiru bugarski patrioti, iz kojega se pomažu različne potrebe siromašnih čitaonica. Glavni pioniri čitaonica jesu pučki učitelji, koji zdušno i većinom besplatno vrše dužnosti prosvjećivanja naroda; uz njih radi požrtvovno i akademska muška i ženska omladina, koja vrši funkcije knjižničara i odbornika čitaonica i drži

različne analfabetske i druge prosvjetne tečajeve, sudjeluje kod koncerata i diletantskih predstava, te prikuplja građu za etnografske, arheološke muzeje dotičnih krajeva, itd. Gdjekoje mjesne čitaonice izdaju i popularne brošure. One su uopće u svakom pogledu na čelu narodnog prosvjetnog pokreta i vrlo su popularne u čitavom bugarskom narodu. *Dr. Bučar*

SMRT KARELA ČAPEKA. Na Božić prošle godine umro je u Pragu poznati češki pisac i dramatičar Karel Čapek od posljedica gripe. Čapek se je rodio 1890. u Malim Svatenjovicama. Škole je svršio u Pragu, gdje je i doktorirao na filoz. fakultetu Karlova sveučilišta. 1917. g. izdaje prvo svoje djelo sa područja filozofije: »Pragmatizam ili filozofija praktičnoga života«. Bio je član uredništva »Lidovych novina«, u kojima je objavljivao svoje humane i duhovite članke. Na lijepoj književnosti radio je zajedno s bratom Josefom, slikarom i književnikom. Jedno od prvih beletrističkih djela K. Čapeka je antologija francuske lirike, koju je sam izabrao i preveo. Bio je ustrajan branič načela humanosti i vjere u čovjeka i za te je ideje radio do svoje smrti. G. 1918. izdaje s bratom Josefom pripovijesti »Krkonošev vrt« i knjigu »Vatrene dubine«. Malo zatim K. Čapek izdaje samostalno djelo »Božja muka«, zbirku filozofske proze. Svjetski glas je stekao dramskim djelima. Drame su mu »R. U. R.«, kojom se je naročito proslavio, »Iz života pčela«, napisana u zajednici s bratom, zatim »Stvar Makropulos«, »Adam Stvoritelj«, »Bijela bolest« i »Mati«. »Bijela bolest« davana je prošle godine i u zagrebačkom Hrvatskom narodnom kazalištu. Kasnije je skinuta s repertoira, ali iz razloga, koji s neuspjehom nemaju nikakve veze. Od pripovijesti i romana valja spomenuti trilogiju: »Hordubal«, »Povjetron« i »Svakidašnji život« a od zbirki pripovijesti: »Mučne povijesti«, »Pripovijesti iz jednog džepa« i »Pripovijesti iz drugog džepa«. Od romana još su poznati: »Tvornica apsolutnog«, »Borba s daždenjacima«, »Krakatit«, »Knjiga o Dašenki« i drugi. Karel Čapek je i kao eseist i putopisac bio veoma cijenjen. Poznata su njegova popularna »Engleska pisma«, »Talijanska pisma«, zatim »Slike iz Nizozemske«, »Izlet u Španjolsku« i »Put na sjever«. Na hrvatski su prevedeni njegovi razgovori s Masarykom« u prijevodu B. Vračarevića i roman »Prva smjena« (Binoza svjet. pisci). *Ve*

JUBILEJ KOMPOZITORA »CARMEN«. — Pred malo vremena, 25. listopada 1938., navršena je stogodišnjica rođenja proslavljenog kompozitora opere »Carmen«. Georges Bizet, pravim imenom Alexandre-César-Léopold Bizet, rodio se u Parizu, pa je poslije kratkog života i velikog djela umro god. 1875. u tridesetsedmoj godini života. Umro je malo vremena pošto je u kazalištu »Opéra-Comique« doživio veliki uspjeh svojim najvećim djelom, poznatom operom »Carmen«. Danas je Bizet poznat i po svojoj »L'Arlésienne«, dok su mu druga djela zaboravljena ili ih je auktor sam uništio. Bizet je inače već u sedamnaestoj godini komponirao »Symphonie en do«, a druga su njegova djela: simponifa »Roma«, opera-buffo »Don Procopio«, kantata »Vasco da Gama«, opere »Ivan Grozni« i »Cid«, oratorij »Sainte Geneviève« i dr. — S obzirom na vrijednost i karakteristike opere »Carmen« postavlja se pitanje, da li je Bizet poznavao španjolsku i da li je u toj zemlji bio. Na to je pitanje odgovorio i Raoul Laparra u raspravi »Bizet i Španjolska«. Laparra dolazi do zaključka, da Bizet nije bio dalje od Bourdeaux-a. *m*

NOVI ROMAN CHARLESA SILVESTRA. U izdanju pariskog Ploma izašao je novi roman Charlesa Silvestra »Majka i sin«. *m*

ALBUM PORTUGALSKE NARODNE UMJETNOSTI pod naslovom »Quelques images de l'art populaire portugais« izdalo je glavno tajništvo nacionalne propagande u Lisabonu. Predgovor na francuskom jeziku napisao je direktor tajništva Antonio Ferro, a studiju o portugalskoj narodnoj umjetnosti Auguste Pinto. Album sadrži veliki broj višebojnih reprodukcija. Naročito se ističu tekstilna, čipkarska i keramička umjetnost, umjetni obrt i narodne nošnje. Album će dobro poslužiti i u svrhu komparativnih studija, pa je zato od interesa i za nas Hrvate. *m*

MONOGRAFIJA O FRIDRIHU II. Francuski historičar Pierre Gaxotte objavio je u izdanju pariske knjižare Artheme Fayard veliku monografiju o Fridrihu II. Tvorac poznatih djela »Révolution française« i »Siècle de Louis XIV.« iznio je veličanstven portret Fridriha II., stvaraoca moderne pruske i velikog obožavatelja francuskog duha i kulture. Gaxotte je još prije izlaska djela u »La vie littèraire française«, književnom prilogu rojalističkog lista »L'Action française«, objavio poglavlje »Voltaire et Frederic II.« *m*

FELJTONI JACQUESA BAINVILLEA. U izdanju »Les Editions d'Histoire e d'Art« knjižare Plom izlazi zbirka članaka i feljtona pok. Jacques-a Bainville-a pod naslovom »Croniques«. Uredio je Frédéric Delebecque, a predgovor napisao Abel Bonnard. *m*

LENDIĆEVE PJESME NA TALIJANSKOM. »Meridiano di Roma«, talijanski književno-kulturni tjednik (poput francuskog »Les Nouvelles Litteraires«) u broju od 25. rujna u rubrici »Poeti stranieri« donosi u prijevodu dvije pjesme iz zbirke Iva Lendića »Angelusi«. Pjesme je preveo na talijanski G. Marussi. *m*

BRIANDOVA BIOGRAFIJA. Francuski političar i državnik Aristid Briand nije ostavio za sobom nikakovih memoara. Međutim u njegovu ljetnikovcu Cocherel nađena je bogata ostavština, koja se sastoji od velikog broja privatnih bilježaka, povjerljivih dokumenata i izvještaja, te brojne korespondencije. To je sada temeljito proučio Georges Suarez, biograf Clemenceau-a, i objavio na 500 stranica prvi dio djela »Briand« (izdanje Plom). Suarez je u ovom prvom dijelu obradio Briandov život i rad do god. 1904., kada je Briand bio izvjestitelj zakona o rastavi crkve i države. *(m)*

NOVI ROMANI HENRY BORDEAUXA. — Francuski književnik Henry Bordeaux završio je dva nova romana. »Le Gouffre« izlazi u nastav-

cima u »Revue de Deux Mondes«, a drugi roman »La Cendre chande«, počet će doskora izlaziti u »L'Illustration«-u. Bordeaux inače sada radi na trećem romanu, koji će izaći pod naslovom »Le Remorquer«. *(m)*

»DIVINA COMEDIA« NA TURSKOM JEZIKU. Mladi turski književnik Varogla preveo je na turski Danteovu »Divinu Comediu«. Prijevod je nedavno objavljen u Istambulu. *(m)*

OTKRIVENO VAŽNO PISMO LJERMONTOVA. Nedavno je otkriveno dosad nepoznato i neobjavljeno pismo Ljermontova Turgenjevu. Poznato je inače, da je Turgenjev tridesetih godina 19. stoljeća bio član dekabrista. Iz nađenoga Ljermontovljeva pisma vidimo, da je Ljermontov stajao u političkoj vezi s Turgenjevom, te da je i on širio revolucionarne stihove. Ovim nam je potvrđena i neposredna veza Ljermontova s krugovima dekabrista. *(m)*

OBRANA LJUDEVITA XIV. 5. rujna ove godine proslavljena je u Francuskoj 300-godišnjica dana, kad se u Saint-Germain-en-Lave-u rodio Ljudevit XIV. Tom je prilikom objavljeno više vrijednih priloga o velikom kralju, njegovoj politici i ondašnjoj Francuskoj. Naročito je zapaženo djelo Marie de Roux-a »Ljudevit XIV. i osvojene pokrajine«. Novi član Francuske Akademije Charles Maurras napisao je u »Candide«-u (broj od 8. IX. 1938.) briljantan esej »Louis XIV ou l'Homme-Roi«. Drugi član Akademije Louis Bertrand — pisac poznatih historijskih djela, pa i velike monografije o Ljudevitu XIV. — napisao je također u istom broju »Candide«-a članak »Le grand Français devant l'Histoire«. Bertrand ustaje protiv nekih legenda o Ljudevitu XIV. O tome je Bertrand već pisao u spomenutoj monografiji, a ovaj put to naročito naglašava. Bertrand konstatira, kako je samo »apsurdna legenda, koja priča, da je Ljudevit XIV. pred punim parlamentom kazao: »L'Etat c'est moi!« Ne samo da kralj to nikada nije rekao, već je ova formula u flagrantnoj suprotnosti s kraljevim idejama. Kralj nije htio ni išao za tim, da državu utjelovi u svojoj osobi. On je čak isticao, navodi Bertrand, da je rođen baš radi dobra države. U tu svrhu pisac citira Ljudevitove »Mémoires«. Nakon toga Louis Bertrand iznosi, da naziv »Roi Soleil« — »Kralj Sunce« nije sebi dao ni Ljudevit, a niti njegovi suvremenici, već to datira iz doba romantike u prošlom stoljeću. Uostalom ovaj naziv, po Bertrandu, ne bi u duhu Ljudevita XIV. išao njemu samome kao osobi, već monarhiji, jer kao što sunce sja i svijetli svima bez razlike, tako i kralj u monarhiji vlada svim podanicima i u interesu sviju, a ne samo jednog staleža ili stranke. *(m)*

MADŽARSKA STUDIJA O VOJNOVIĆU. Madžarski književnik Ernö Kázner napisao je opširnu monografiju o Ivu Vojnoviću. Iza Golombekove poljske monografije o Vojnoviću ova je najveća inozemna studija o hrvatskom pjesniku. *(m)*

RASIZAM U MUZICI. Novi kurs u talijanskoj politici odrazio se i na polju muzike. Propagira se pravi talijanski muzički izražaj, koji da je potisnut »židovskom muzičkom najezdom«. Prof. Francesco Santoliquido i prije je bio poznat po svom ustrajnom radu oko čuvanja i afirmacije talijanske narodne muzike. Sada — poslije poznatog manifesta sveučilišnih profesora i službene objave nove rasne politike — ustaje Mo Santoliquido odlučno u članku »Branimo muzičku dušu talijanskog naroda« (»Giornale d'Italia« od 31. srpnja 1938.). Santoliquido najprije ističe, da »nijedna muzika na svijetu kao talijanska ne očituje tako snažno karakter jedne rase«, pa da ta muzika mora biti najuzvišeniji izražaj narodne duše.« Zato, nastavlja Santoliquido, treba talijansku muziku posve sačuvati od židovskog duha i karaktera, koji su okužili našu muzičku sredinu. To je plod novog pokreta zasnovanog i vođenog od židovskih kompozitora i muzičara kao što su Ravel, Honegger, Milhaud, Schönberg i drugi. To su Santoliquidu židovi. Dalje se obara na Stravinskog i njegovu »Sacre du printemps«. Stravinski mu odaje židovski odgoj i duh, a njegovo djelo nastavlja mladi Markević sa svojim poemom »Le nouvel âge«. Santoliquido odlučno odbija takvu muziku. Ona mu je izražaj židovske rase, ona je »primitivno-azijatska«, antilirska i antiromanska. Tako je, po Santoliquidu, stvorena najnovija evropska »muzička moda«, koja se oslanja na židovskim ili filožividovskim elementima. Ta je muzika prodrla i u Italiju i postala monopolom snobova. Drugo nije ni moglo biti, jer ta muzika ne može obuhvatiti dušu ne samo talijanskoga, već ni jednog drugog naroda osim Židova. Santoliquido ovoj divljačkoj i brutalnoj muzici s »barbarskim ritmom i disonancama« suprotstavlja pravu talijansku muziku i njenu melodioznost. »Naš narod iznad svega voli jedno: melodiju.« Melodija i melodiozna muzika nije ništa manje vrijedno, a niti je preživljelo, kako bi htjeli »Azijati«, koji već dva decenija u Italiji stvaraju prezir prema melodiji. Talijanski je narod u prošlosti uvijek triumfalno i u potpunosti asimilirao strane utjecaje, wagnerijanske i debussyjevske. Sada je vrijeme židovske infiltracije, pa će Talijani i sada sačuvati netaknutu svoju muzičku dušu. — Navodi Mo Santoliquida nijesu ostali bez odjeka. Doskora se na istom mjestu (7. kolovoza 1938.) javio Mo Alfredo Casella, koji je Santoliquidine navode o židovstvu navedenih muzičara označio kao netočne. Ni Ravel, ni Honneger, a ni Stravinski nijesu Židovi, pa Santoliquido u svojim izvodima polazi sa krivih osnova. Casella tvrdi, da je Ravel rodom Bask i starinom katolik, da Honneger potječe od stare švajcarske protestantske obitelji, a da je Stravinski pravoslavac, kojemu je otac pjevao u Carskoj operi u Petrogradu, a poznato je, da Židovi tamo nijesu imali pristupa. Tom prilikom Casella iznosi, da Židovi nijesu ni Prokofijev, Šostakovič, Markevič, Bartók, Kodaly, De Falla, Schnitt, Poulenc, Alban Berg, Szumanowski, a to su baš znatna imena suvremene evropske muzike. Casella na kraju, na račun Santoliquida, upozorava, kako kada netko ulazi u borbu i proces protiv suvremene muzike, treba da nastupi s većom solidnošću i s ozbilj-

nim argumentima. — U istom broju »Giornale d'Italia« Santoliquido replicira na Casellovu kritiku. Njegove navode priznaje kao točne, a svoje prema tome kao krive, te ističe, kako navodi Casella »nemaju važnosti u pitanju, koje je postavio svojim člankom.« Ponavlja neke stvari i kaže, da se on u prvom redu bori protiv jedne »vrste muzike«, a ne protiv jedne religije, te da je izvan rasprave, da se nakon rata u Evropi stvorila nova vrsta međunarodne glazbe, koja nije odražaj nijednog naroda i koju također ni jedan narod ne prihvaća. *(m)*

IZLOŽBA UKRAJINSKE UMJETNOSTI. U Nacionalnom Muzeju u Lavovu priređena je izložba ukrajinske umjetnosti XVII.—XX. stoljeća, koja obuhvaća 155 djela od 45 umjetnika. Za bolje uporedivanje originalnosti i za bolje isticanje zajedničkih smjerova ukrajinskih umjetnika, izloženo je također i 20 djela desetorice stranih umjetnika.

SPOMENIK SV. VLADIMIRA VELIKOG Ukrajinci u Clevelandu (Ohaio) otkrili su spomenik sv. Vladimira Velikog. Kip toga spomenika izradio je čuveni ukrajinski kipar Aleksandar Archypenko.

»NOVA SCENA«. Ukrajinski Nacionalni Teatr »Nova Scena« u Chustu postao je prvim državnim kazalištem Karpatske Ukrajine. Kazalište je započelo svoj kulturni rad reprezentacionom izvedbom nacionalne ukrajinske operete »Zaporožec za Dunavom« od S. Artemovskoga.

60-GODIŠNJICA O. OLESJA. U prosincu je navršio 60 godina života jedan od najistaknutijih ukrajinskih pjesnika O. Olesj (pseudonim; pravo mu ime Aleksander Kandyba). On živi u emigraciji u Pragu, gdje mu je ukrajinsko pučanstvo priredilo jubilarnu svečanost. *(i)*

100-GODIŠNJICA SMRTI KOTLJAREVSKOG. Krajem 1938. godine navršilo se je 100 god., kako je umro »otac ukrajinske književnosti« Ivan Kotljarevskyj. Kako je poznato, on je prvi počeo pisati čistim narodnim jezikom, napisavši travestiranu »Eneidu«, satiru na ondašnje prilike. On je također napisao čuvenu ukrajinsku operetu »Natalka Poltavka«. *(i)*

35 GODINA GLAZBENOG DRUŠTVA LYSENKA. Ukrajinsko Glazbeno Društvo slavilo je koncem prošle godine 35-godišnjicu svoga opstanka. Društvo njeguje glazbu među ukrajinskim pučanstvom u zapadnim ukrajinskim zemljama. Sada ima 11 podružnica po različnim gradovima zapadne Ukrajine. Njegovi glazbeni zavodi broje 20 profesora sa 200 đaka. Predsjednik društva je savjetnik Drymalyk. *(i)*

NJEMAČKI ČASOPIS O DANIMA HRVATSKE KNJIGE. Časopis Njemačke akademije u Münchenu »Stimmen aus dem Südosten« donosi u svom broju 11./12. od prosinca 1938. prikaz o priredbi »dana knjige« po svim hrvatskim krajevima. Ovaj prikaz izašao je u okviru kulturnog pregleda, što ga u tom listu redovno piše ravnatelj južnoistočnog odjela Njemačke akademije Gustav Fochler-Hauke. U članku se hvali Matica Hrvatska, što se dala na takav posao, koji će knjizi približiti i one slojeve pučanstva, koji se dosada njome nisu zanimali. O hrvatskim književnim prilikama i o pokušajima propagande hrvatske knjige izvještava autor njemačku publiku prema članku Ernesta Bauera u »Obzoru« od 1. X. 1938. »Propaganda knjige kod nas i u inozemstvu«. (O istoj temi održao je Bauer također predavanje i u zagrebačkoj radiostanici). Njemački list na kraju svog izvještaja ističe sve veću aktivnost, koju Matica pokazuje u svom poslu.

PETER PAN U FILMU. Nakon velikoga uspjeha, koji je postigao sa Snjegulicom, Walt Disney ne može da miruje. Kako američke novine javljaju, sada opet sprema novi, veliki film: Peter-Pana prema glasovitom djelu nedavno umrlog engleskog pisca Sir James Barrie-a. Zanimljivo je, da je Disney dozvolu za snimanje djela morao tražiti od jedne londonske bolnice. Glasoviti pisac je oporučno sva prava na svoja djela ostavio bolnici, a Peter Pan će joj donijeti oko 3—4000 funta godišnje. *Ve*

SVEČANE SALZBURŠKE IGRE održat će se ove godine između 30. srpnja i 6. rujna. U okviru svečanih igara davat će se ove opere: Mozart: Čarobna frula, Mozart: Don Juan. Mozart: Bijeg iz saraja, Strauss: Ružin vitez, Rossini: Seviljski brijač. Ovu će operu pjevati na talijanskom jeziku. Od dramâ bit će prikazana Shakespeareova: »Mnogo vike ni za što«, a Molièrovu dramu »Gradanin-plemić«, davat će s glazbom Richarda Straussa, a u režiji Heinsa Hilperta. Osim toga bečka će filharmonija prirediti nekoliko koncerata. *Ve*

MEDICINSKI STUDIJ U NJEMAČKOJ. — Prema vijestima njemačkih novina njemačka vlada namjerava, da skrati vrijeme propisano za studij medicinskog fakulteta i vrijeme besplatnih vježbi (stažu) za svršene medicinare.

SMRT BUGARSKOG HISTORIČARA NIKOVA. Bugarska historička nauka pretrpjela je veliki gubitak smrću dra Petra Nikova (1884.—1938.), učenika Konstantina Jirečeka i od god. 1920. profesora sofijskog sveučilišta. Najpoznatija su mu djela: »Preporod bugarskog naroda«, »Bugari i Tatari u srednjem vijeku«, »Crkvenonacionalna borba i uspjeh«, »Mitropolit Joakim i njegova korespondencija«, »Sudbina zapadnobugarskh zemalja u srednjem vijeku«, »Bugarsko-madžarski odnosi od 1257.—1277.« i »Vladislav Gramatik«. Kako vidimo, Nikova je domena bila vrijeme drugoga bugarskog carstva, turske vlasti i kasnijeg preporoda. Sa Mutafčijevom i Zlatarskim Nikov je pokrenuo Bugarsku historijsku biblioteku. *(m)*

UMRO FRA LUJO MARUN. 15. siječnja o. g. umro je u dubokoj starosti od 82 god. zaslužni hrvatski arheolog fra Lujo Marun. Pokojnik potječe od seljačkih roditelja iz Skradina, i kako je već kao dijete pokazivao lijepu darovitost, upisaše ga u srednju školu, koju je pohađao u Šibeniku i u franjevačkom samostanu u Sinju. Za svećenika zaređen u 26. god., i kao župnik-franjevac prošao je više župa sjeverne Dalmacije. Još kao klerik se je zanimao za iskopine onih dalmatinskih krajeva, za koje je naslući-

vao, da kriju u svojoj zemlji kamene spomenike, kao dokaz velike kulturne prošlosti. Počeo se marljivo baviti arheologijom, pa su već njegovi prvi radovi u Kninu donijeli važna otkrića, koja su ga osokolila na daljnji rad. Pokojnik je obišao sva, arheološki važnija mjesta, kao Nin, Biograd, Bribir, Biskupiju i mnoga druga mjesta, i našao mnogo spomenika iz hrvatske prošlosti. Na njegov je poticaj osnovano i »Hrvatsko starinarsko društvo u Kninu«, a i muzej hrvatskih iskopina u Kninu njegovo je djelo. Pun volje za rad pok. fra Marun spremao se na nove arheološke pothvate, ali smrt ga je spriječila, da ih ostvari. *Ve*

SMRT DRA. MILOŠA WEINGARTA. 12. siječnja umro je u Pragu redovni profesor slavistike Karlovog sveučilišta u Pragu dr. Miloš Weingart. Rodio se 21. studenoga 1890. u Pragu. 1914.—1918. srednjoškolski profesor. 1919. se habilitirao na praškom filozofskom fakultetu kao docent slavenske filologije, koju je predavao od 1921. do 1926. na sveučilištu Komenskoga u Bratislavi, kojemu je bio na čelu i kao najmlađi rektor u ČSR (u dobi od 35 godina). 1926. prešao je kao redoviti profesor na Karlovo sveučilište u Pragu. Djela: »Današnje stanje proučavanja staroslavenskoga jezika« — »O rječniku staroslavenskog jezika« — Dva sveska »Rukoveti staroslověnštiny« — »Književni slavenski jezici sadašnjice« — »Problemi i metode češke povijesti književnosti« i t. d. Veoma je zaslužan za akademsko izdanje rječnika češkog jezika. Uređivao je zbornik »Byzantinoslavica«.

KRLEŽA NA ČEŠKOM. U Šumperku je izišao izbor Krležinih pjesama na češkom pod naslovom »Vybor z basna« (Šumperk, 1937. 8⁰). Izdanje »Jyhoslovanske Knihovne«. Zbirka ima 20 stranica.

DELORKO I VLAISAVLJEVIĆ NA SLOVAČKOJ I ČEŠKOJ BOŽIĆNOJ ČESTITCI. Poznati prevodilac hrvatskih pjesama na slovački dr. Vojtjeh Měrka izdao je povodom Božića i Nove godine čestitku na kojoj s jedne strane donosi na slovačkom pjesmu Olinka Delorka »O lako vama, koje čeka...« i na češkom pjesmu Vlade Vlaisavljevića »Pjesma čovjeku«.

VOJNOVIĆ NA ČEŠKOM. U Pragu je nedavno izišla knjiga pod naslovom »Majke«. Knjiga sadrži pet Vojnovićevih drama u prijevodu poznatog prevodioca s hrvatskoga jezika Jana Hudeca i to: Imperatrix, Smrt majke Jugovića, Ekvinocij, Dubrovačka trilogija i Lazarevo uskrsnuće.

PROSLAVA CANKARA U LJUBLJANI. Početkom veljače održat će se u ljubljanskom »Narodnom gledališču« svečana akademija u počast Cankara povodom 20-godišnjice smrti. Tom će se prilikom otkriti poprsje Ivana Cankara, što ga je izradio poznati slovenski kipar Nikolaj Pirnat.

TOMMASEOV SPOMENIK I RENDIĆ

U 12. broju H. R. priopćen je u feljtonu članak g. Mirka Šepera »Rendićev spomenik Gunduliću« na koji smo članak dobili od samog autora 21. prosinca ispravak, ali taj ispravak pomutnjom nije ušao u prošli broj H. R. Gosp. Šeper moli, da ispravimo pogrešku u njegovu članku o autorstvu Tommaseova spomenika i kaže: »Spomenik Tommaseu u Šibeniku nije djelo Rendićevo, nego jednog talijanskog kipara. On je taj spomenik izradio vrlo sličnim koncepciji Rendićeva modela za spomenik Tommaseu. Koja je sudbina stigla Rendićev model, nije mi poznato.«

SADRŽAJ: OLINKO DELORKO, Soneti, 57. — DR. EUGEN SLADOVIĆ, Evolucija i devolucija slobode, 60. — RIKARD SIMEON, Djeca, 72. — MATE ORIŠKOVIĆ, Poslidnje odlikovanje, 77. — JUNIUS, Brojčani razvoj Hrvata kroz devet desetljeća, 80.

FEUILLETON: VJEKOSLAV MAJER, Feljton o razbijaču atoma, 87. — B. LIVADIĆ, Kazalište, 89. — A. BONIFAČIĆ, »Ognjište« Mile Budaka, 91. — ANTUN ŠIMČIK, Hrvatska narodna muslimanska poezija, 94. — DR. VINKO LOZOVINA, »Naš Jadran«, 95. — M. O., Iz prijevodne književnosti, 100. — M., Talijanski časopis u Dubrovniku, 102. — IVO KOZARČANIN, Dječje priče Desanke Maksimović, 104. — J. V., »Novi ženski list«, 106. — DR. HUBERT PETTAN, Koncerti, 107. — DR. BUČAR, Pučke čitaonice u Bugarskoj, 108. — Kulturna kronika, 108. — Tommaseov spomenik i Renbić, 112.

SLIKE: NIKOLA MAŠIĆ, Mrtva priroda; VLAHO BUKOVAC, Pet ćutila; BELA CSIKOS-SESSIA, Portret kapetana K.; CELESTIN MEDOVIĆ, Moja majka, 72—73. — IVAN RENDIĆ, Bista Dr. Gaje Bulata, 79. — FERDO KOVAČEVIĆ, Zima na Savi, 86; Vrbe, 88—89. — IVAN TIŠOV, Žena s velom; OTON IVEKOVIĆ, Studija; MENCI KLEMENT CRNČIĆ, Podsused, 88—89.

»Hrvatska Revija« izlazi pomoću Matice Hrvatske. — Vlasnik izdavač i odgovorni urednik: Dr. Mile Starčević, Zagreb, Đorđićeva 8a. — Umjetnički uređuje: Vladimir Kirin. — Tisak Zaklade tiskare »Narodnih novina«, Zagreb, Frankopanska ul. 26. Za tiskaru odgovara, Vladimir Kirin, Deželićeva ul. 2. — Cijene za pretplatu: na godinu 200 d za članove Matice Hrvatske i đake 180 d. — Uprava: Zagreb, Matičina ul. 2., telef. 3382. — Uredništvo ne vraća rukopise i ne odgovara na pisma.

ČASOPISI, KOJI DOLAZE UREDNIŠTVU:

Beograd: Ruski arhiv. — Sokolska prosveta — Srpski književni glasnik. — Studentske novine. — Umetnički pregled.

Borovo: Izbor najboljih savremenih članaka.

Celinje: Zapisi.

Chicago: Jugoslavenski glasnik.

Dubrovnik: Hrvatska Dubrava.

Fiume: Termini.

Lwów: Kwartalnik Historyczny. — Ruch słowiański.

Ljubljana: Dom in svet. — Ljubljanski zvon. — Radio Ljubljana. — Sodobnost.

Nitra: Nezávislosť. — Slovenská brázda.

Olomouc: Časopis vlasteneckého spolku musejního. — Filosofická Revue.

Praha: Československo-jihoslovanská revue — Prager Presse. — Slavia — Slovanský přehledi.

Sarajevo: Glasnik društva Prosvete. — Muslimanska svijest. — Napredak. — Novi Behar. — Pregled. — Prosveta.

Sofija: Italo-Blgarsko spisanije. — Izkustvo i kritika. — Obzor. — Otec Pajsij. — Slavjanski vesti. — Stožer. — Straž. — Zlatorog.

Split: Jadranska straža. — Jadranski dnevnik. — Podmladak Jadranske straže.

Sušak: Mornar.

Vilna: Kalosbse.

Visoko: Franjevački vijesnik.

Zagreb: Alma Mater Croatica. — Arhiv Jugoslovenske Narodne obrane iz Južne Amerike. — Bogoslovska smotra. — Ekonomist. — Glasnik heraldike. — Grafička revija. — Hrvatska danica. — Hrvatska prosvjeta. — Hrvatska smotra. — Hrvatska tamburica. — Hrvatski akademičar. — Hrvatski jezik. — Hrvatski planinar. — Hrvatski radiša. — Internacionalne književne novosti. — Književni horizonti. — Luč. — Mlada hrvatska. — Napredak. — Narodna starina. — Obitelj. — Obrtnički vjesnik. — Priroda. — Savremeni hrvatski medicinar. — Savremenik. — 7 dana. — Sklad. — Zlatno klasje. — Teozofija. — Vegetarizam. — Život.